

Savo Pavlović
– 50 godina stvaralaštva
– 50 Years of Creative Work

Savo Pavlović – 50 godina stvaralaštva
Savo Pavlović – 50 Years of Creative Work

Prvo izdanje / First Edition
Budva / Montenegro 2019.

Izdavač / Publisher
Javna ustanova Muzeji i galerije Budve
Public Institution Museums and Galleries of Budva

Za izdavača / For the Publisher
mr Lucija Đurašković

Glavna i odgovorna urednica / Editor in Chief
mr Lucija Đurašković

Urednice / Editors
mr Milica Stanić Radonjić
mr Milijana Istijanović
mr Jasmina Lazović

Recenzentkinje / Consulting Editors
Ljiljana Zeković
mr Božena Jelušić

Lektura i korektura / Proofreading and Correction
Miroslav Karović

Prevod na engleski / Translation into English
mr Jasmina Lazović
mr Milica Stanić Radonjić
Marijana Martinović

Reprodukciјe / Reproductions
Nenad Mandić

Likovna urednica / Design Editor
Ana Matić

Slavko Vuletić

– 50 godina stvaralaštva
– 50 Years of Creative Work

Omot – Kompozicija (detalj)
/ Cover page – Composition (detail)
akvarel / aquarelle, 27,5 x 31 cm, 2010.

Lucija Đurašković

8 / Uvodna riječ

9 / Preface

Marin Ivanović

10 / Zapis o trajanju

Retrospektivni pogled na slikarski opus Sava Pavlovića

11 / Record of Continuance

The retrospective survey of the oeuvre of Savo Pavlović

Lucija Đurašković

34 / Savo Pavlović – 50 godina stvaralaštva

35 / Savo Pavlović – 50 Years of Creative Work

Božena Jelušić

40 / Četiri priče i pedeset godina likovne avanture Sava Pavlovića

41 / Four Stories and Fifty Years of Savo Pavlović's Art Adventure

Ljiljana Zeković

50 / Svjetlost i boje Mediterana – zvuci iz tišine

51 / Light and Colors of the Mediterranean – Sounds of Silence

Savo Pavlović

59 / Crteži | Slike | Akvareli

59 / Drawings | Paintings | Aquarelles

Sadržaj / Summary

Zapis o Savu / Notes about Savo

195 / Josip Škerlj
Savu Pavloviću / To Savo Pavlović
Palac vremena
(sjećanje na Skočidevojku i Reževiće)
Thumb of Time
(Remembering Skočidevojka and Reževići)

196 / Siniša Jelušić
Aqua kao materia prima:
Uvod u likovnu poetiku
Sava Pavlovića
Aqua as Materia Prima:
Introduction to Art Poetics
of Savo Pavlović

198 / Petrica Duletić
Ciklus nazvan *Akvamoreli*
Series Titled *Acqua Morelli*

200 / Olga Perović
Savo Pavlović – Akvareli
Savo Pavlović – Aquarelles

201/ Bosiljka Pušić
Likovni svijet Sava Pavlovića
Artistic World of Savo Pavlović

202 / Božena Jelušić
Poziv na gledanje i uživanje
Invitation to Observe and Enjoy

202 / Sava Stepanov
Radost i melanolija
Joy and Melancholy
205 / Lucija Đurašković
Uzbuđljiv likovni doživljaj
Thrilling Artistic Experience

205 / Balša Rajčević
Izvod iz kritike
Excerpt from the Critique

206 / Slobodan Slovinić
Raskošna modulacija boja
Rich Variety of Colors

206 / Dragana Ivanović
Opčinjenost morem
Fascination with the Sea

207 / Sreto Bošnjak
Ritam morskih talasa
Rhythm of the Sea Waves

207 / Jezdimir Radenović
Slikarski zvuci iz tišine
Painter's Sounds from the Silence

208 / Sreto Vujović
Akvareli Sava Pavlovića
Savo Pavlović's Aquarelles

208 / Lucija Đurašković
Igra
Play

209 / Vesna Bjelica Čurčić
Dirigent simfonije
Symphony Conductor

210 / Jasna Vukićević
Neprolazna ljepota vale
Eternal Beauty of the Cove

214 / Branka Čvorović
Likovna poetika Reževića
Artistic Poetics of Reževići

217 / Izvodi iz novina
/ From Press Release

228 / Biografija
231 / Biography

236 / Bibliografija
/ Bibliography

Uvodna riječ

Sa željom da na sveobuhvatan način predstavi pedesetogodišnji stvaralački opus umjetnika i likovnog pedagoga, Sava Pavlovića, JU Muzeji i galerije Budve je velikom retrospektivnom izložbom, u svim svojim galerijskim prostorima od Budve, preko Reževića, do Petrovca, na najljepši način, obilježila ovaj zlatni jubilej svog sugrađanina, kome pripada jedno od najznačajnijih mesta u istoriji likovnog stvaralaštva Budve i Crne Gore. Krunu ovog projekta čini monografija, koja nam, i slikom i riječju vrsnih autora, na jednom mjestu, sadržajno reprezentuje plodotvoran životno-umjetnički put stvaraoca čiji mediteranski duh izbjiga sa gotovo svake njene stranice. Istovremeno, ona je i svjedočanstvo raznolikih likovno-umjetničkih odsjaja koje, samo umjetnik skoro nestvarnog senzibiliteta i nepreglednih duhovnih širina, može da pruži. Takođe, ali ne i na zadnjem mjestu, ona predstavlja uzdarje i poklon svih poštovalaca i poslenika kulture umjetničkom djelu čija afirmativna kreativnost podstiče, krasí, pokreće i upotpuniće likovnu scenu savremene crnogorske umjetnosti na prelazu 20.-og u 21. vijek.

mr Lucija Đurašković, direktor JU Muzeji i galerije Budve

Preface

With a desire to present, in a comprehensive manner, fifty years of creative work of an artist and art pedagogue, Savo Pavlović, Public Institution Museums and Galleries of Budva marked this golden jubilee of our fellow citizen in a nicest possible manner – by organizing large retrospective exhibition in all of our gallery spaces from Budva, Reževići, to Petrovac. This artist has one of the most significant places in the art history of Budva and Montenegro. Crown of this project is the monograph that, with a picture and a word of excellent authors, summoned in one place, represents the fruitful life and artistic path of the creator whose Mediterranean spirit bursts out from almost every page. Simultaneously, it is a testimony of the variety of painting and artistic reflections that, only an artist of almost surreal sensibility and vast spiritual width, can offer. Furthermore, but not less important, it represents gratitude and a gift of all the culture's admirers and workers to the art work whose affirmative creativity stimulates, adorns and completes the painting scene of the contemporary Montenegrin art on the transition from 20th to 21st century.

Lucija Đurašković, MA, director of the PI Museums and Galleries of Budva

Zapis o trajanju

Retrospektivni pogled na slikarski opus Sava Pavlovića

mr Marin Ivanović
istoričar umjetnosti

I

Knjiga o travama djelo je jednog mađarskog pisca, inteligentnog i obrazovanog književnika koji je proživio nesretan život, iako je u svojim esejima tvrdio kako je proživio život samo onako kako ga se može proživjeti – kao ljudsku sudbinu. Nakon bijega iz domovine zbog političkog progona i zabrane pisanja, smrti žene i sina, u jednom je trenutku odlučio da mu je svega dosta i počinio je samoubojstvo u svojoj 89. godini. Njegovo ime je Sándor Márai (1900–1989). Iako naziv lako može zavarati, spomenuta knjiga ne bavi se travama, već je, poput kakve stare travarske knjige prepune mirisa i mudrosti, složena od dvjestotinjak misaonih crtica najrazličitijih tema, od tuge do mrkve. Iako je relativno lako uočiti raskorake u njegovom filozofskom sustavu, s obzirom da se na jednom mjestu zalaže za samodisciplinu i suzdržanost, a na drugome za uživanje u užitku, dakle u opreci sa stoicizmom kojemu se divio i predstavniku kojega – Epiktetu – je posvetio ovo svoje djelo, što više nastojimo razumjeti njegovu pripadnost srednjemu putu (protiv kojega deklaratивno stoji, kategorično tvrdeći kako u izjavama ne treba biti kategoričan), to nam postaje jasnije da su sediment njegovog iskustva do najfinije podatnosti usitnile godine njegovog življena, beskrajne borbe i sumnje, učenja i poricanja, sukobi sa sobom i drugima, odabranu mjestu, zatečeni ljudi, otkrivene ideje. O društvenim formama Márai piše ovako: „Formi se, pak, treba držati do posljednjeg trenutka. (...) I kada zajednički život ljudi počinje gubiti formu, ti ostani vjeran ustaljenim, krajnjim i kristalnim formama pozdravljanja, klanjanja, rukovanja, pokazivanja osjećaja i formiranja mišljenja. (...) Kulturu ne spašavaju samo knjige. Kulturu spašavaju sitni refleksi svakodnevice.“ Kada, dakle, jedan mladi hermeneutičar pristupa cjeloživotnoj umjetničkoj tvorevini starijeg stvaratelja, mora započeti sa sviješću kako će mu se u druženju s takvim likovnim, književnim ili glazbenim materijalom, s vremenom na vrijeme ukazivati tamne sjene čiju prisutnost neće moći objasniti. One, pak, predstavljaju umjetnikove sabrane godine i prosićene doživljaje. Koliko god nastojimo, a moramo to smatrati važnim, povezati umjetničku osobnost s njegovim djelom, uvijek će nam izmicati ono što iz djela ne možemo iščitati, a važno je za njegov nastanak.

Baš kao što tek na kraju puta shvaćamo kako je cjelovita ličnost zbroj ne samo svojih namjera, nego i svojih suprotnosti, tako i Sava Pavlovića promatramo ne samo kao slikara, nego kao čovjeka čije su noge pomalo umorne od hoda i ruke iscrpljene od mačevanja. Jezičnu oštricu ublažio je jer se zasitio životnih trvljenja, u svojem je rođnom kraju našao mir jer se zaželio vječnoga ljeta. U sebi je ujedinio discipliniranog

Record of Continuance

The retrospective survey of the oeuvre of Savo Pavlović

Marin Ivanović, MA

Art Historian

I

The Book of Herbs is a work of a Hungarian writer, the intelligent and erudite author, who lived unhappy life, though in his essays he claimed that he lived it in only possible way – as human fate. After he escaped from his homeland due to the political persecution and the writing ban, and the death of his wife and son, he was fed up with everything and committed suicide at the age of 89. His name was Sándor Márai (1900–1989). Although the title can easily deceive us, the aforementioned book is not dealing with the herbs, but it is like an old herb book full of scents and wisdom, composed of some two hundred thoughtful story sketches on various issues, from sorrow to a carrot. Though the discrepancies in his philosophical system can be easily detected regarding that in a moment he favours self-discipline and restraint, and in another instant enjoyment and pleasure, what is in conflict with his admiration for Stoicism and its representative Epictetus to whom he commended this work, and the more we try to understand his belonging to the middle way (that he was declaratively against, categorically proclaiming that in our statements we should not be categorical), it is more evident that the sediment of his experience was comminuted in the most subtle particles by the years of his living, unending struggle and suspicion, studying and denial, conflicts with himself and the others, chosen places, people he encountered, uncovered ideas. About the social conventions Márai wrote: "But, we should stick to the customs until the last moment. (...) And even when your life together starts losing its form, you should remain faithful to the settled, outermost and crystal manners of salutation, bowing, handshaking, showing emotions and forming of opinion. (...) Not merely the book can salvage culture. Culture is rescued by the tiny reflexes of daily life." Therefore, when a young hermeneuticist approaches the lifelong artistic creation of the older author, he should keep in mind that in association with that kind of visual, literal or musical substance, from time to time he may come across dark shadows which he will not be able to explain. They, though, represent the author's collected years and sifted experiences. However hard we try to associate the artist's personality with his work, and we must consider it important, it will always elude us what we cannot read from the work but is significant for its genesis.

Just as not until the end of the road we figure out that the complete personality is the aggregation not merely of his intentions but likewise of his contrasts, so we regard Savo Pavlović not only as a painter, but as a man whose feet are somewhat tired of walking and hands exhausted by fencing. He has softened his verbal sharpness

i dobrostivog stoika koji se pokorava redu ranim ustajanjem, radom u vrtu i slikanjem, te aristipovskog hedonista koji se raduje svježoj ribi, dobroj rakiji, novim bojama. Doista, mudrost sazdana od znanja i ljubavi ne može odabratи nego srednji put.

Kretanje tim srednjim putom prema naprijed nipošto nije pravocrtno. Ono je spiralno uvis. Krećući se od početne točke prema sazrijevanju ličnosti, odbacujemo ono djetinje, da se poslužimo parafrazom svetoga Pavla, pojedine obrasce mišljenja i ponašanja koji su nam usađeni odgojem odbacujemo što radi bunta što radi argumentiranog neslaganja. Sveti Pavao svoj duhovni i intelektualni rast determinira spoznajom božanske aure Krista i o prethodnom razdoblju piše kao o nezrelom mišljenju i ponašanju. Njegovo je, dakle, zrenje, završilo u toj drugoj točki. U ovaj je sustav potreбno uvrstiti još jednu, treću točku koja se u spiralnom kretanju nalazi na istom mjestu kao i prva, ali na višoj distanci. Ona predstavlja povratak na običaje i vjerovanja iz djetinjstva, ali ovoga puta ne kao nesvesno upijene konstrukte, nego kao prokušane i odabране stavove. Ona također predstavlja hotimičnu naivnost, željenu zaigranost i namjeravanu bezbrižnost. Potpuno sazrijevanje stoga nastupa tek zatvaranjem luka, povratkom *ad fontes*, na izvore, ne u skolastičkom smislu riječi, nego u osjećajnom. To sve smatram važnim istaknuti zbog osobnog dojma kojeg sam kroz poznanstvo sa Savom Pavlovićem stekao o njegovoj intrinsičnoj konstituciji, ali i likovnog zrenja koje je prešlo svoj put od otvorenih i elastiziranih kompozicija, preko pokazanog i dokazanog znanja o umještosti vladanja formom, bojom, prostorom i proporcijama, do akvarela širokog poteza s velikim udjelima bjeline kao slikanih polja apsolutne slobode, a koji kao takvi ipak predstavljaju specifikum unutar njegovog cjelevitog stvaralačkog korpusa. Ne misli li dijete o svojim črkarijama da su izvrsne i zar ga ne boli briga kako stvari iz njegove okoline doista izgledaju? Zar se mladi slikar ne želi uporno dokazati svojim goluždravim znanjem tek napabirčenim s likovne akademije, a zreli umjetnik izvještačenom slobodom velikih formata, slobodnom gestom i sveukupnim društvenim uspjehom? Nije li onda stvaralački ideal iskreno odbacivanje želje za afirmacijom i novčanim probitkom u korist nepatvorene slobode koju pruža emocionalna zanesenost i oslobođanje od hegemonije uma?

Tragajući za načinom analize i dubljeg razumijevanja slike (u značenju *imago*), Roger Fry (1866 –1934) razumio je kako razvoj slikarstva od alegorijskih i herojskih scena čija su značenja formalna u leksiku jednoznačnih simbola, ne može na jednak način, formalnim analizama, opravdati postojanje novih stilskih pravaca kao što su impresionizam i apstrakcija. Fryjeva teorija o dvjema vrstama života, stvarnome i zamišljenome, pri čemu je umjetničko djelo dio stvarnog života koje nas „intimno povezuje“ sa zamišljenim, nastoji u znanstvenu analizu inauguirati nešto što joj naizgled ne pripada – emocije. Osnovna gradivna jedinica likovnog djela koja prenosi emociju po njemu je oblik, a ne sadržaj, što možemo jednostavno prihvati slušamo li operu ili neko drugo glazbeno djelo na jeziku kojeg ne poznajemo, dakle čiji nam tekstualni sadržaj nije jasan, ali nas njena forma potpuno uzbuduje. To uzbudjenje koje može generirati slika bez našeg znanja o sadržaju (prepoznavanju motiva, razumijevanju kompozicije itd.) – ključni je postulat njegove teorije. Kada se, stoga, nalazimo pred slikama Sava Pavlovića, na jednak način možemo opisati pobude čežnje koje u nama izazivaju njihovi nježni plavi nanosi širokog tonalitetnog spektra, strasti vinskih crvenih razlijevanja, spokoja prozračnih ljubičastih lelujanja ili uzbuđenja novog rađanja iz homogenih zelenih particija organskih formi plodova. Iako je riječ o pioniru moderne likovne estetike i uzimajući u obzir kako su kasnije pojave različitim

fatigued of life struggles, and he has found peace in his homeland craving the eternal summer. He has amalgamated in himself a disciplined and kind stoic, who obeys the rules by getting up early, gardening and painting, and a hedonist of the Aristippus type who enjoys fresh fish, fine brandy, new colours. Truly, wisdom made of knowledge and love can choose nothing but the middle path.

Moving forward by taking the middle path is certainly not in a straight line. It is spirally upward. Being on the move from the point of beginning towards the personal maturing we cast off the childish things, and to paraphrase Saint Paul, some patterns of behaving and thinking instilled in by the upbringing on account of our rebellion or argumentative disagreement. His spiritual and intellectual maturing Saint Paul determined by knowing the divinity of Christ and he described the previous period as times of the immature thinking and behaving. Therefore, his maturity ended up in the other point. There is another point that should be introduced in this scheme, the third one that in this spiral movement stands at the same place but on the higher level. It represents reverting to the childhood customs and beliefs, but this time considering them not as unwittingly accepted concepts, but as tested and chosen attitudes. Additionally, it stands for intentional naivety, desired playfulness and intended carelessness. Therefore, the process of maturation is completed only when the ends of the arch meet, going back *ad fontes*, to the sources, not scholastically but emotionally. I found it important to say because of the personal impression I have gained during the acquaintance with Savo Pavlović about his intrinsic constitution, but likewise his artistic maturation that moved the path from the open and elastic compositions, through showed and proved proficiency of mastering form, colour, space and proportions, to the watercolours of wide stroke with vast portions of whiteness as the painted areas of absolute freedom, that represent a specific occurrence in his overall creation. Doesn't a child consider his doodles excellent and doesn't he give a damn about the actual appearance of things around him? Doesn't a young painter keep on trying proving himself with his insufficient accomplishment from the art academy, and a mature artist with the feigned liberty in the large format art, freedom of gesture and overall social success? Doesn't that mean that the ideal of a creator assumes sincere rejecting the desire for affirmation and financial gain in favour of genuine freedom which offers emotional enthusiasm and liberation of mind hegemony?

Searching for a type of analysis and deeper understanding of a depiction (in the meaning of *imago*) Roger Fry (1866-1934) realized that the development of painting from allegoric and historic scenes with unambiguous meaning cannot in the same way, by the formal analyses, justify the existence of the new art styles like impressionism and abstract art. The Fry's theory of two sorts of life, the actual life and the imaginative life, whereupon the artwork is a part of the actual life which "intimately connects us" to the imaginative life, tends to incorporate into the scientific analysis something that apparently does not belong to it - emotions. According to Fry the basic construction unit that conveys the emotion is form, but not content, what is simply understandable if we listen to an opera or other musical work in unknown language, therefore, not quite familiar with its textual content, but whose form completely excites us. That sensation that the depiction can generate in us without our knowledge of its content (recognition of motifs, understanding of composition and etc.) is the key postulate of his theory. Thereby, standing in front of the paintings of Savo Pavlović, we can likewise describe the impulses of yearning we feel watching

umjetničkih praksi tražile svoje tumače, Fryjev način razmišljanja o umjetnosti danas je, uz manje dopune, gotovo jednako plauzibilan kao i onda kada je nastao.

Razmatranju cjelokupnog likovnog opusa Sava Pavlovića najviše ćemo pridonijeti krenemo li od kraja, odnosno apostrofiramo li nekoliko konačnih odlika njegovih recentnijih radova. Promotrimo li, naime, sasvim apstrakne načine promišljanja forme u ciklusu *Horizonti* koja je naslijedila referentne i opisne pejzaže rodnoga kraja, portrete, primorske vale i kontinentalne krajolike, a osobito figurativne motive morske faune, razumijemo ih ili kao prirodnu posljedicu dezintegracije forme koja se uvijek najbolje i očituje u reduktivnom pejzažu, a u ovom bi slučaju predstavljala progresivnu razvojnu konstantu ili, pak, kao produkt eksternog utjecaja, kao odgovor na vanjske činitelje i transponiranje percepcije društva u likovne oblike. Dok nam je formalna izmjena relativno poznata i budući da će o njoj biti još riječi, ovdje ćemo iskoristiti priliku pobliže objasniti društveni utjecaj na umjetnost danas. Moć suvremenog postmodernog, postperceptivnog, posttranzicijskog i post-svekolikog društva nad pojedincem svakako leži u njegovoј fluidnosti, u nemogućnosti njegove točne identifikacije i ubikacije, „njegovoј neuhvatljivosti, raznovrsnosti i nepostojanosti, zbumujućoj nepredvidivosti njegovih poteza (...) Ispravna strategija izlaženja na kraj s tako nepredvidivim i prevrtljivim igračem jest pobijediti ga služeći se istim sredstvima.”(Zygmunt Bauman, *Identitet*, 2004) U takvim okvirima rapidne izmjene društvenih postavki (čak i onih koje su se nekada smatralе temeljnima, da ne kažemo prirodnima) koje su u životu ovog umjetnika i svih pripadnika njegove generacije uzele neobuzdanog maha, apstraktne tendencije možemo promatrati i kroz prizmu modernističkih stilskih pojava, ali i kao postmodernistički odgovor amorfnom slikom na fluidno društvo. Bauman zaključuje: „Sadašnjost stoga ne vezuje uz sebe budućnost – nema ničega u sadašnjosti što nam dopušta niti nagađati, a kamoli zorno predočiti oblik onoga što će tek doći.” Ta društvena neizvjesnost koju možemo konstatirati uvidom u povjesna knjiška i filmska maštanja o tome kako bi budućnost mogla izgledati, a nemogućnost čega su ljudi starijih generacija empirijski potvrđili, uzrok je i osobnim neizvjesnostima, nemirima i potrazi za čvrstim uporišnim društvenim, osobnim i obiteljskim točkama. Kada bi ciklus *Horizonti* predstavljaо kvantitativno značajan dio cjelokupnog Pavlovićevog stvaralaštva, onda bismo mu posvetili više pažnje i nesumnjivo na svako od mogućih pitanja tražili plauzibilni odgovor, ali budući da tome nije tako, o ovim slikama razmišljamo kao o ekscesnim unikumima, kao o modnim dodatcima koji, poput rupčića u džepu sakoa koji sam za sebe ne može imati nikakvu ulogu, ali nam kao dodatak već formiranom izgledu metonimijski svjedočio stilu njegovog vlasnika, dakle koji nam pobliže mogu pomoći odrediti ishodište nekim drugim stvarima. Konkretno, društvena postavka vrlo nam rječito objašnjava potrebu za čvrsto konstruiranim pejzažima, štoviše prepoznatljivim topografijama i govor o autorovoј potrebi stvaranja bliskog, sigurnog i poznatog svijeta u svim ostalim njegovim ciklusima.

their layers of light blue with the wide range of hues, the passion of the wine red spillages, the serenity of translucent swaying of purple and the exhilaration of procreation out of the homogeneous green partitions of the organic forms of fruits. Even though Fry is being known as the pioneer of the modern fine arts aesthetics and the fact that afterwards various fine arts phenomena have called for their interpreters, his contemplation of art today is, with minor additions, almost plausible as it was at the time of its creation.

The greatest contribution to the understanding of the overall work of Savo Pavlović would be if start from the end, that is if we show some of the main features of his recent artworks. Namely, the abstract ways of considering form in the series *Horizons*, which comes after the referential and descriptive homeland landscapes, portraits, coastal caves and continental countryside, but particularly figurative motifs of marine fauna, we apprehend or as the consequence of the form disintegration that is always most evident in the reduced landscape, which in this case would represent the progressive development constant, or as a product of external influence, the response to the exterior factors and transposition of the perception of society into the artistic forms. While the alternation of form is relatively familiar and will be discussed later on, here we would seize the opportunity and give a further explanation of the social influence on art today. The power of contemporary postmodern, post-perceptive, post-transitional and post-overall society over the individual lies in its fluidity, incapability of identification and ubication, "his elusiveness, diversity and impermanency, and the confusing unpredictability of its moves. (...) The proper strategy of coping with such an unpredictable and mobile player and winning out is using the same means". (Zygmunt Bauman, *Identity*, 2004) In the scope of such rapid change of the societal values (even those that used to be considered fundamental, not to say natural) that have unrestrainedly taken hold throughout the lifetime of the artist and the members of his generation, the abstract art tendencies could be seen through the prism of the modernist art styles, but likewise as the postmodern response with amorphous painting to the liquid society. Bauman concludes: "The present does not bind its future – nothing from the present allow us to anticipate let alone visualize the form of what is to come". That societal uncertainty which can be detected by insight into the historical literary and motion picture fantasies on how the future could have looked like, but what was empirically disapproved by the older generations, is the cause of the personal precariousness, agitation and the pursuit of solid social, personal and family strongholds. If the series *Horizons* represented the quantitative substantial part of the artwork of Pavlović we would paid it more attention and found plausible answer to all possible questions. But since it is not the matter, we consider those paintings as random specimens, an accessory like a pocket handkerchief that by itself has no role, but as the supplement to the already created form metonymically testifies about the owner's style, and therefore they help us define the origin of other matters. Concretely, the social setting very eloquently explains the necessity for solidly constructed landscapes, moreover recognizable topographies, and the author's need for designing familiar, safe and known world in all his other artwork series.

II

S obzirom na monografski karakter ovog prikaza, opravdano je u izbor uvrstiti i rana djela, nastala na Školi primijenjenih umjetnosti u Sarajevu i Akademiji likovnih umjetnosti u Rijeci, među kojima nalazimo sve ono što predstavlja početke gotovo svakog mladog slikara ili kipara, osobito ako je prošao regularni obrazovni slijed, odnosno krenuo „ispločetka” umjesto iz nekog već razvijenog autorskog rukopisa. Nemali je broj talentirane djece koja s prevelikom hipotekom nadarenosti upisuju akademije na kojima se ne mogu prilagoditi nastavnom slijedu pa umjesto „portretom”, započinju „s jajetom” (a oni koji krenu s jajetom, završavaju na portretu, dakle imaju „retrogradni razvoj”, odnosno nazaduju), da se poslužimo ovom Picassoovom analogijom. Savo Pavlović je krenuo po redu, od konstruktivnog crteža, modeliranja akta, portreta i objekata, da bi u sljedećem koraku prešao na boju i njene modulacijske mogućnosti, kakve na primjer nalazimo na *Portretu đeda Andrije* iz 1968. godine. Riječ je o djelcu koje u svojim značenjskim gabaritima doista ne predstavlja više od početka i učestalih ranih motiva članova obitelji kakve nalazimo i kod drugih autora, ali u formalnom smislu možemo utvrditi dva ishodišta. Prvi svakako predstavlja korištenje akvarela koje je u kasnijim godinama doživjelo svoje potpuno zrenje i obilježilo čitav njegov umjetnički rad; ne treba izostaviti niti nužnu hrabrost za takvo opredjeljenje s obzirom da je riječ o nesumnjivo jednoj od najzahtjevnijih likovnih tehnika koja se, za razliku od svih ostalih, kreće od svijetloga prema tamnome i ne obratno, odnosno u kojoj je moguće samo dodavati, ali ne i oduzimati, što ujedno znači da je mogućnost popravaka vrlo ograničena, ako čak ne i nemoguća. Drugo je ishodište njegove čvrste forme koju pronalazimo kao osobno autorsku odrednicu uporabe akvarela i u kasnijim godinama. Iako je to naizgled nespojivo s akvareлом, odnosno mogli bismo pomisliti kako se time poništavaju posebnosti koje ta tehnika ima u odnosu na ostale, ipak moramo utvrditi kako je Pavlović pronašao svoju „formulu”, specifičan i autentičan amalgam oštine i krutosti koju želi postići i autohtonih i neodvojivih karakteristika samog medija u smislu njegove lazurnosti i mekoće.

Zanimljivo, u motivici tih ranih radova, osim portreta i studija figura, još se ne naziru pejzaži kao predominantan motiv kasnijih godina. Oko pola desetljeća nakon nastanka spomenutog portreta đeda Andrije, dakle na crtežima s početka 1970-ih godina, oblikovni duktus pokazuje odlike vrlo tektonskog stila, robusnih i čvrstih volumena, stilizirane figuracije, na tragu realističkih pokreta koji su seu našoj umjetnosti razvijali između dva svjetska rata. Možda bismo mogli ustvrditi kako taj razvojni rukavac odaje počast velikoj crnogorskoj slikarskoj tradiciji koja je imala svoje apologete među protagonistima modernog slikarstva.

Konačno, u okviru ishodišnih tema spomenut ćemo ženske portrete i aktove koji, iako predstavljaju ljudsku nagost, na njegovim slikama posjeduju uzvišenu čistoću i mističnost. Možda iščitavanje čežnje i melankolije u licima koja gledaju postrance u neku udaljenu točku izvan prostora slike stvara predilekciju za jednake asocijacije i prema aktovima, osobito stoga što plava boja kojom su neki od njih crtani predstavlja, uz meditativna nagnuća i poniranje u sebe, i depresivna stanja (eng. „feeling blue” – osjećati se loše), apatiju, tjeskobu, rezignaciju. Ipak, potrebno je primjetiti kako je riječ o vrlo korektno izvedenim slikama, osobito na primjerima izražajnije redukcije kod kojih su slikarska nastojanja važnija od reprezentativnosti lika ili anatomije figure.

II

Regarding the monographic nature of this overview it is justified to include even the early works, worked out at the School of Applied Arts in Sarajevo and the Academy of Fine Arts in Rijeka, which include all the features that represent the beginning of almost all young painters or sculptors, particularly those who followed regular educational sequence, i.e. those who started from the beginning instead from the evolved art of an author. There are quite a number of children with an aptitude for painting that due to their highly evaluated talent enrol academies but cannot adjust to the teaching schedule and instead of starting "with the portrait", they begin "with the egg" (and those who begin with the egg, finish with the portrait, therefore they "develop reversely", that is they regress), to use Picasso's analogy. Savo Pavlović followed the order, from the structural drawing, designs of the nudes, portraits and objects, to the next phase when he moved on to colour and its modulation capabilities that could be found in *Portrait of grandpa Andrija*, from 1968. It is the artwork that on the semantic level represents nothing more than a starting point and frequently treated motifs of the members of the family characteristic for a number of authors, but in the formal sense two origins can be identified. The first one, by all means, represents the using of watercolours that in later years reached its full maturity and have marked his overall artwork; not to disregard the necessary courage for such a commitment taking into consideration that it is one of the most demanding painting techniques, and unlike all the others goes from the light to the dark not vice versa, meaning that it allows adding but not reducing, therefore the possibility of fixing the mistakes is very limited, almost impossible. Secondly, in this early work we found the origin of the solid form that is the personal feature of his later watercolours. Although it seems incompatible with watercolours, so we can even think that it annuls the particularities of the technique, it must be said that Pavlović found out his own "recipe", a specific and authentic amalgam of sharpness and stiffness of the form and autochthonous and inseparable features of this medium in the sense of its transparency and softness.

It is interesting that in his early works among the motifs, apart from the portraits and figure studies there is no sign of landscape that would become his predominant motif in the later artworks. Half a decade after the creation of the aforementioned portrait of grandpa Andrija, in the drawings from the beginning of the 1970s, his visual language showed the characteristics of the tectonic style, robust and firm volume, stylized figuration, following the realistic movements developed in the interwar period. It might be said that by this evolutionary offset he paid tribute to the great Montenegrin painting tradition whose apologists were the adherents of the modern painting.

Finally, speaking about the starting ideas we should mention female portraits and nudes that bear sublime purity and mystique in his paintings. The yearning and melancholy observed in the faces that look sideways towards the distant point out of the painting space may create predilection for the equal association even in the nudes, particularly due to blue, by which some of them were drawn, that apart from representing meditative inclination and introspection, indicates depression (feeling blue – feeling bad), apathy, anxiety, resignation. Nonetheless, it must be noted that those are very correctly executed artworks, particularly those with accentuated reduction where the artistic intentions are more important than the representativeness of the figures or their anatomy.

III

Time dolazimo do središnjih zbivanja u likovnom opusu Sava Pavlovića, akvarelnih ciklusa *Korijeni* i *Plodovi*. Iako je u spektru *Korijena* riječ o vrlo reduciranim formama i apstrakcijama, dok u *Plodovima* nailazimo na mimetičko opredjeljenje, ova je dva ciklusa zbog više različitih razloga potrebno promatrati kao jedinstvenu cjelinu. Oni, naime, otvaraju polje razvijene metodike i zrelog metijera, odnosno predstavljaju formiranu, kompletну slikarsku ličnost koja je u dalnjim koracima i godinama nastavila obradivati to isto polje koje neosporno rada dobar likovni prinos. Organička forma koju nalazimo u oba ciklusa ne samo da je izrazito prigodna u simboličnom smislu kada imamo na umu njihove nazine i teme, već je i u likovnom smislu gotovo kondicionalna i neodvojiva od motiva. Istovremeno je možemo promatrati kao svojevrsni slikarski poligon koji zadovoljava umjetnikove eskapističke nagone, želju za bijegom od konstantno promjenjivog svijeta o kojem smo maloprije govorili u svijet koji se iz imaginacije materijalizira umjetnikovom rukom. U svome čuvenom eseju *Pohvala ruci* Henrika Focillona iz 1934. godine, autor se bavi idejom važnosti ruke u samom procesu stvaranja likovnog djela, na izvjestan je način personificirajući. Taj se tekst često citira kako bi se naglasila uloga nesvjesnog u slikarstvu, osobito gestualnom i gestualno-apstraktном, ali iz njega se *en passant* može iščitati još jedna ideja koja nije toliko očita. To je važnost trenirane reakcije, naučenih pokreta koji se iz slike u sliku ponavljaju i stvaraju tehničku maniru (naglašavamo tehničku kao pozitivnu osobinu, za razliku od stilske koja predstavlja lijenosť ideja i kvalitativnu dekadenciju), odnosno supstituiraju uvijek novi početak dosljednošću koja rezultira onim što nazivamo *autorskim rukopisom*. Ako na ovaj način protumačimo spomenuti Focillonov esej, dobit ćemo uvjerljiv odgovor na neka od temeljnih pitanja razvoja osobnog slikarskog stila, od kojih jedan od njih nedvojbeno leži u bezbrojnim ponavljanjima pokreta rukom koji umjetniku omogućuje sigurno ovladavanje likovnim prostorom, na jednak način kao što baletan bezbrojnim ponavljanjima učvršćuje namjeravanu koreografiju. (I Focillon je bio jedan od onih opčinjenika Freudom koji su njegovu psihoanalizu transformirali u znanstvene mehanizme drugih, osobito humanističkih disciplina, a na isti je način Lacanovo kritičko iščitavanje Freuda postalo temeljem teorije filma.) Za ovaj Pavlovićev slikarski ciklus važno je razumjeti kako oblik, kao što smo rekli spominjući Rogera Fryja, dominira nad sadržajem iz čega proizlazi i shvaćanje kategorije apstraktog koja se, kao što smo i mi to napravili, nerijetko poistovjećuje s odricanjem od mimesisa prema sve većoj minimalizaciji forme, ali apstrakcija nije samo prezentacijska forma, nego u najvećoj mjeri misaoni sustav pa *apstraktnost* u tome slučaju ne proistjeće iz pojednostavljenja objektne stvarnosti, nego iz zbroja značenja koje ti oblici sadržavaju. Upravo je zbog toga potrebno cikluse *Korijeni* i *Plodovi* promatrati kao jedinstvenu tematsku cjelinu čija komplementarnost leži u izmijenjenim oblicima referentnog subjekta.

I *Plodove* i *Korijene* relativno je jednostavno formalno analizirati, u oba je slučaja riječ o centralnim kompozicijama i zatvorenim kadrovima, plošno postavljenom glavnom motivu i nepostojanju prostorne dubine. Međutim, ponuditi moguću stilsku odgonetku, a pogotovo značenjsku (koja pod nazivom *ikonologija* predstavlja i cilj povijesnoumjetničke hermeneutičke metodologije), nužno se pokazuje složenijim zadatkom. *Plodovi*, naime, ne samo da su dosegli razinu apstraktne forme kojoj je naziv naizgled arbitrarан jer ga ne potkrepljuje realizam oblika, nego čak i ako prihvatimo kako je riječ o plodovima zemlje i mora (a osnovna autorska misao, ako

III

Thereby we arrive to the essential occurrences in the oeuvre of Savo Pavlović, the watercolour series *Roots* and *Fruits*. Although *Roots* are characteristic for their reduced form and abstraction and *Fruits* for the mimetic orientation, for many reasons those two series should be regarded as an integral whole. Namely, they unfold the field of developed methodology and full-grown profession, i.e. they represent mature and complete artistic personality that for years has resumed cultivating the same field that undoubtedly has produced high artistic yields. The organic form observed in both series is not only extremely appropriate in the symbolic sense having in mind their titles and themes, but it is likewise in the artistic sense almost conditional and intrinsic to the motifs. At the same time it could be perceived like some kind of the training ground that satisfies the author's escapist impulse, desire for retreat from the constantly changing world that we aforementioned to the world that is materialized from the imagination by artist's hand. In his prominent essay *In Praise of Hands* (1934) Henri Focillon develops the idea of the importance of the hand in the process of artwork creation, in a certain way personifying it. That text is often quoted in order to stress out the role of the unconscious in the art of painting, particularly gesturalism and gestural abstraction painting, but there is another idea not so obvious that could be read *en passant*. It is the importance of the well-trained reaction, the learned movements that keep repeating from painting to painting and create technical manner (we underline the technical manner as positive attribute, unlike the stylistic manner which represents the lack of ideas and qualitative decadency), and they substitute the new beginning with the consistency that results in what is called *individual style*. Such an interpretation of the mentioned Focillon's essay gives credible answers to some basic questions on development of personal painting style. One of them implies innumerable repetitions of hand movements that enable author to master the art space, in the same way a ballet dancer with countless repeating enhances the choreography. (Focillon was one of those fascinated with Freud who transformed his psychoanalysis into the scientific mechanisms of academic discipline, particularly the humanities, the same way that Lacan's critical approach to Freud has become the fundament of the film theory.) For those artwork series of Pavlović it is important to understand, as we said before mentioning Roger Fry, that the form dominates the content considering the abstractness as the repudiation of mimesis towards increasing minimisation of the form. But abstractness is not only presentational form but mostly mental system that does not come out of the simplification of objectiveness but out of the sum of the incorporated meanings. That is why it is necessary to regard series *Roots* and *Fruits* as a thematic unit whose complementarity lies in the changed forms of the referential subject matters.

Iz ciklusa Plodovi
/ From Series Fruits
akvarel / aquarelle
96 x 67 cm, 1996.

Iz ciklusa Plodovi
/ From Series Fruits
akvarel / aquarelle
56 x 76 cm, 2006.

nam je poznata, ima prednost pred formalnim razinama čitanja od strane kritičara, i jedino pred formalnim), onda nas njihova predimenzioniranost i hotimična neproporcionalnost uvodi u sferu nadrealnog poimanja svijeta. Želja za upravo takvim prikazima produkt je autorove namjere kaptiranja i veličanja elementarnih postavki vidljivog svijeta, štoviše svijeta koji ga neposredno okružuje – njegove uvale u Reževićima i zemlje u kojoj je zasadio vrt. To kultiviranje prirodnog okoliša, na tragu renesansnog ideala „humaniziranja divlje prirode“ čovjeka drži blizu zemlji, a zemlju čini vrednjom u čovjekovim očima. U toj se simbiozi, a malobrojni su sretnici koji je mogu doista i u potpunosti živjeti kao Savo Pavlović, očituje i izvjesno divljenje, glorificiranje prirode i njenih darova pa monumentaliziranje njenih plodova potpada pod kategoriju upravo takvog, možemo reći obrednog štovanja prirode.

Korijeni su ciklus koji doista plijene pažnju promatrača razvedenim obličjima, složenošću adiranih slojeva i najširim asocijativnim spektrom, pri čemu ih u jednom trenutku možemo čitati kao cvijeće, u drugome kao egzotične ptice, u trećemu kao odsječke nekih većih kompozicija. U njima je podjednako sadržano i bogatstvo kolorizma i ekspresionističke geste koje na izvjestan način sumira i druga djela u autorovom opusu, kao i sprege čistih, gotovo geometrijskih oblika s organičkim formama. Kod *Korijena*

je, uz likovnu, važno naglasiti i simboličku razinu koja proizlazi iz semantike. Osim apstraktnih formi koje uz pomoć naziva možemo preciznije objektno odrediti, podtekst nam ponovno sugerira autorovo promišljanje (ili podsvjesne impulse) i bavljenje vlastitim identitetom. On nam se ne očituje na konkretnoj razini, ali ga kao opću temu iščitavamo u metonimiji „mojih korijena“, u jezičnom sklopu koji je u svojoj jednostavnosti, baš poput stabla u šumi, skriven od promatračeve znatitelje među mnoga druga moguća čitanja kojih bismo se prije mogli dosjetiti. O tome nam mnogo može reći i osobnost ovog umjetnika, neskriveni ponos zbog pripadanja rodnome kraju, zbog toga što je iznikao iz zemlje svojih očeva i u nju je cijelog života duboko *ukorijenjen*, a ta se identitetska zadatost očituje i kao tema i kao konkretan motiv u njegovom slikarstvu, što moramo prihvati čak i ako nam je taj podatak važan tek sporadično.

Kada spominjemo opća mjesta, a osjećaj pripadnosti ili traganje za njim, kao i neki identitetski konstrukti, svakako jesu opća mjesta, dovodimo u pitanje važnost njihovim bavljenjem. Iako znamo kako je riječ o svevjekovnoj temi, ipak moramo ustvrditi kako je u postmodernizmu dobila novu dimenziju i propulzivni naboj. No, prikladnim se čini prisjetiti se jednog od najvažnijih modernističkih romana, *Čovjeka bez osobina* od Roberta Musila iz 1930. godine, u kojemu nam se podastrijeva zanimljiva konstatacija: „Kada netko primjerice smatra da je oleografija veći umjetnički doseg od rukom slikanog ulja, u tome ima i nečeg istinitog, a to se može sigurnije dokazati od tvrdnje da je van Gogh bio veliki umjetnik (...) pa dobro pogodeno opće mjesto uvijek sadržava više čovječnosti od novog otkrića. Općenito govoreći, nema značajne misli koju glupost ne bi znala uporabiti, ona je svestrano pokretna i može na sebe obući svaku

The formal analysis of those series is relatively simple, because in both cases we speak about central compositions and closed frames, flat placed main motif and the absence of space depth. However, giving the possible stylistic clue and especially iconographic one (here the term iconology represents the objective of the hermeneutic methodology in art history) seems to be more complex task. Namely, *Fruits* have not only reached the level of abstract form whose title is apparently arbitrary because it is not substantiated by the realism of shapes, but if we accept that it is about the fruits of the soil and seafood (and the basic author's notion, if we are familiar with it, has priority over the critic's formal reading, and only over the formal one), then their over dimensionality and intentional disproportionality leads us to the realm of the surrealistic perception of the world. The desire for such representation is the result of the author's intention to capture and extol natural settings of the visible world, moreover the world that surrounds him – his coves in Reževići and the land where he planted a garden. The cultivation of the natural environment, following the Renaissance ideal of "humanisation of wild nature" keeps a man close to the land, and makes it more valuable in his eyes. In that symbiosis, and Savo Pavlović is one of the few fortunate that truly and completely lives it, it is evident a certain admiration and glorification of nature and its bounty so that monumentalization of its gifts falls within the category of ritual veneration of nature.

Roots is a series of paintings that captures viewers' attention by branchy shapes, complexity of added layers and expanded associative range so that at one point we can approach them as flowers, in another as exotic birds and thirdly as segments of larger compositions. But they equally comprise the opulent colours and expressive gesture that in a certain way outline other artworks of the author, but likewise the conjunction of pure almost geometric shapes with the organic forms. In this series along with the visual level, it is important to point out the symbolic level that derives from semantics. Apart from the abstract forms that we can more precisely define thanks to their titles, the subtext suggests the artist's deliberation (or subconscious impulses) and dealing with self-identity issues. It is impossible to detect it concretely, but it is recognized as the general theme in the metonymy "my roots", the linguistic combination that is in its simplicity, just like a tree in the forest, hidden from the viewer's curiosity among all other meanings that we could remember of prior to it. And the artist's personality tells even more about it, his undisguised pride in belonging to his homeland, for he sprang out of his forefathers land and has been deeply *rooted* in it all his life. And this identity determination which is manifested both as a theme and a concrete motif in his painting should be recognised even being of sporadic importance.

Referring to the commonplaces, and those certainly are the sense of identity or the search for it, likewise some identity concepts, we challenge the importance of their consideration. Although it is centuries-old theme, it must be said that in the postmodernism it obtained new dimension and propulsive impulse. Here, it seems appropriate to recall one of the most important modernist novels, *The Man without Qualities* by Robert Musil, from 1930, and to bring forth an interesting observation of his: "If one finds, for instance, that there is more artistic achievement in a printed reproduction than in an oil-painting done by hand, well, the fact is that there is a kind of truth in this too, and one that can be proved more satisfactorily than the truth that van Gogh was a great artist (...) and a thorough going platitude always has

Iz ciklusa Korijeni
/ From Series Roots
akvarel - diptih
/ aquarelle - diptych
65 x 100 cm, 2014.

istinu. Istina, naprotiv, ima samo jedno ruho i jedan put, pa je uvijek u zaostatku.” Nije li, stoga, teže objasniti autentičnost i jedinstvenu vrijednost djela koje u srži, bilo motivski, bilo značenjski, obrađuje elementarnu temu, nego diviti se zabavljačkim i dekorativnim vizualizacijama? Jedan od problema suvremene umjetnosti nesumnjivo je i zamjena kvalitete novitetom pa se suma tako iskrivljenih teza uvijek nameće trezvenoj potrazi za objektivnom istinom. Da zaključimo, ciklusi *Plodovi* i *Korijeni* Sava Pavlovića vrlo su slojeviti i sadržajni materijalni dokazi njegovih visokih likovnih dosega i potpune vladavine nad metijerom, kao i tematskih promišljanja koja amalgamiraju široki raspon metafizičkih pitanja.

IV

Jedan rukavac Pavlovićevih temata nalazimo u relativno malom ciklusu kojemu ćemo se samo tangencionalno posvetiti. Riječ je o morskoj fauni koja je na najneposredniji mogući način donešena pred nas u ruhu akrilnih slika malog formata. Izravnost oblikovanja, figurativnost motiva i njegovo centralno smještanje na koloriranu podlogu, kao i palucanje točkastih nanosa boje prskanjem (eng. *dripping*), evocira ornamentirane zavjetne darove kod kojih se, na zlatnim ili srebrenim podlogama ukrašenima dragim kamenjem centrira motiv onoga čemu je dar namijenjen. Oblikovno različiti od akvarela, nastali u sprezi s punim potencijalom masne boje kojom je moguće ostvariti impastne efekte, morski su plodovi uzrok ili posljedica tematskom registru *Plodova* iz prethodno spomenutog ciklusa pa su nam i utoliko važni. Ovi darovi bogatog podmorja uzdignuti su na čast slike i od efemernih motiva pretvoreni u dragocjene likovne pasaže. Kroz njih čitamo neposrednu umjetnikovu svakodnevnicu, svakodnevni kontakt sa ribljim ulovom i dobro poznавanje podmorskog svijeta – jastoga, raža, srdela, hobotnica – dakle one događaje osobne

Iz ciklusa Korijeni
/ From Series Roots
akvarel - diptih
/ aquarelle - diptych
65 x 100 cm, 2014.

more humanity in it than a new discovery. The long and the short of it is, there is no important idea that stupidity does not know how to make use of, for it can move in all directions and is able to wear all the garments of truth. Truth, on the other hand, has only one garment and one road and is always at a disadvantage". Therefore, isn't it more difficult to explain the authenticity and unique value of the artwork that in its essence develops elementary subject matter whether by its motifs or symbolically, than to admire the entertaining and decorative visualizations? Undoubtedly, one of the problems of the contemporary art is the substitution of quality with novelty so the sum of distorted arguments confronts the solemn pursuit for objective truth.

IV

In a relatively small series of artworks we find another thematic branch that Pavlović dealt with and we would treat it tangentially. It is the world of sea animals that is brought before us in the small format acrylic paintings. The directness of designing, the figurativeness of a motif and its positioning in the centre of the coloured surface, as well as the flicking of the dotted layers of paint by dripping evokes the decorated votives where on the gold or silver surfaces ornamented with precious stones is centred the motif of the subject of vow. Visually different from the watercolours, created in conjunction with the full potential of the oily paints suitable for achieving impasto effect, the sea animals are cause or consequence of the thematic repertory of the abovementioned series *Fruits* and thereby important to us. Those offerings of the undersea are elevated to the praiseworthy paintings and from the ephemeral motifs turned into precious visual articles. They enable us to comprehend the artist's daily routine, his daily contact with fish catch and a good knowledge of the undersea world – lobsters, rays, pilchards, octopuses – therefore all the activities of his personal

povijesti koji će nam, ako ih ovdje preskočimo, ostati nepoznati. Pridodamo li tome izvrsnost njegovih gastronomskih vještina, odnosno organoleptičko bogatstvo istih tih pripremljenih namirnica, ravno harmoniji i ljepoti njegovih nježnih akvarela, slika o slikaru postat će potpunija. Ipak, ostaje važnost likovnog prikaza većom od samog promatranja bilo kojeg objekta pa i Heinrich Wölfflin konstatira kako je „pojam prikazivanja što ga je (umjetnik) preuzeo i način na koji je taj pojam u njemu djelotvoran važniji je od svega što izravnim motrenjem preuzima iz prirode.“ (*Temeljni pojmovi povijesti umjetnosti*, 1915)

Motiv sa Žabljaka
/ Motif from Žabljak
akvarel / aquarelle
17,5 x 25 cm, 2018.

Prije nego više kažemo o ciklusu uvala koji svojim opsegom i značenjem zaslužuje osobitu posvetu, osvrnut ćemo se na akvarele malih formata različite motivike čije je uključivanje u ovaj retrospektivni odabir više nego opravdano. Te su slikarske minijature tim posebnište što u njima nalazimo mnogo složenije kompozicije i „potpunije“ prizore od velikih akvarela. Jedan za drugim, nižu se marine paučinasto prozračnih struktura i detaljističkih akcenata te vegetacije širokog kadra poput *Motiva s Durmitora* (2018). Nadalje su tu prizori ulovljene ribe, minuciozno izvedeni gorski pejzaži s kućicama i crkvicama, poput vinjeta oblikovane narativne scene vađenja prepune ribarske mreže u *Jutarnjem lovnu* (2016) ili skicozno oblikovanog bilja s otokom u pozadini, nazvanog *Zima na moru* (2018). Nalikujući Pavlovićevim *skizzenbuchima* – mapama prepunima sićušnih predložaka za velike radove ili iz njih izvađenih, ovi su akvareli kao zasebna serija istovremeno i *pars pro toto* cjelokupnog opusa Sava Pavlovića.

V

„Na karti svijeta postoji samo nekoliko mjesta na kojima umjetnost uspijeva i odakle se izvozi. Svi ostali umjetnički radovi koji potječu od negdje drugdje smatraju se eklektičnim satelitima pojave lansiranih iz centra. To je dovelo do ‘geografskog kriterija’, tj. procjene umjetnosti na osnovu mjesta njenog podrijetla i prezentacije. Geografski kriterij izjednačava kvalitetu umjetničke produkcije sa snagom umjetničkog sustava koncentriranog na određenom mjestu.“ (Braco Dimitrijević, esej *Tri izložbe* u katalogu Galerije Nova, Zagreb, 1975). Ova opservacija koja bi se doista mogla smatrati kritikom kulturocentrizma bila bi time potentnija da se sam autor nije priklonio onima protiv čijih je stavova u ovome eseju pisao. No ostavimo li tu izdaju deklarativnih načela postrani, samom sadržaju navedene rečenice pristupamo s određenom zebnjom. Ne zato što ne znamo kako bismo joj odgovorili, nego što već naizust prvih rečenica shvaćamo kako stojimo pred visokim zidom predrasuda kojega nećemo moći pobijediti. Izgradili su ga umjetnici, kustosi i kolezionari koji iz centara moći pišu povijest svijeta (kao da nema Talijana ili Egipćana koji mogu pisati povijest Venecije i piramide pa im je potreban Englez za taj zadatak), a toj povijesti pripada i povijest umjetnosti iz koje su mnoge važne pojave svjetskih umjetničkih zbivanja isključene jednim potezom pera. U kojim se to pregledima svjetske umjetnosti nalaze monumentalni spomenici podignuti na predjelu cijele bivše države, među kojima

Mediterski pejzaž
/ Mediterranean Landscape
akvarel / aquarelle
13 x 40 cm, 2018.

history that would remain unknown to us if we disregard them here. If we add here the painter's excellent culinary skill, i.e. the organoleptic opulence of the prepared food, which is equal to the harmony and beauty of his subtle watercolours, the image of the painter would become complete. However, the importance of representation is greater than the observation of objects and even Heinrich Wölfflin remarks "But what he (an artist), has taken over as concept of representation and how this concept goes on working in him, is much more important than anything he takes from direct observation." (*The Principles of Art History*, 1915)

Before we take into consideration the series of coves whose scope and significance deserve our special attention, we will review small format watercolours with diversified motifs whose involving in the retrospective selection is more than justified. What makes those painting miniatures even more special is that we find in them more complex compositions and more „complete“ images than in the largescale watercolours. One after another, follow the seascapes of cobweb like translucent structures and detailed accents, and wide scenes of vegetation as in *Motif from Durmitor* (2018). Furthermore, there are vignette like narrative scenes of removing packed fishnet in *Morning Catch* (2016), meticulously executed herbs with an isle in the background called *Winter by the Sea* (2018). Looking like Pavlović's sketchbooks – the pads full of minute patterns for large scale artworks or extracted from them, those watercolours represent the particular series and at the same time *pars pro toto* of the overall artwork of Sava Pavlović.

V

"On the world map there are only a few places where art flourishes and where it is exported from. All the artworks that come from somewhere else are considered the eclectic satellites of the phenomena launched from the centre. That has led to the "geographical criteria" that is the evaluation of the art based on the place of origin and the place of presentation. This criterion equates the quality of artistic production and the strength of art system concentrated within a particular place." (Braco Dimitijević, an essay *Three Exhibition*, printed in the catalogue of the Nova Gallery, Zagreb, 1975). This observation could have been truly considered as a critic of the cultural centrism and hence more potent if its author did not take the side of those whose attitudes he had criticized. Leaving this betrayal of declaratory principles aside, we approach its

je i, sad već bivši, najveći spomenik apstraktne umjetnosti na svijetu? U kojim to arbitarnim likovnim enciklopedijama nalazimo dadaističke časopise objavljivane u Beogradu i Zagrebu koji su i brojčano i kvalitetom nadmašivali samo ishodište švicarskog dadaizma? Gdje je spomenuto kako su prve izložbe elektroničke umjetnosti i kibernetike bile upravo u sklopu *Novih tendencija* u Zagrebu 1960-ih godina? Da, suočimo se s činjenicom da je sve ono što je nama važno, a ne događa se na Zapadu, istom tom Zapadu nevažno. Preostaje nam odlazak ili ostanak. Oni koji ostaju, moraju znati da to rade iz jasnih uvjerenja, a ne iz one anegdotalne (i groteskne) psihološke pobijedenosti znane kao „kiselo grožđe i slatki limun”, prema Ezopovoj basni o grožđu i lisici. Dakle, oni koji se odlučuju u potpunosti i bez ostatka vezati za ovaj mali geografski odsječak na zemaljskoj karti, mjesto koje nazivamo „svojim”, tu živjeti i stvarati, ne smiju se ni sa kim uspoređivati, a ponajmanje s prvim sljedećim do sebe. Takve su poredbe o tome tko je važniji, a tko manje važan na majušnoj umjetničkoj sceni, smiješne i perverzne. Također je u *amanet* dan neobično težak zadatak – stvaranje vlastitog vrijednosnog sustava, autogene i uvijek iznova obnavljajuće samomotivacije i osobne klasifikacije važnosti svega izvan nas samih.

I dok je nekim teorijama autorstvo vizualnog djela odvojivo od samog likovnog objekta, nama su autorska ličnost i ulazak u taj njegov stvoreni svijet upravo izrazito važni! Savo Pavlović jedan je od onih umjetnika koji je doista i u oblikovnom i u sadržajnom smislu privršio svoju crnogorsku arkadiju, uzorao sva svoja polja i uživa dobar prinos. Uskopane su brazde zasadene raznovrsno, postaje nam jasno već iz ovog eseja i analiza pojedinih particija, a plodovi su akrilna i akvarelna slikarska djela zrelog cjeuloživotnog stvaranja. Koliko li je blagodati dano ovome svijetu, udaljenom od ljepote krajolika, što je stvoren upravo svijet poput ovog slikarskog! Kada se u svojoj knjizi *Art Instinct* filozof umjetnosti Denis Dutton referira na suvremenu percepciju pejzaža, on konstatira: „Uzlet moderne civilizacije prati rastući osjećaj za prirodu kao dobrohotnu i očaravajuću, ne više kao prijetnju. Štoviše, krajolici nam mogu djelovati toliko udaljeni od svakodnevnog života da je shvatljivo kako je možda i naš ukus prema njima postao konvencionalan kao ukus prema modi ili jelima.”

Kao reprezentanti Pavlovićevog novijeg slikarstva, stoje veliki akvareli primorskih pejzaža, morskih uvala, plaža, vegetacije i brda. Oni su, kao u romanima Françoise Sagan u kojima vlada samo jedno godišnje doba – ljeto – zaustavljeni trenutci postojanja idealnog vlastitog svijeta. Može zato zazučati kao paradoks, ali slike Sava Pavlovića su i vrlo sjetne, u skladu s onom drevnom konstatacijom da nakon zanosa (bilo koje vrste) uvijek nastupa tuga koja je u njega trajno upisana, da je i svaki pa i likovni ushit, zapravo mala smrt, da se i na njih odnosi ona višeslojna sintagmatistes tropiques. I to je njihov alikvotni govor. Referirajući se na *solarnost* ovog ciklusa, ne smijemo zanemariti činjenicu kako na slikama nigdje nije prikazan sunčev krug; nema toga nebeskog tijela u ovim prizorima, ali ima njegove emanacije. Sunce je prisutno i u idejnom i u formalnom i u osjećajnom smislu – radost zelenog buđenja i proplamsaja vrućih kolorističkih akcenata na ljubičastim plohamama, tek naslućena u proljeću, ustupa mjestu punini postojanja, zaokruženom, zrelom, jarnom ljetu i njegovom vrhuncu – podnevnu. Ne kaže li Novalis iz dubine svoga poetskog razumijevanja stvari: „Stablo i nije ništa drugo, no plamen koji cvjeta?!”

Opasnost slikanja pejzaža leži u općinjavajućoj primamljivosti njegovih boja i potrebno je naći mjeru kako se raskoš sunčeva odbljeska i izazovna različitost

content with certain anxiety. Not because we do not know what to reply, but because just after the introductory sentences we realize that we face the wall of prejudices that we cannot overcome. It has been built by artists, curators and collectors who has been writing the history of the world from the centres of power (as if there is no Italian or Egyptian that can write about the history of Venice and the pyramids but they need an Englishman to do the task) and that history includes the history of arts from which many universal art events have been excluded with the stroke of a pen. In which world art reviews are presented monuments erected throughout the former country, and particularly the one that used to be the largest monument of abstract art in the world? Which arbitrary art encyclopaedias notice the Dadaistic magazines published in Belgrade and Zagreb that outclassed and outnumbered the origins of the Swiss Dadaism? Where is it noted that the first exhibitions of computer programmed and cybernetic art were held under *New Tendencies* in Zagreb during the 1960s? Yes, we should face the fact that what is important to us, but does not come from the West, have no importance for the West. So we meet the choice to leave or to stay. Those who stay must do it out of clear beliefs, but not out of anecdotal (and grotesque) psychological self-deception known as "sour grapes and sweet lemon", according to Aesop's fable about the fox and the grape. So, those who decide to completely and with no loose ends bind themselves to this tiny piece of the world map, the place we call "ours", to live and to create here, must not compare with no one, at least not with those next to them. Those comparisons of the degree of importance in the small-scale art scene are ridiculous and awkward. They are bequeathed with a very difficult task – the creation of their own system of values, autogenous and renewing self-motivation and own classification of the importance of all what is beyond ourselves.

While according to some theories the author of the visual work and his artwork should be separated, we find utterly important considering both, author's personality and the world he created! Savo Pavlović is one of those visual artists that have rounded up in the sense of form and as well as in the sense of content his Montenegrin arcadia, he has cultivated all his fields and enjoys good yield. That the ploughed furrows have been diversely planted bear witness this essay and analyses of some partitions, while the crops are acrylic and watercolour artworks of mature lifelong creating. How blessed the world is, aloof from the beauty of the landscape, with the design of this visual world! Referring to the contemporary perception of landscape, Denis Dutton, a philosopher of art, in his book *The Art Instinct*, observes: "The rise of the modern civilization is followed by the growing sense of nature's kindness and magnificence, not intimidation. Moreover, the landscapes might seem so distant from our daily life and it is understandable that our taste for them might become conventional like the taste for fashion or food."

The exemplars of the recent Pavlović's painting are large-scale watercolours of the seascapes, coves, beaches, vegetation and hills. Like in the novels of Françoise Sagan where there is only one season – summer - they represent the frozen moments of his own living. Paradoxical as it may sound the paintings of Savo Pavlović are also quite melancholic, likewise the old account suggesting that fervour (of any kind) is followed by sorrow eternally inscribed in it, and that each exaltation, even the artistic one, is actually little death, and the multivalent syntagma *tristes tropiques* is also attributable to them. Referring to the sunlight in this series, it cannot be overlooked that there is no design of sun ring in those paintings; that celestial body is out of those

Iz ciklusa Vale
/ From Series Coves
akvarel / aquarelle
49 x 76 cm, 2016.

njegovih gradivnih struktura ne bi niti doslovno posvojila, niti himbeno zatomila, niti vulgarno potencirala. Pavloviću je uspjelo ono što mnogima nije – da u temi pejzaža ostvari inventivan, osoban pristup, autentičan slikarski duktus jednog od ponajboljih akvarelista pejzažne tematike našeg suvremenog slikarstva. Istovremeno, unatoč širokom rasponu izabranih boja koje koristi na svakoj slici, pošlo mu je za rukom postići neprijeporan sklad koloriranih polja i uravnoteženost cjelokupne kompozicije. Poznajemo li umjetnikovu osobnost, bez zadrške čemo zaključiti kako ona odražava svojevrsnu „hotimičnu nehajnost“ (talijansko slikarstvo za to poznaje riječ *sprezzatura*, koju je nastojao definirati Baldassare Castiglione, ali je ustvrdio da ju je najbolje objasniti njenim antonimom *izvještačenost*; odnosno, ona je ono što je suprotno od *izvještačenosti*) koja je pretočena u slike, u neopterećenost njihovog tehničkog oblikovanja što, ipak, ne znači da umjetnik ne nastoji balansirati između redukcije i detalja, da ne sumnja u svoja djela i da se ne trudi svakom novom slikom napraviti kvalitativni pomak kojim će biti zadovoljan.

Jedan put taj pomak predstavlja minucioznost višeslojnog plavetnila mora u pličaku, čime se otkriva kako slikar voli i zna oblikovati detalje; drugi put, pak, sasvim se prepusta velikim plohama (čak i bijelim površinama) kojima apstrahira motiv i „rasterećeće“ sliku, vješto ih slažući poput kakva kolaža u kojemu se konture drugih elemenata gotovo sasvim gube. Čak i u tim ukrupnjenim površinama jedne boje, pozornijim čemo gledanjem uočiti slojevito ulančavanje valera koji omogućavaju da slika pulsira. Crvene plaže nipošto nisu samo crvene. Kakvo li je samo u njima obilje tonova, od prusko plave do kobaltne, od *chartreuse* zelene do kraplaka, od vinske crvene do ametista, uz pokoji plamićak južnoga sunca! Njegovom je slikarstvu arkadijskog nagnuća osjećajnost konačna kategorija. Sklad, spokoj i jednostavnost ne traže opravdanje. Savo Pavlović nam kroz upisana ljeta otkriva svoju igru – on ne slika samo obasjani krajolik, već uranja svijet u svjetlo koje stvara tajna suglasja među objektima, kolorističkim registrima i vidljivim potezima. Njegove su slike himne ubavome, udaljeno i razmernome, eolskim eufonijama i djelićima podudarnosti.

VI

U ovome smo eseju nastojali dati pregled cjelokupnog slikarstva Sava Pavlovića, od njegovih ranih radova do najrecentnijih. Tako zatvoren luk vrlo nam plastično pokazuje kako pred sobom imamo rasnog likovnjaka, stvaratelja potpuno zrelog u razmišljanju i u likovnom rezultatu, s naglaskom na izazovu koji svakog umjetnika čeka kada mislima želi dati materijalni oblik. Analize smo možda mogli učvrstiti dodatnim formalnim kriterijima, ali takvo nas inzistiranje na kvantiteti ne bi dovelo bliže pokušajima iščitavanja svih značenja upisanih u sadržaj. Konačno, niti kontekstualnom ulančavanju nismo dali previše prostora zbog toga što nam se u okviru ovog opusa činilo sviše banalnim spominjati i vršiti poredbe s nekim stilovima iz umjetnosti 20. stoljeća koji su se sukcesivno pojavljivali, kada smo formalne stilske značajke ionako navodili kod svakoga ciklusa sumarno ili

images, but its emanation exists. The sun is present whether at the conceptual, formal or emotional level – the joy of green awakening and the flames of fervid colouring accents on the violet surfaces, only suggested in spring – gives way to the fullness of existence, the plump, ripe, hot summer and its climax – the midday. Didn't Novalis from the bottom of his poetical reflections write: "The tree cannot become but a flourishing flame"?

The risk of painting landscapes lies with captivating allure of its colours and it is necessary to strike the balance so that the splendour of sun glare and the challenging diversity of its ingredients would not be literally accepted, neither artificially subdued nor vulgarly accentuated. In painting landscapes not many achieved what Pavlović has – he has created inventive, personal approach, the authentic visual language of one of the greatest watercolourists of landscapes of our contemporary painting. At the same time, regardless of the usage of wide-range of colours in each painting, he has managed to achieve undeniable harmony of coloured areas and the balance of entire composition. Knowing the artist's personality it may be concluded without hesitation that it reflects certain "deliberate carelessness" (in Italian painting a word *sprezzatura* describes it; trying to define it Baldassare Castiglione stated that its best explanation came from its antonym *affectation*, thus meaning something that is opposite of affectation) expressed into the paintings, into the unencumbered technical execution which does not mean that the artist does not balance between the reduction and a detail, that he does not question his artworks and that he does not try to make qualitative advance with each new painting.

In one case that advancement represents the detailed multi-layered sea blue of the shallow water which reveals that the painter is keen on details and he can design them; while in other case he gives in to the large surfaces (even white areas) with which he abstracts the motif and "relieves" the painting by skilfully assembling them like in a collage where the contours of other elements fade. Looking carefully even in those large monochromatic areas we could recognize layered concatenation of values that make paintings pulsate. Red beaches are not simply red. What abundance of hues they boast, from Prussian blue to cobalt blue, from *chartreuse* green to craplac, from wine red to amethyst, with some flickers of the southern sun! To his painting of the arcadian inclination sensibility is the final category. Harmony, serenity and simplicity do not seek justification. The summers of Savo Pavlović reveal his own game – he does not paint only the illuminated landscape, but he immerses the world into the light that creates mysterious harmonies among objects, registers of colours and visible strokes. His paintings are hymns to beauty, aloofness and proportionality, the Aeolian euphony and the particles of compatibility.

VI

In this essay we have tried to overview the entire oeuvre of Savo Pavlović, from his earliest artworks to the recent ones. Such a round-up vividly proves that before us is an outstanding painter, the creator of mature contemplation and visual achievements, with a focus on the challenge that each visual artist faces in the process

Horizont II / Horizon II
akvarel / aquarelle
70 x 99,5 cm, 2016.

individualno. Vrijedilo bi možda spomenuti nekoliko velikana crnogorskog slikarstva poput Jovana Zonjića i Mihajla Vukotića u čijim bismo primorskim motivima i uvalama mogli tražiti izvjesne komparacije s odabirom motiva kod Sava Pavlovića; ili Mila Milunovića koji je nekim svojim kompozicijama i rastvorenim formama možda nadahnuo našeg umjetnika, a ne bismo onda smjeli preskočiti niti Miloša Vuškovića, čije su eksplozije kolorita dale sasvim novi smjer crnogorskog modernizmu, posebno kada govorimo o razuzdanoj boji Pavlovićevih akvarela. Tek tada ne bismo smjeli preskočiti kipara i slikara Josipa Diminića, koji je bio i izvrstan akvarelist, a predavao je na Akademiji u godinama Pavlovićevog studija. Međutim, sve takve moguće uzore treba vrlo oprezno uzimati u

usta iz dva razloga. Prvi je taj što ćemo mogućim poveznicama, ako ih i uspostavimo, narušiti autentičnost promatranog slikarskog opusa koji ni po čemu nije izravno vezan uz navedena imena, a drugi svakako leži u mogućoj činjeničnoj pogrešci; nemali je broj slučajeva kada su ljudi neovisno jedni od drugih dolazili do jednakih odgovora na postavljenja ista pitanja. Takvi sinkroniciteti kojima nas priroda voli demantirati, upozoravaju nas da je umjesto potencijalnih uzora, odnosno kauzalnosti, točnije govoriti o komplementarnosti koja svoje ishodište ima u subliminalnome, u kolektivnoj svijesti i naslijedenim iskustvima, u istoj energetskoj točki koja vibrira u grudima svakoga pojedinca uvezujući ga time u jedinstveno tkivo dijeljenih osjećaja ljubavi, ljepote i боли (*Weltschmerz*).

Kao da je govorio o umjetnicima dugog trajanja, Bauman je u knjizi *Tekuća modernost* zapisao: „Kako bi ostala živa i svježa, želju se mora uvijek iznova i to vrlo često, zadovoljavati – a ipak, zadovoljenje znači kraj želje. (...) stoga je potrebna sasvim posebna vrsta zadovoljenja – srodna deridaovskom *pharmakonu*, istodobno lijeku i otrovu ili, prije, lijeku koji treba davati štedljivo, nikad u punoj – smrtonosnoj – dozi. Zadovoljenje je to koje ne zadovoljava do kraja, koje se ne ispija do dna, od kojeg se odustaje na pola puta...“ Ako prihvativmo tezu da svatko može napraviti jednu dobru sliku (analogno Borelovom teoremu o majmunu koji uz beskonačno vremena može napisati sva Shakespeareova djela), onda moramo prihvati i da vrijednost ne leži u jednom dobrom uratku, nego u dugom trajanju pa na tome tragumožemo reći da nam Bauman ovim razmišljanjem daje recept po kojemu mladi umjetnik od onoga koji bljesne poput zvijezde pa se ugasi, postaje stari umjetnik samo kontinuiranim radom, znalački uprežući svoje ideje i zanos koje ne smije rasipati kao kockar. Promotrimo li retrospektivno, a to i jest svrha ovoga napora, pet desetljeća predanog rada Sava Pavlovića, također možemo mirne duše konstatirati kako su njegovo trajanje i plodnost neupitni i velikim brojem slika jasno dokazivi. Prešao je dug put od prvih realističnih crteža i vježbeničkih studija, preko pejzaža u ulju i akrilu, do akvarela s organskim motivima, izuzetnom serijom morskih uvala, do potpuno ogoljenih razlijevanja vodenih boja u ciklusu *Horizonti*. Takvo se zrenje ne može postići preko noći kao što se niti pšenica ne žanje istog dana kada se sije, nego je nužno cjeloživotno, sudsibinsko posvećenje likovnom stvaranju kako se plamen vječne vatre, baš kao i u hramu boginje Veste, ne bi izgasio. Neka bi glava u tome slučaju platila, a koja druga nego njegova?!

of materialization of his thoughts. The analyses might have been supported by additional formal aspects, but insisting on quantity would not get us any closer in our attempts to interpret the overall meanings included in the depicted content. Finally, we did not give much scope to contextual concatenation because in this discourse it seemed too banal to mention and make comparisons with some art styles of the 20th century taking into consideration that a certain formal stylistic features were brought up individually or concisely describing each of the series. It would be worth mentioning some great Montenegrin painters like Jovan Zonjić and Mihajlo Vukotić in whose coastal motifs and coves we could find analogy to the Pavlović's selection of motifs; or Milo Milunović who might have inspired the author with some of his compositions and open forms and Miloš Vušković whose outburst of colour gave new direction to the Montenegrin modernism particularly referring to unrestrained colours of Pavlović. Then we cannot omit a sculptor and a painter Josip Diminić, a brilliant watercolourist who was a teacher at the Academy at the time of Pavlović's studying. However there are two reasons that all those possible role models should be considered very cautiously. The first is that possible links, even if we detect them, might undermine the authenticity of the oeuvre we have been looking at since there is no direct connection between it and the mentioned names and the second reason is possible factual error; there are more than a few examples that persons independently responded the same to the identical questions. Those synchronicities with which nature likes to deny us, warn us that instead of potential role models, that is causality, it is more accurate to talk about complementarity whose origins lie in the sublimed, the collective consciousness and inherited experiences, at the same energetic point that vibrates in the chests of every person binding him into the unique structure of sharing love, beauty and pain (*Weltschmerz*).

As if he was thinking of long lasting artists, in the book *Liquid Modernity* Bauman wrote: "To stay alive and fresh, desire must be time and again, and quite often, gratified - yet gratification spells the end of the desire (...) therefore needs a very special kind of gratification - akin to the Derridean *pharmakon*, the healing drug and a poison at the same time, or rather a drug which needs to be apportioned sparingly, never in the full - murderous - dosage. A gratification-not-really-gratifying, never drunk to the bottom, always abandoned half-way...". If we accept the argument that everyone can make one good painting (by analogy to Borel's theorem that a monkey for the infinite amount of time will almost surely type the complete works of Shakespeare), then we need to acknowledge that value does not lie in one good work but in the long duration. Therefore it can be said that this consideration of Bauman is a recipe how a young visual artist that flashes like a star and disappears can become elderly artist only by continuous hard work, masterly handling his ideas and enthusiasm not wasting them as a gambler does. Looking retrospectively, and that is the purpose of this undertaking, at the five decades of devoted work of Savo Pavlović, we can easily conclude that his continuance and prolificacy are unquestionable and explicitly proven by large number of the paintings. He has come long way from the first realistic drawings and studies, then landscapes in oil and acrylic paints and watercolours with organic motifs, to an outstanding series of coves, and finally, exposed watercolours spilling in the *Horizons*. Such artistic maturity could not be achieved overnight just like wheat is not harvested the day it is sowed, but it requires lifelong faithful devotion to the visual creating in order not to put out the flame of eternal flame just as in the temple of the goddess Vesta.

Jutarnji lov
/ Morning Catch
akvarel / aquarelle
28, 5 x 40 cm, 2016.

Započeli smo ovaj esej navođenjem iznimnog književnog djela pa se čini prirodnim na isti način i završiti. Máraijeve misli to svakako zaslužuju, a i Savo Pavlović zaslužuje imati takvog književnika uz sebe. Poput *Knjige o travama*, koja nazivom sugerira one pabirke praktičnog znanja koji su trebali odgovoriti na pitanja „što učiniti ako nekoga boli srce ili ga je napustio Bog”, dakle ne o velikim idejama ili junacima, već o onome što je u vezi s čovjekom, tako se i slikarstvo Sava Pavlovića bavi naiзgled efemernim temama, svakodnevнима i bliskima njegovom vlastitom životu. Ne općinjava ga „Bitka na Vučjem dolu”, nego barbun ulovljen pred njegovom kućom. Osobna povijest, koja kao fenomen predstavlja vrijedan doprinos postmoderne tematskom spektru

umjetnosti, iznosi motive koji i jesu samo osobni ili je takav njihov kontekst, čineći od svakodnevnih perceptivnih bljeskova motive vrijedne pažnje. Savo Pavlović doista je slikar cijelim svojim sudbinskim određenjem pa nam se čini kao da je Márai upravo njega imao na umu zapisavši: „Umjetnik, onaj pravi, ne može *zalutati* ni u kakvo drugo zvanje, i nema takve sile povijesti ili situacije koja bi ga mogla skrenuti sa zadatka, ne može biti drugo, već samo pisac ili slikar ili muzičar. Tko je umjetnik na taj način, taj ima sudbinu. To je ono najviše.”

We have started this essay with the quotation from the exceptional literary work and it would be natural to end it in the same way. Márai's thoughts undoubtedly deserve it, and Savo Pavlović deserves such writer by his side. Like *The Book of Herbs* whose title suggests those snippets of practical know-how that give answers to question "what is to be done if you feel heartache or God left you", therefore not dealing with great ideas and heroes, but with a man, in the same way the painting of Savo Pavlović is engaged with seemingly ephemeral and daily themes, close to his own life. He is not fascinated with "The Battle of Vučji do", but with the red mullet caught in front of his house. The personal history, which as a phenomenon represents worthwhile contribution of modernism to the thematic spectrum of art, brings forth the motifs which are only personal or of such a context, creating noteworthy motifs out of day-to-day perceptive flashes. Savo Pavlović is truly a painter by his fate and it seems that Márai had him in mind writing: "Artist, a genuine one, cannot "wander off" into any other profession, and there is no force of history or situation that can make him wander off the road, and he cannot be anything else but a writer, painter or musician. The artists of the kind are fated ones. That is the greatest."

Zima na moru
/ Winter by the Sea
akvarel / aquarelle
29 x 37 cm, 2018.

Savo Pavlović – 50 godina stvaralaštva

mr Lucija Đurašković
istoričarka umjetnosti

„Ne slika se bojama nego osjećajima.“

Jean-Baptist Chardin

Retrospektivna izložba kojom je poznati crnogorski umjetnik-akvarelist Sava Pavlović obilježio 50 godina svog plodnog stvaralačkog rada, predstavljena je u gotovo svim galerijskim prostorima JU „Muzeji i galerije Budve“, od Moderne galerije „Jovo Ivanović“ i Spomen doma „Stefan M. Ljubiša“ u Budvi, preko Spomen doma „Reževići“, do galerije „Marko K. Gregović“ SD „Crvena komuna“ u Petrovcu, a obuhvata preko 100 radova u okviru kojih je i hronološki i kroz cikluse izložen presjek njegovog rijetko plodnog umjetničkog opusa.

Baveći se uglavnom akvareлом, Pavlović iskazuje izvjesnu hrabrost i strpljenje, jer je to i tehnika koja podrazumjeva pravo majstorsko umjeće, sigurnu ruku i rizik trenutka koji ne dopušta mogućnost greške i ponovnog vraćanja. Zato se, kao što znamo, akvarel smatra za jednu od najtežih, ali, istovremeno, i jednu od najfinijih likovnih tehniku koja može da prenese najtananjia umjetnikova čuvstva, jer „akvarel je u slikarstvu, ono što je poezija u književnosti“. Riječ akvarel potiče od latinske riječi *aqua*, što znači voda, a upravo vodi, moru, njegovoju treperavoj i promjenjivoj granici sa kopnjom i nebom skrivenim u uvali, žalu ili vali života i sna, posvećena je i ova izložba koja odražava kompletan umjetnikov opus. Vodi ili moru okupanom mediteranskim suncem sa svim svojim tajanstvenim arhetipskim značenjima, koja, kao *materia prima*, kao energetski vrtlog iz kojeg proishodi život, kao fenomen koji i stvara i razara, ali, takođe, i očišćuje, prašta i spira sve nedoumice onoga što je bilo, naslućujući novo, čije su dubine nesagleđive tajne, a površine beskrajni odsjaji susreta sa nebom. Konstantno inspirisano mediteranskim podnebljem, morskom pučinom, uvalama i dubinama, te tajnovitim podvodnim svijetom u kome, paralelno sa našim, u tišini, bivstvuju raznolika bića, slikarstvo Sava Pavlovića upravo kroz akvarel doseže maestralnu virtuznost umjetničkog iskaza.

Sagledano u okviru tematskih ciklusa, kod Sava Pavlovića možemo razlikovati tri grupe akvarela. Prvu, karakterističnu za raniju fazu njegovog slikarstva, čine pejzaži i predjeli Paštrovića iz kojih potiče, beskraj morskih pučina i predjeli u kojima kamenito stijenje smjenjuju pitomi žalovi oivičeni mediteranskim rastinjem. A jednom od tih mediteranskih rastinja, odnosno plodova, Sava je posvetio kompletan ciklus iz ove rane faze, a to je plod smokve. Ovaj ciklus je poklonjen i, povodom izložbe, predstavljen u galerijskom prostoru Spomen doma „Reževići“.

Savo Pavlović – 50 Years of Creative Work

Lucija Đurašković, MA

Art Historian

"One does not paint with colors but with feelings"

Jean-Baptist Chardin

Retrospective exhibition that marked 50 years of fruitful work of the famous Montenegrin artist-aquarellist Savo Pavlović was displayed in almost all of the exhibition spaces of Public Institution Museums and Galleries of Budva, from Modern gallery "Jovo Ivanović" and Memorial home "Stefan M. Ljubiša" in Budva, to Memorial home "Reževići" and gallery "Marko K. Gregović", Memorial home "Crvena komuna" in Petrovac. Exhibition with more than 100 artworks was displayed chronologically through cycles that demonstrated the intersection of his rich artistic expression.

While mostly practicing aquarelle, Pavlović shows certain courage and patience, because that is a technique that implies a true skill of maestro, secure hand and a risk of moment that does not allow the possibility of mistake and repetition. That is why, as we already know, aquarelle is considered to be one of the toughest but, at the same time, one of the finest painting techniques that can transfer the artist's most delicate sensations, because "in painting, aquarelle is the same thing as the poetry is in literature". Word "aquarelle" originates from the Latin word *aqua*, which means water, and precisely to the water, sea, its flicker and changeable border with a land and a sky hidden in the cove, strand or the inlet of the life and dream, this exhibition that reflects entire artists' opus was dedicated; to the water or the sea bathed in the Mediterranean sun with all its mysterious archetype meanings, that, as *materia prima*, as energy vortex that produces life, as the phenomena that both creates and destroys, but, also, purges, forgives and washes away all the dilemmas of things past, anticipating the new, whose depths are incomprehensively secret, and the surfaces endless glances of the sky encounter. Constantly inspired by the Mediterranean, open sea, coves and depths, secret underwater world in which, parallel with ours, in the silence, all kinds of creatures exist, painting of Savo Pavlović, precisely through aquarelle, reaches the magnificent virtuosity of the artistic expression.

Within the thematic series, we can differentiate three groups of aquarelle in Savo Pavlović's painting. First, characteristic for the early stage of his work, there are landscapes and scenes from Paštrovići from which he originates, infinity of the open sea and areas where tame beaches surrounded by Mediterranean plants take over the rocky cliffs. To one of those plants, the fig, Savo dedicated an entire cycle from this early stage. This series was gifted to the Memorial home "Reževići" and that is where

Morsko jaje / Sea Egg
akvarel / aquarelle
70 x 99,5 cm, 2003.

Drugu grupu čine akvareli inspirisani tajnovitim podmorskim svijetom, realnim i nadrealnim bićima stvorenih u tišini tamne i mistične morske dubine. Ova druga grupa akvarela postaće i ostaće trajna inspiracija za kasnija Pavlovićeva likovna ostvarenja. Dakle, tematski podtekst Pavlovićevih slika najčešće je, i skoro isključivo, sadržaj koji čine bića iz svijeta morske flore i faune na kome bazira, skoro po pravilu, dinamičnu, a često i dramatičnu kompoziciju (ciklusi „Bentos“, „Savium maris“). Sklonost ka smjelim i intenzivnim tonovima kolorita, koji se, samo ovlaš definisan crtežom, razliva po širokim površinama bijele plohe, bitna je karakteristika Pavlovićevog likovnog izraza. Jake tonove plavog, ljubičastog i zelenog smiruju mrka i bijela po kojoj se isti rastapaju i miješaju. Bogatstvo kolorističkih relacija koje se neusiljeno i sudaraju i prožimaju, odnosi zdrženih zvučnih skladova koje karakteriše njihova valerska raskoš, kao i nepredvidivi, razliveni tokovi, daju likovnom djelu Sava Pavlovića i izvjesnu konceptualnu notu. A mogućnosti kombinacija su bezbrojne, te otvaraju mašti bezgranično mnogo nesputanih varijanti razvijanja. Valja istaći da Pavlović u okviru svoje vizuelne čarolije stvara osobenu likovnu poetiku koja ističući igru slučaja i nepredvidivosti u susretu boja, suptilnim rukopisom u kome je polazišna inspirativna osnova figuralna i koloristička ekspresija, dolazi do lirske apstrakcije kod koje vizuelni tonovi postaju analogni auditivnom u muzici, kao najapstraktnijoj od svih umjetnosti.

Treću grupu čine akvareli iz tematskog ciklusa pod nazivom „Vale“, koji pripadaju dijelu najnovijeg slikarevog opusa stvaranog u poslednje dvije godine. Pokazujući nam vanredno likovno majstorstvo, nadasve nadahnuto mediteranskim okruženjem iz kojeg u osobenoj hedonističkoj ekspresiji izranja izraz prepun smjelih, intenzivnih kolorističkih sklopova uz crtež koji sugeriše preleze od figuracije ka apstrakciji i

it was displayed during the exhibition. Second group consists of aquarelles inspired by the secret underwater world, real and surreal beings created in the silence of the dark and mystique sea depth. This second group of aquarelles will become and remain a permanent inspiration for his later painting achievements. Hence, the theme subtext of Pavlović's paintings is most often and, almost exclusively, content made of the creatures from the world of marine flora and fauna, on which he basis, practically as a rule, a dynamic and often dramatic composition (cycles "Benthos", "Savium Maris"). Tendency toward bold and intense tones of the color specter that, lightly defined by drawing, spills over the wide plane of the white surface, is an important characteristic of Pavlović's artistic expression. Intense tones of blue purple and green are being calmed by the grim and white where they dissolve and mix. Richness of the coloristic relations that casually collide and pervade, relations of the united sound harmonies characteristic by the luxurious relations between light and dark in one color tone, as well as the unpredictable, diffused streams, is what gives Savo Pavlović's artwork a certain conceptual touch. Possibilities of combinations are countless, so they are opening an infinite number of unrestricted variations of development. It should be noted that, within his visual magic he creates a personal painting poetics that, by emphasizing the pure coincidence and unpredictability in the color encounters, with a subtle handwriting whose initial inspiration is the figural and coloristic expression, a lyric abstraction appears, where visual tones became analog to the sound in music, as the most abstract of all arts.

Third group consists out of aquarelles that belong to the cycle "Coves" and they are part of the latest painter's opus that he created in past two years. Demonstration of the extraordinary painting mastery, inspired by the Mediterranean environment from which, in a specific hedonistic expression emerges an expression full of bold, intense coloristic sets along with a drawing that suggests the transitions from the figurations to the abstraction and vice versa, is precisely what makes the indubitable originality of Pavlović's, we can say, lyric expressionism. Aquarelles of Savo Pavlović are pointing to the paused moment of the visual occurrence that the artist, with the painter's skill immediately transposes on the paper, with an ability that intertwines the expressive strength of the stroke on one side, with an intense and subtly refined lyric coloristic tonality, on other. Compositional unity of the painting elements is emphasized with perspective abbreviations that leads the eye to the central point of the imaginary space of the painting, hence to the point in which the complete esthetic impression is sums up.

Pavlović's visualition of the coastal coves represents the reflection of the metaphysical questions that concern the secret of origins, mysteries of the space and time, cosmic secrets of the meaning of the existence perceived through the prism of the reduced, and yet, sumptuous colors in which the light reflects. That same light is the one that, coming from the distances through various times of the day and through painting metamorphoses transforms and pervades with a tone, the form, time and space. Through the impression of that light that, in the terms of signs, does not leave shadow, Pavlović's painting awakes all human senses and lures us in the solitude of the Mediterranean coves where, in a special manner, we are being confronted with our own essence, with Self... Parallel, as the beauty of the landscapes bathed in the mystery of the sky thrills us, we are feeling the smell of the sea, the width of his vastness that, hidden from the wind, paradoxically, in a hidden cove, found

obratno, je upravo ono što čini nespornu originalnost Pavlovićevog, možemo reći, lirskog ekspresionizma. Akvareli Sava Pavlovića ukazuju na zaustavljeni trenutak osobenog vizuelnog doživljaja koji umjetnik virtuoznim likovnim umijećem namah transponuje na papir, umijeće u kome se prepliću ekspresivna snaga poteza na jednoj strani, sa jarkim i suptilno profinjenim lirske kolorističkim tonalitetom na drugoj. Kompoziciono jedinstvo likovnih elemenata, istaknuto je perspektivnim skraćenjima koja odvode oko do centralne tačke imaginarnog prostora slike, dakle tačke u kojoj se sažima kompletan estetski doživljaj.

Pavlovićeva vizuelizacija primorskih uvala ili „vala” predstavlja odraz metafizičkih pitanja koja se tiču tajni postanka, tajni prostora i vremena, kosmičkih tajni smisla postojanja sagledanih kroz prizmu svedenog, a opet, raskošnog kolorita u kojoj se prelama svjetlost. Ta ista svjetlost je upravo ona, koja, dolazeći iz daljina kroz različita doba dana, kroz likovnu metamorfozu preobražava i tonski prožima, i oblik, i vrijeme, i prostor. Kroz doživljaj te svjetlosti koja, znakovito, ne ostavlja sjenku, Pavlovićeva slika budi sva čovjekova čula privlačeći nas u osamu mediteranskih uvala, gdje, na poseban način, bivamo suočeni sa svojom biti, sopstvom... I uporedo, dok nas ljepota pejzaža okupana tajnovitošću neba ushiće, mi osjećamo miris mora, te širinu njegovog prostranstva koje je, skriveno od vjetra, paradoksalno, u zaklonjenoj „vali”, kao i mi, pronašlo svoj smiraj. U svojim akvarelima, Pavlović uspijeva da zaustavi trenutak, da predstavi kovitlac, mirno iščekivanje, ili mističnu atmosferu jadranskih nevera, koje su, dolazeći s mora, nagovještene magičnom fluidnošću neba.

Spontano, skoro nesvesno, igrajući se, Savo Pavlović stvara djela neposredno, bez plana i shema, bez racionalne proračunatosti, djela koja podstiču, sa likovnim vrijednostima koje ih čine postojanim, trajnim i univerzalnim, djela kojima će zauzeti značano mjesto u savremenoj crnogorskoj umjetnosti. Kako kaže Šiler: „Čovjek je potpuno čovjek tamo gdje se igra”. Savo Pavlović u potpunosti slijedi ovu istinu. Jer, upravo kroz igru i u igri, igri boje i forme, igri različitih zvukova valera, rađa se bezbroj formalnih i značenjskih varijacija koje umjetnost čine beskrajno umjetničkom, neiscrpnom, shvatljivom jedino dušom, dakle Božanskom.

Iz ciklusa Vale
/ From Series Coves
akvarel / aquarelle
61 x 100 cm, 2018.

its peace, just as we did. On his aquarelles, Pavlović manages to stop the moment, to present the vortex, peaceful expectation or the mystic atmosphere of Adriatic storms that, coming from the sea, are hinted by the magic fluidity of the sky.

Spontaneously, almost unconscious and by playing, Savo Pavlović creates his art work directly, without a plan and scheme, without rational calculations, works of high artistic values, works that already occupy a significant place in contemporary Montenegrin art. In words of Schiller: "A man is completely a man there where he plays". Savo Pavlović follows this truth to the point. Because, precisely through the play and in the play, the play of the color and form, play of different sounds of the grade of light and dark in one shade, the countless number of formal and meaningful variations that make the art infinitely artistic, inexhaustible, understandable only by soul, hence the Divine.

Četiri priče i pedeset godina likovne avanture Sava Pavlovića

mr Božena Jelušić

profesorica književnosti

Kada jeiza slikara 50 godina stvaralačkog rada, u njegovom opusu se lako otkrivaju konstante likovne biografije. Bez obzira na tematiku ili izražajnu formu, lako je prepoznati razliku koja ga odvaja od drugih, uočiti samo njemu svojstveni izraz i osjećajnost, kako u pristupu prikazanim predmetnostima tako i u načinu materijalizacije njegovog unutrašnjeg svijeta.

Kada jeiza slikara, u ovom slučaju i dragog prijatelja, čitavih 50 godina stvaralačkog rada, prilika je i za drugačiji odnos prema zadatku da se taj opus predstavi. Vještina tumača se tada neminovno susreće sa onim što zna o autoru. Pokreće se čitav rezervoar sjećanja, ali svakako ne u odabiru pozitivističkog pristupa djelu umjetnosti. Život i stvaranje slikara samo stupaju u plodotvornu spregu i dio su ukupnog analitičkog diskursa kojim se nastoje izoštriti konstante njegove stvaralačke biografije.

U ovom slučaju biram četiri prizora, četiri kratka narativa, koje mi je Savo Pavlović kazivao u dugom vremenu drugovanja. Iako je možda i zaboravio da mi ih je ispričao, a još manje očekuje da ih pamtim, one su ostale kao metafore i kao lične epifanije u refleksiji njegove likovne poetike.

Priča prva

Savovi roditelji su katkad imali muke da ga privole da ih posluša, posebno da se sam i malen ne zaputi u neku opasnost koja je vrebala čak i oko sigurnog porodičnog doma u Reževićima. Otkrili su da dječak nikada ne pokušava da siđe sa terase ukoliko na izlazu vidi otvoren kišobran. Ne znam zbog čega sam se tako bojao kišobrana, čudio se Savo. Pamtila sam dobro negdašnje kišobrane: neprozirno crno platno bez sjaja na tvrdom kosturu sa velikim drvenom drškom. Gledajući potom Savove slike, znala sam da je taj crni vrtlog kišobrana bio sve što on nije, ni u slikarstvu ni u životu. Slikar je već bio rođen dok je dječak sa drhtajem straha gledao otvor iz kojeg je mogla da pokulja tama dok je nad terasom u Reževićima eksplodirala svjetlost i u slapovima padala po drhtavoj morskoj površini.

Savo je kao slikar strasni poklonik neponovljive svjetlosti Mediterana. Bijela svjetlost kao kontinuirani niz svih boja vidljivog spektra transformiše se na njegovim slikama kao osobena „priča“ o likovnom traganju i sazrijevanju. Ona počinje

Four Stories and Fifty Years of Savo Pavlović's Art Adventure

Božena Jelušić, MA

Professor of Literature

When the artist has 50 years of creative work behind him, the consistency in his oeuvre is easily noticed. Regardless of the theme or form of expression, it is easy to recognize the difference that separates him from the others and to notice his unique expression and sensitivity, both in the approach to the presented objects and in the way of materialization of his inner world.

When the artist, and in this case my dear friend, has 50 years of creative work behind him, it calls for a different approach in presenting his oeuvre. The interpreter's skill is then inevitably met with the knowledge about the author. An entire reservoir of memories is triggered, and definitely without the positivist approach towards the artworks. The life and work of the artist merge productively and are part of the overall analytical discourse with the aim to define the consistency in artist's work.

In this case, I choose four scenes, four short narratives, told by Savo Pavlović during our life-long friendship. Although he may have forgotten that he had ever told these stories to me, and doesn't even expect that I even remembered them, they remained as metaphors and as personal epiphanies in reflecting his art poetics.

First Story

Savo's parents sometimes had trouble getting him to listen, especially when it came to staying away from danger that might lurk even in the close proximity of their safe family home in Reževići. They discovered that the boy would never try to get off the terrace if he saw an open umbrella at the door. I don't know why I was so scared of the umbrella, Savo wondered. I remembered the old umbrellas well: an opaque, shiny black canvas on a hard skeleton with a large wooden handle. Looking at Savo's paintings, I knew that the black whirlpool of umbrellas were everything he wasn't, neither in his paintings nor in his life. The painter was already born while the boy with a trembling fear looked at an opening from which darkness could try, as light exploded over the terrace in Reževići and fell in waterfalls on the trembling sea.

As a painter, Savo is passionate admirer of the unique light of the Mediterranean. White light, the range of all the colors of the visible spectrum, is transformed on his paintings as a unique "narration" of artistic quest and maturation. It begins with the expressionistic fireworks of colors, especially in scenes of the underwater world, seasonal coastal fruits, "colorful" landscapes at different times of the day, like sunset ...

ekspresionističkim vatrometom kolorita, ponajviše u prizorima podvodnog svijeta, sezanovskih primorskih plodova, pejzaža „kolorističkih“ doba dana, poput zalaska sunca... Svjetlost preobražava podvodni pejzaž i rasprskava se na tijelima morskih bića u lelujanju ili grčevitoj borbi za život. A onda u ciklusu *Vale* teku pruge svjetlosti između sunca i kopna, vođene drhtajem vode i pokretima vjetra. I to traje sve dok se pejzaž, u ciklusu *Horizonti*, ne počne rastapati u svjetlosti, kao neobična „svjetlosna apstrakcija“. (Indikativno je uporediti sliku *Konj* iz 1967. i *Horizonte* iz 2018) Pa ni to nije slučajan izbor već poetička konstanta Savovog opusa, posebno kada je akvarel u pitanju. Slikarev cilj nije takmičenje sa predmetnostima, niti njihov precizan odraz, već njihova lirska i impresionistička transformacija. To se vidi i kada autor prikazuje apstraktne kategorije – vrijeme, trajanje, ljubav, porijeklo (*Trajanje*, ulje na platnu, ciklus *Ljubav*). Zato se u središtu Savove „apstrakcije“ naziru svedeni geometrijski oblici u koje se cio svijet može „spakovati“, a zaodjenuti su svjetlošću u svim njenim kolorističkim manifestacijama.

O porivu ka apstrakciji svjedoči i fragmentarnost u prikazu predmetnosti, pa i svojevrsna obrnuta perspektiva. Tako njegove minijature postaju mnogo precizniji odrazi predmetnosti od velikih formata, kao da je slikar „okrenuo durbin“. Najzad - šta je veliko, a šta malo, pravo je pitanje pa i egzistencijalni izbor. A ovaj slikar ga je odavno napravio, bez kompromisa i ugadanja trenutku ili nekoj školi, trenutnoj modi ili tehnicu. O toj stvarlačkoj istrajnosti mogu posvjedočiti i „akvareli prkosa“: *Elan Vital* iz 1989. i *Zima na moru* iz 2018.

Savovi pejzaži, osobito oni iz posljednjih decenija, najčešće kažu: miruj, osjeti život i zadrži dah na trenutak. A ušuškano paštovsko selo i krovovi Starog grada nepogrešivo hvataju apsolutnu svjetlost i rasprskavaju se u očima. Na površini mirne vode drhte barke, te mitske kolijevke i Haronove barke ujedno. Jednom u plavetnilu drugi put na bjelini, kao dva stanja duše i dva lirska momenta, poput klavirske minijature. Sfumato smiraja dana, brod u daljini, usamljeni ribar u plavetnilu, drvo, taj simbol života, nadneseno nad vodom, *drača* ili crna ptica, crkvice zagledane u nas kao oči... Vječni Mediteran, *omfalos* svijeta, izvoriste svjetlosti nasuprot onoj crnoj praznini pred kojom je, kao dječak, prvi put osjetio drhtaj egzistencijalne strepnje.

Priča druga

Na žalu Reževića se nekada prala odjeća i veš čitavih porodica. Na magarcima su dopremane čitave *bale kapota*, *košulja*, *lencuna*... da se dugo namaču u morskoj vodi, da se sa njih spere prljavština pa da ih, mokre i teške, odnesu na Rijeku Reževića na ispiranje i sušenje. Za djecu je to bila prilika za neobičnu igru. Svi bi brzo zgrabili neki odjevni predmet koji bi na morskoj površini smjesta postajao vazdušni balon uz pomoć koga se lako plivalo. Trka je počinjala. Na cijeni su bili kaputi, zbog tvrde strukture platna, koja bi malog plivača dugo držala na površini. Savo je pamtio samo da je, kao najmanji, najčešće „izvlačio“ neku košulju, koja bi brzo splasnula i vratila ga vodi. Ali, ako i nije pobjeđivao u trci *na kapote*, dječak je postajao sve vještiji u vodi, osuđen da bolje pliva i da je bolje razumije. Da savlada strah od dubine i njenih tajnovitih dvorana.

Light transforms the underwater landscape and it spreads on the sea creatures swaying or spasmodically struggling for life. In the series titled *Coves*, the streaks of light flow between the sun and land, guided by the trembling water and the movements of the wind. Previously mentioned approach to light lasts until the new series titled *Horizons*, where the landscape begins to dissolve in light, as an unusual "light abstraction". (It is suggested to compare the painting *Horse* from 1967 with the painting *Horizons* from 2018). This is not a random choice, but a poetic consistency in Savo's oeuvre, especially when it comes to watercolors. The painter's goal is not to depict the objects or their accurate form, but to depict its lyrical and impressionistic transformation. This is also seen when the author presents abstract categories such as - time, persistence, love, origin (*Persistence*, oil on canvas, from series *Love*). Therefore, at the center of Savo's "abstractions" are the reduced geometric shapes into which the whole world can be "packed", vested with light in all its colorful manifestations.

The urge for abstraction is evidenced by presenting the objects in fragments and by the reverse perspective as well. Therefore, his miniatures depict the objects more accurately than larger formats, as if the painter had "flipped the binocular". Finally - what is big and what is small, is the important question and existential choice. And this painter made the choice long time ago, without compromising and trying to please certain moments or art schools, or current fashion or technique. This creative perseverance can be evidenced by the "watercolors of defiance": *Elan Vital* from 1989 and *Winter by the Sea* from 2018.

Savo's landscapes, especially those from the last decades, most often say: stand still, feel the life and hold your breath for a moment. While the tucked Paštrovići village and the roofs of the Old Town unmistakably capture the absolute light that bursts into the eyes. While the boats tremble on the surface of the still sea, being the mythical cradles and the Charon's boat at the same time. Once in the shades of blue and another time in whiteness, like the state of two souls and two lyrical moments, resembling piano-like miniatures. Sfumato calms down the day, the boat in the distance, the lone fisherman in blue, and the tree, the symbol of life, bent over the water, the *thorn* or the black bird, little churches staring at us like eyes ... The eternal Mediterranean, the *omphalos* of the world, the source of light as opposed to that black emptiness in front of which Savo, as a boy, felt the tremor of existential anxiety for the first time.

Second Story

The laundry of the families was once washed at the coast of Reževići. Bales of coats (regional: *kapot*), shirts, bed sheets (regional: *lancun*) ... were brought on donkeys and soaked in seawater for a long time in order to wash the dirt off the clothes, and then taken, wet and heavy, to Reževići River to rinse and dry. For the kids, this was an opportunity for an unusual game. Everyone would quickly grab an item of clothing that would instantly become a balloon on the surface of the sea, helping them to swim easily. The race would start. Due to its rigid material, the most valuable items were the coats, keeping the small swimmers floating for a long time. Savo only remembered that, as the smallest, he could usually "pull out" only the shirt that would quickly sink in the water. But, even if he couldn't win the "coat race", the boy became more skilled in the water, doomed to swim better and to understand the sea better. To overcome the fear of depth and its mysterious chambers.

It is impossible to think about Pavlović as a painter without his fierce Mediterranean passion that pulls him towards the sea. Perhaps that's why his primary creative inquiry is the marvelous world of watercolors, metaphors for the water of Proteus and its constant

Pavlović je kao slikar nezamisliv bez žestokog mediteranskog zanosa koji ga vuče ka moru. Možda je zato njegov primarni stvaralački izazov upravo čudesni svijet akvarela, kao metafore protejske vode i njenih stalnih transformacija. Tome odgovara i česta pojava da njegove slike u sebi kriju izvjesnu, manje ili više očiglednu dvosmislenost i metaforiku. Ali, likovna sintaksa i „mahinacije“ dvosmislenosti, nisu nešto što slikar planski traži ili na čemu nastoji – one su ponajviše u samoj suštini likovnih odnosa, Savove prepoznatljive „apstrakcije“, kada izostaje markaciona linija koja će jednom i zauvijek odrediti sliku.

Kada bih ga posjetila, uvijek me je fasciniralo mnoštvo slika uredno složenih pod kalupima, pohranjenih daleko od bilo čijeg pogleda. Slutila sam da te gomile kriju onu borbu o kojoj mi Savo ponekad govori – o strahu pred porculanskim bjelinom hartije, poput straha od hoda po ledu. Jer, šta sve akvarel mora posjedovati? Osim svježine, prozirnosti i jasnoće svojstvenih vodi, on mora biti nalik pogledu u akvarijum, on mora sačuvati igru i kupanje četkice, blistavu vlagu dovedenu do sedefnog sjaja. Stoga su i morski motivi Savovih slika naprosto najbolji izbor koji je fascinacija načinila u saradnji sa tehnikom. Uz tu vodu u uvijek drukčijoj vatri svjetlosti, u vazda drukčijem susretu sa žalom, pod uvijek drukčijim dodirima vjetra, Savo je pronašao svoj prostor sreće i trajno nadahnuće. Istražio je odavno tajnovite i nevidljive drame dubina; na njegovim akvarelima su, zauvijek živa, ostala mnoga morska bića, snažna tijela sklupčana u vršama, silno izvijena klješta i vatrometi krljušti na hitrim vretenima riba.

Ciklus *Vale* donosi novu perspektivu. Posmatračevo oko sada kruži nad žalom utisnutim između ispruženih ruku kopna. More silovito prodire ili bježi iz *vale*. Kreće se stazama struja iz dubina, ili se predaje fantaziji vjetra što slika po uzdrhtaloj površini. Rođene u tom vjetru, prostorom gdje kad zaplove čudne ptice, zaiskre katarke zanjihanih lađa ili se javi sunce u glavi bika što se nadnosi nad valom. Snaga praelemenata porađa energičan, strastan pokret. Iz perspektive koja dominira tim akvarelima, ne vide se ni čovjek ni drugo živo biće, pa ipak je sve u pokretu, sve trepti i pomjera se, kao da prostor i čovjek dišu moćnim plućima.

A svaka *vala* je u isto vrijeme izlazak na more i povratak u luku, udah i izdah, cio život na dlanu hartije. Kaplja varljivog života i pogled u beskraj. Nije čudno što se ovaj raskošni ciklus javlja u zrelom dobu slikara, koji na malenom žalu podno Reževića odavno već ima prisan, gotovo komijski odnos sa elementima. Ta prisnost se vidi u svakom akvarelu ponaosob i u moćnoj simfoniji cijelog ciklusa. Pripitomljen je beskraj mora u koje je slikar davno uronio, onda kada je u trci na *kapote* tonuo u vodu reževićke vale.

Priča treća

U pitomoj vali Presjeke slikar je našao svoj autentični atelje. Dešavalо mu se, kazivao mi je, da ga dok slika pažljivo posmatraju starice iz njegovog sela. Pod mrežastom sjenkom drveća, dok novim dodirom vode pokušava da prizor dovede do milosti uobličenja, starice su često „navijale“. Skvazi je sad, tamo s kraja slike, evo je dobra sad, govorile su ponekad. A neizrečeno je ostajalo slikarevo pitanje šta su te starice prepoznavale u djelu umjetnosti.

Kliješta / Claws, akvarel / aquarelle, 99,5 x 70 cm, 2003.

transformations. It is also very common that his paintings conceal certain, more or less obvious, ambiguity and metaphor. But the visual syntax and the "machinations" of ambiguity are not something the painter purposely seeks or strives to - they are, above all, Savo's distinctive "abstractions", with no marking line determining the image once and for all.

During my visits, I was always fascinated by the many paintings neatly stacked under the frames, stored away from anyone's view. I sensed that these stacked paintings hide the struggle that Savo once told me about - the fear that occurs in front of a porcelain white paper, just like the fear of walking on ice? What does a watercolor, considering everything, must have? Besides the characteristics attributed to the water, the freshness, transparency and clarity, it must resemble an aquarium, it must preserve the playfulness and fluidity of the brush and the radiant moisture that turns into a pearly shine. Therefore, the marine motifs of Savo's paintings are simply the best choice, because the fascination of it and the technique used work well together. Savo found his space of happiness and lasting inspiration in water that always emits light differently, always has different encounter with the shore, always is touched by the wind differently. He explored the mysterious and invisible dramas of the depths; many sea creatures remained alive forever in his watercolors, strong bodies curled up in the fish traps, twisted claws and fireworks of scales of a fast-moving fish.

The series *Coves* brought new perspective. The observer's eye now explores the shore placed between the stretched arms of the land. The sea penetrates or escapes from the cove. The sea moves along the deep paths of the flowing water, or surrenders to the fantasy of the wind as the wind paints its trembling surface. Born in that wind, in a place where strange birds sometimes swim, where boat masts sometimes sparkle, or the sun appears in the head of a bull hovering over the cove. An energetic, passionate expression came to existence due to the strength of classical elements. While observing the watercolors from the dominant perspective, neither human nor any other living being is seen in these watercolors, yet everything is moving, everything is blinking and is in motion, as if the nature and man breathe with the powerful lungs.

Each cove at the same time represents the way out towards the sea and the return to the port, inhaling and exhaling, the entire life fits in the palm of the paper. A drop of the deceptive life and a glimpse at infinity. No wonder that this very productive series occurred in the adult life of the painter, who has, for a very long time now, developed almost neighborly relationship with the elements of the small shore at the foot of Reževići. This intimacy is evident in each watercolor individually and in the powerful symphony of the whole series. The endless sea, into which the painter dived long time ago, is tamed at the moment when he sank while racing for the coats (*kapote*) in the waters of Reževići cove.

O Savu Pavloviću se može govoriti i kroz prizmu njegovog veoma osobenog načina slikanja, čudesnog i brzog ulaženja u sliku kao u arenu. O strahu pred bjelinom koja lako može iznevjeriti, a koju mora zarobiti i prisvojiti. Moglo bi se govoriti o njegovim slikarskim avanturama kao kolektivnom činu dok ga, ravnodušno, kao gladijatora u areni, motre godine i sasvim drugačije iskustvo starica iz Reževića koje gledaju „okršaj“. Koje navijaju kao imperatori nemuštog osjećaja za lijepo, pred kojim slikar izgara. Plamen i ravnodušnost, palac nadolje okrenut, ili nagore. Slika će – ili oživjeti – ili je neće biti.

Vrša / Fish Trap
akvarel / aquarelle
75 x 105 cm, 2003.

– mreža je znak težnje da se do praga svijesti dovedu najdublja arhetipska sjećanja. To je na Savovim akvarelima mistična potraga, a slikar će mrežom uhvatiti božansko ovapločenje, umjetničku ljepotu, samo ako ima dovoljno žara i strasti prema takvom, uvijek neizvjesnom „lovu“ u kojem se bezoblična, tamna svijest o svijetu, uobičjava u novi život.

Posmatrajući Pavlovićev opus kao cjelinu, moguće je uočiti i slikarevu veću sklonost ka izvijenoj formi luka, čak i kada slike presijecaju oštре linije. To se posebno vidi na slikama koje autor imenuje apstraktnim imenicama, a najindikativniji je ciklus *Ljubav*. Upravo u njemu fragmenti luka i kruženje najpotpunije izražavaju neizrecivo. Jer lučna linija jeste arhetipski znak napetosti i želje, duboko uronjena u nesvjesno. Zato starice koje ga posmatraju postaju amblem mitskih Parki, a slika način da arhetip progovori.

Priča četvrta

Jednog jutra dok roni, čudesne i uvijek uzbudljive prizore morskog dna odjednom prekida crnina velike glave koja se pomalja iz skrivene šupljine. Iskusno oko odmah prepoznaje velikog gruja. Tako velikog da puška sa ostima za njega ne predstavlja ni izbliza doraslo oružje, pa je trenutak gotovo hemingvejevski – vječiti okršaj čovjeka i prirode i vječito preispitivanje sopstvenih mogućnosti. Svjestan da u obzir dolazi samo pogodak sa strane, lovac lagano obilazi glavu i nepogrešivo pogaća ribu u vrat.

Kao slikar, Pavlović opaža nastojeći da opaženo duhovno prisvoji, da ga hitro uhvati u mrežu linije, boje i svjetlosti. Kao diskurs bez riječi, njegove likovne realizacije često baštine i drevnu simboliku i arhetipska značenja, iako nije u pitanju svjesna intencija umjetnika. Na primjer, u jednom stvaralačkom periodu, u moru koje je *materia prima*, najčešći izbor su ribe i rakovi, katkad zarobljeni vršom, katkad slobodni. Simbol života i plodnosti, riba svoje značenje brzo prenosi i na duhovni plan, kojem vodi ponajviše hrišćanska simbolika. A rak je, naročito njegova kliješta, znak obrnute šestice i devetke, shematski znak talasa života, vječitog uzlaženja i silaženja. Rak je i majčinski arhetip, koji sklanja i štiti, i hrani ono što je maleno. Vodena bića na slikama su često zarobljena. Simbolički jezik je lako odgonetnuti

Third Story

The painter's authentic studio is in the pleasant cove of Presjeke. It would often happen, he told me, that, while he painted, the old women from his village would watch him carefully. Under the mesh shadows of the trees, as he attempted to gracefully shape the image with the new touch of water, the old women often "cheered". Wet it now, right there at the end of the painting, now it's good, they used to say. And the unspoken painter's question remained, what did these old women see in that work of art.

One can talk about Savo Pavlović through the prism of his very distinctive painting style, he miraculously and quickly enters in to the painting, as in an arena. One can talk about the fear of whiteness that can betray easily, and yet, he must capture it and make it his own. One can talk about his art adventures as collective act, observed indifferently, as if he was the gladiator in the arena, by the years that passed by and the old women from Reževići who watched the "fight" with the completely different perspective. They cheered as emperors with the inarticulate sense of beauty, before which the painter burns. Flame and indifference, thumbs down or up. The painting will - either come to life - or it won't exist.

As a painter, Pavlović observes and tries to adopt the observed in a spiritual manner and to quickly catch the lines, colors and light in the net. As a discourse without words, its artistic realizations often has heritage and ancient symbolism and archetypal meanings, though this is not the conscious intention of the artist. For example, during one of his creative period, the most common scenes from the sea, which is the *materia prima*, are fish and crabs, sometimes caught in the fish trap, sometimes free. Fish represents the symbol of life and fertility and its meaning is quickly transferred into the spiritual, led by Christian symbolism. And crabs, especially its claws, are a sign of the inverted numbers six and nine, a schematic sign of the waves of life, eternal rise and fall. Crabs are also considered to be the maternal archetype, which shelters, protects and nourishes what is small. The aquatic beings in the paintings are usually depicted as caught. Symbolic language is easy to understand – the net is a sign of striving to bring the deepest archetypal memories to the consciousness. This is the mystical inquiry on Savo's watercolors, and the painter will capture the divine incarnation with the net, artistic beauty, only if he has enough fervor and passion for such, always uncertain, "hunt" in which formless, dark consciousness of the world is transformed into a new life.

Observing Pavlović's oeuvre as a whole, one can also notice the painter's tendency towards the arch shape, even when the sharp lines go through the paintings. This is especially evident in the paintings with the abstract titles, the most indicative of which is the series titled *Love*. In these series the fragments of the arch and the circular movements express the unspoken. The arch line represents an archetypal sign of tension and desire, deeply immersed in the unconscious. That's why the old women who watched him become the emblem of Mythical Parcae and the painting is a way for the archetype to speak.

Fourth Story

One morning while he was diving, marvelous and always exciting scenes of the seabed are suddenly interrupted by the blackness of a large head that appeared in a concealed cavity. The experienced eye immediately recognizes a conger-eel. The fish was so big that a rifle with the fishhooks wasn't good enough to catch it, so the moment is almost Hemingwayesque – the constant struggle between man and nature and constant

Moćno tijelo se koči i potom kreće u dubinu. Savo popušta kanap i pušta rubu da ga vodi. Ugora od dvanaest kilograma zatim lagano dovlači do Presjeke.

Savo je ribar koji lovi sliku, pa ipak, nikada ga nisam čula da sa toliko strasti govori o slici i o trenutku u kojem je hiroviti akverel doživio „milost uobličenja“. Jer, za razliku od svakodnevnog života, Savo osjeća da u umjetnosti stoji pred tajnom koja je dublja od riječi. Sve što je postigao – i u umjetnosti i u životu – Savo je postigao bez pritiska i bez robovanja taštini trenutka. Baš onako kako kazuje priča o njegovom avgustovskom ribolovu. Zbog toga je i uspio da otkrije „sinesteziju“ vlastitog trajanja - saglasje života i umjetnosti, porodičnih odnosa i prijateljstava, prostora i vremena, uživanja i rada... Iako mu je stran svaki pokušaj mudrovanja o svijetu i životu, pošlo mu je za rukom da uobliči i demonstrira čitavu jednu filozofiju egzistencije, uspjevajući da prepozna prostore sreće i unutrašnjeg sklada po mjeri sopstvenih mogućnosti.

Njegovoj životnoj avanturi odgovara likovna avantura hitrog lovca u nesmirenoj vodi akvarela i svjetlosti koja sve prelama, mrvi i sazdava u isti mah. Kad „gađa ostima“ pejzaž ili morsko biće, kada je to plod, smokva ili nar; kad pokušava da iz „tame pećine“ izvuče ljubav ili trajanje, kada se u njegovom *Ognjištu* iz 2001. u isto vrijeme vide i račija kliješta i plamen, kada u odnosima valera, kolorita i naznačenih linija na slici (koju posjedujem) zajedno „stanuju“ veličanstvena škarpina i paštrovsко selo. I ta mogućnost da se slika preobražava u oku posmatača obilježe je lukavog „lovca“ na sliku, koji zna da se stvarnost ne „gađa u glavu“ već u „vrat“, ne u središte razuma već tamo gdje pulsira krv, gdje izviru i uviru intuicija i egistencijalni drhtaj pred životom.

Jedna Savova izložba je imala čudesan naslov - *Savium maris*. To znači *poljubac mora*. Na volšeban način sintagma imenuje autora i njegovu opsесiju. Kao taj naslov, i njegove slike uvijek kriju izvjesnu tajnu i pozivaju da u njima pronalazimo sopstveni svijet i fiksaciju. Kao diskurs bez riječi, svako slikarsko djelo može prizvati beskonačna objašnjenja i nova tumačenja koja su, na kraju, uvijek samo još jedno „novo čitanje“. Tumačenje slike, pa i Savovih akvarela, svojevrsna je dvorana ogledala u tumačevom duhu u kojima se moguće „spekulacije“ u nedogled umnožavaju. Zato je slikarstvo more, a i zato je i svako tumačenje - plovidba.

I tu je kraj mojoj priči o pedeset godina Savove likovne plovidbe. Od prvog straha pred mračnim „okom“ kišobrana, preko izlaska na more na „balonu“ krhke košulje. Zatim u areni pred očima starica – tih Parki drevnog Mediterana. Najzad, u „lovu“ na sliku uz munjeviti preplet likarske vještine i iskustva. *Savium maris*.

U Budvi, septembra 2019.

reconsideration of one's own capabilities. He knew that the only shot he needed to consider is the one from the side, the hunter gently goes around the head and unmistakably hits the fish in the neck. The strong body stiffens and then moves to the depths. Savo loosens the rope and lets the fish guide him. He then gently moves the twelve-kilogram conger-eel to the shore of Presjeke.

Savo is the fisherman who hunts the painting, and yet, I have never heard him speak with so much passion about the painting and the moment in which the playful watercolor reaches the point of "graceful shaping." Because, unlike in everyday life, Savo senses that, in art, he is confronted with the secret that goes deeper than words. Everything that Savo achieved - both in art and in life – he achieved without pressure and without servitude towards the vanity of the moment. Just as the story about his fishing in August tells us. That is why he was able to discover the "synesthesia" of his own existence - the harmony of life and art, family relationships and friendships, space and time, pleasure and work... Although every attempt to theorize about the world and life was alien to him, he succeeded to shape and demonstrate an entire philosophy of existence, managing to recognize moments of happiness and inner harmony to the extent of one's own capabilities.

His life-long adventure resembles the art adventure of a fast-paced hunter of the restless waters of watercolors and light; light that, at the same time, breaks, crumbles and creates. When he "hits" the landscape or the sea creature with the "fishing spear"; when it is the fruit, fig or pomegranate; when he tries to find love or existence from the "dark cave"; when crab's claws and flame are presented in his series *Hearth* from 2011; when, in the painting (which I own), the tonal value, color and indicated lines of the scorpion-fish and Paštrovići village "live" together. This ability to transform the image is the feature of the canny "hunter" who hunts for the painting, who knows that the reality shouldn't be "shot in the head" but in the "neck", not in the common sense but where the blood pulses, where the intuition and existential tremor of life flow in and out.

One of Savo's exhibitions had marvelous title - *Savium maris*. It means the *kiss of the sea*. The syntagma defines the author and his obsession in a mysterious way. Like the title, his paintings always hide the secret and invite us to find our own world and fixations. As a discourse without words, any art work can invoke endless explanations and new interpretations, which, in the end, represents just another "new interpretation" of the artwork. The interpretation of any painting, including Savo's watercolors as well, resembles the chamber with the mirrors in the interpreter's soul, in which the possible "speculations" are multiplied indefinitely. That is why the art of painting is the sea, and that is why every interpretation of the painting is – sailing.

This is the end of my story about fifty years of Savo's sailing in art. From the first fear of the umbrella and its dark "eye", through the swimming in the sea on the "balloon" of the delicate shirt. And then in the arena before the eyes of the old women - these Ancient Mediterranean *Parcae*. Finally, "hunting" for the painting with the clever intertwining of the painting skills and experience. *Savium maris*.

Budva, September, 2019

Svjetlost i boje Mediterana – zvuci iz tišine

Ljiljana Zeković

istoričarka umjetnosti

*Ni riječi pred veličanstvom mora,
Pred modrim šumorom vječnosti.¹*

Oblast nadnaravnog, vizionarskog i fantastičnog predstavlja eksplicitan dio životne filozofije crnogorskog čovjeka i njegove potrebe da u razotkrivanju suštine stvarnosti animira tajanstvene prostore svoje podsvijesti. Jedan od odgovora nalazi se u duhovnim sferama *genius loci*, koji je u kontekstu crnogorske likovne umjetnosti usko povezan sa fizikusom crnogorskog podneblja, njegovim kršem, morskim arealom, ambijentalnim okruženjem, prema kojima se uzdižu ljudski duh, misli i osjećanja.

Polazeći od ove paradigmе Mediteran „kao vascjeli svijet od iskona“ predstavlja immanentan inspirativni prostor slikara Sava Pavlovića, koji je u njemu otkrio sanje svoje intimne poetike ispunjene tananim lirizmom, senzibilnošću i pefinjenom čulnošću. Tu je otkrio magični svijet u kojem iza perceptivnih senzacija djeluje transcendentalno polje slutnji nepoznatog i nestvarnog.

Pavlovićeva djela predstavljaju subjektivno viđenje svijeta koji, zavisno od emotivnih i vizuelnih implikacija, iskazuje ciklusima: *Morski milje* (1994), *Zvuci iz tišine* (1995–1997), *Bentos* (1997–1998), *Savium maris* (Poljubac mora – transkripcija autorovog imena, 2002), *Ljubav* (simplegme asocijativnih i apstraktnih formi organskog i neorganskog porijekla, 2008), *Smokve* (2009), *Vale* (panoramski pejzaži – horizonti, 2009 – ...). Mada predstavljaju zaokružene likovno-jezičke i tematske cjeline, u njima možemo izdvojiti podcikluse koji obuhvataju određen motivski sadržaj: krabe, raže, grdobe, palamide, sase, škrpine, jastoge, koprive, alge...

To je „slikarstvo puno životnih sokova hranjeno sopstvenom tjelesnošću“, koje pored ulja i gvaša, umjetnik realizuje akvareлом po kojem je prepoznat kao jedan od najdosljednijih crnogorskih akvarelista². Zapravo, *aqua* – voda predstavlja njegov inspirativan prostor, ali i primarno tehnološko sredstvo izraza. Ova za izvođenje najfinija i najzahtjevnija likovna tehnika predstavlja izazov umjetniku u neposrednom notiranju vlastitih osjećanja i perceptivnih utisaka koji dobijaju vizuelnu projekciju u suptilnim slikama poetske i lirske konotacije. U njima nalazimo skladan spoj tradicionalnog, rafiniranog osjećaja za transparentnost i svjetlost – višu ili manju prozračnost, sa novim ekspresionizmom izraženim tamnim bojama

.....
¹ Dragutin Tadijanović, hrvatski pjesnik (1905–2007).

² S. Slovinic: Savo Pavlović u: Ars Libris (1999–2012), Daily press, Podgorica, 2013, str. 648: Pavlović koristi veome veliku količinu unaprijed rastvorenog hromatskog likvida, nanosi ga direktno na papir, vrši monotipsko otiskivanje, izaziva međusobno pretakanje i prožimanje koloritnih nijansi, i konačno na specifičan način vrši djelimično spiranje pojedinih hromatskih slojeva.

Light and Colors of the Mediterranean – Sounds of Silence

Ljiljana Zeković

Art Historian

*Not a word in front of the majestic sea,
In front of the blue murmur of eternity.¹*

The realm of the supernatural, the visionary and the fantastic represents an explicit part of the life philosophy of the Montenegrin man and his needs to, while discovering the true essence, explore the mysterious places of his subconscious. One of the answers is in the spiritual spheres of *genius loci*, which is, in the context of the Montenegrin fine arts, closely related to the physicus of the Montenegrin climate, its karst, marine habitat, environment, towards which the spirit, thoughts and feelings are lifted.

Considering this paradigm, the Mediterranean “as a primordial world” represents significant inspiration for the painter Savo Pavlović, who, in that world, discovered the intimate poetics filled with subtle lyricism, sensibility and sophisticated sensuality. He discovered the magical world of the transcendental premonition realm of the unknown and the unreal that exists subsequent to the perceptual sensations.

Pavlović’s works represent a subjective view of the world, which, depending on its emotional and visual implications, express the following series : *Sea Milieu* (1994), *Sounds of Silence* (1995–1997), *Benthos* (1997–1998), *Savium Maris (Kiss of the sea - transcription of the author’s title, 2002)*, *Love* (blend of associative and abstract forms of organic and inorganic origin, 2008), *Figs* (2009), *Coves* (panoramic landscapes – horizons, 2009 - ...). Although they represent complete visual-linguistic and thematic units, we can distinguish sub-series that include certain motifs: crabs, rays, anglerfish, Atlantic bonitos, clownfish, shrimps, lobsters, algae ...

It is “an art of painting full of life nectars nourished by their own physicality”,² which in addition to oil paint and gouache, the artist uses watercolor by which he is recognized as one of the Montenegrin watercolors who stayed consistent in using the watercolor technique. In fact, *aqua* – water, represents its inspiration, but also its primary means of expression. This technique, certainly the finest and most demanding visual technique, represents the challenge for the artist in recognizing his own feelings and perceptual impressions which, than, form the visual projection in subtle images of poetic and lyrical connotations. In these paintings, we can find a harmonious blend of traditional, refined sense of transparency and light – more or less transparent, with new expressionism shown in dark colors and energetic strokes.

.....
¹ Dragutin Tadijanović, Croatian poet (1905–2007).

² S. Slovinić: Savo Pavlović in: Ars Libris (1999–2012), Daily press, Podgorica, 2013, p. 648: Pavlović uses a very large amount of pre-dissolved chromatic liquid, he applies it directly to paper, performs monotypic imprinting, causing inter-flowing and permeation of colors, and finally, in a very distinct manner, he partially washes off certain chromatic layers.

i energičnim potezima. Zapravo, „vizuelna igra optičke čarolije“ odslikava se na neutralnoj pozadini koja istovremeno upija i emanira svjetlost, i na čvrstim formama koje su oblikovane, kao kompaktne strukturalne celine.

Zgušnjavanjem i kohezijom kompozicionog jezgra on kontroliše emocije koje se oslobođaju u samoj formi definisanoj intenzivnim kolorističkim senzacijama kojima sugerira ritam kretanja unutar hromatske mase.

On nije pokušavao da reprodukuje prirodu, već je otkrivao njene najskrivenije tajne i procese koji se odvijaju u njoj. Preobražaj stvarnosti u autonomnu viziju, evidentan je ne samo u likovnom izrazu već i u odabranim motivima arhetipskog i fetišističkog značenja. U ranijim radovima, inspirativno polazište nalazi u toploj, intimnoj atmosferi i svjetlosti. U prostoru koji obuhvataju njegovi Paštirovići, kamenita obala i beskraj morske pućine, oslobođio je svoju imaginaciju i kreativnu samosvojnost stvarajuću subjektivnu sliku svijeta. Na prvoj samostalnoj izložbi 1968. godine u Petrovcu pored akvarela izlaže i gvaševe. Akcenat stavlja na detalj uzet iz prirode u čijoj minornosti ostvaruje zenbudistički prodor u suštinu bića prirode, svakog njenog dijela koji ima energetsku snagu kosmičke cjelovitosti: usamljena stijena, maslina, šljunak, obala u kojoj se dodiruju zemlja, more i nebo. To je prostor „poetske transpozicije ličnih emotivnih trenutaka“ gdje se susrijeću „tajne vjetra“, gdje se „rađa svjetlost“, u kojem voda „šapuće“, šljunak i more idu na „počinak“, a sunce „pljušti“. U ontološkom smislu, priroda gledana njegovim očima, svojim simboličkim i transcendentalnim osobenostima postala je nešto viša od stvaranja jer, zapravo, ona predstavlja izvorište samog stvaranja. Zato, njegove slike imaju snagu tajne koja dopire iz središta, jezgra postanja, u kome se rađa „novi život“.

U ovoj fazi, gdje polazi od prirodne izvornosti krajolika, čije spoljne manifestacije sakrivaju unutrašnji dramski monolog, on otvara prostor daljim likovnim traženjima. Put ka „apsolutnoj“ spoznaji ambijentalnog okruženja vodio ga je od egzistencijalnog prostora, čovjekove prirodne sredine, prema prostorima koji podstiču maštu i otvaraju put iracionalnom. Naime, misteriozni areal podmorja, postaje mjesto animacije umjetnikovih unutrašnjih slika. Već na drugoj izložbi, 1969. godine u Santa Mariji u Budvi, on se predstavio slikama (akvareli, tempere, ulja, pasteli) i crtežima (*Morsko milje*). Ovu izložbu Savo Gregović je prokomentarisao: *Sada je njegov svijet ispod površine mora... u kojemu je projektovao lična raspoloženja i shvatanja, unutrašnje košmare i nemire*. Morska fauna i flora pored pejzaža postaju dominantna tema njegovog djela.

Polazeći od plavog koje otvara prostore „s onu stranu ogledala“, i tamno-plavog, koje ustupa mjesto nesvjesnom, on prelazi u crni bezdan morskih dubina, iz čijih iskonskih tmina prvobitnog stanja izranjavaju slike podsvjesnog koje preobražavaju stvarnost u nadrealnu bajkovitost. Tako morska flora i fauna izmještena iz prirodne sredine dobija nova obličja asocijativno-apstraktne konotacije. Zapravo, sunčeva svjetlost ih je oplodila novim čulnim senzacijama: grdobe dobijaju čovjekolike forme, raže prave piruete ili su smještene u oklpu školjki, a školjka postaje „kosmički“ epicentar... jedan fantastični svijet naselio je prostor slike. Međutim, kraba i njeni kraci-kliješta predstavljaju motiv koji ga je fascinirao. Njena rudimentarna simbolika: duha priskonskih voda što u sebi nosi vrijednosti unutrašnjeg i intimnog, niti koja povezuje ubliženi i bezoblični svijet, prag reinkarnacije, najbliža je njegovom intelektualnom

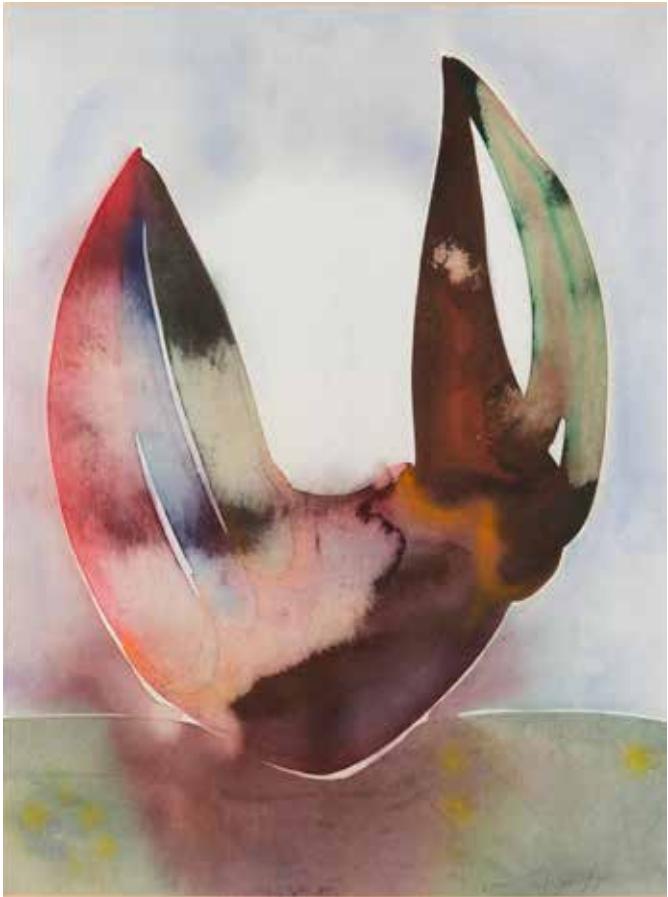
In fact, the "visual game of optical magic" is reflected on a neutral background that simultaneously absorbs and emanates light and on solid forms shaped as compact structural units.

By condensing and with the cohesion of the central part of the composition, he controls the emotions expressed as forms defined by intense coloristic sensations led by the rhythm of movement within the chromatic mass.

He was not trying to recreate the nature but to discover its innermost secrets and processes that take place in it. The transformation of reality into an autonomous vision is evident not only in artistic expression but also in certain archetypal and fetishistic motifs. In earlier works, he finds the inspirational starting point in warm, intimate atmosphere and light. In the region of Paštrovići, rocky coast and endless sea, he has unleashed his imagination and creative self-consciousness and started creating a subjective image of the world. At the first solo exhibition in 1968 in Petrovac, in addition to watercolors, he exhibited gouaches. Emphasis is placed on a detail taken from the nature, where, in its insignificance he achieves the Zen Buddhism approach towards the true essence of nature's being; every detail from the nature that has the energetic power of cosmic wholeness: a lone rock, an olive tree, a pebble, a coast where earth, sea and sky touch. It is a place of "poetic transposition of personal emotional moments" where "secrets of the wind" meet, where "light is born", in which water "whispers", pebbles and the sea go to "rest" and the sun "splashes". Ontologically, the nature as viewed by his eyes, by his symbolic and transcendental uniqueness has become something more than just a creation because, in fact, the nature represents the source of creation itself. This is why his paintings have the power of mystery that comes from the center, the core of the existence, in which a "new life" is born.

At this stage, where he starts from the authentic nature of the landscape, whose external manifestations hide the inner dramatic monologue, he opens up to further quests in the arts. The path to the "absolute" realization of the ambient environment led him from the existential place, the human natural environment, to the places that stimulate the imagination and open the way to the irrational. The mysterious underwater area becomes the animation site of the artist's inner paintings. At the second exhibition, in 1969 in Santa Maria, Budva, he presented himself with paintings (watercolors, temperas, oil paintings, pastels) and drawings (*Sea Milieu*). Savo Gregović commented on this exhibition: *Now his world is below the surface of the sea ... in which he projected personal moods and understandings, internal nightmares and unrests.* The marine fauna and flora next to the landscape become the dominant theme of his work.

Starting from the color blue that opens the place "on the other side of the mirror" and the dark blue which reflects the unconscious, he goes into the black abyss of the sea depths, where the images from the primordial state emerge as the subconscious and transform the reality into surreal fairytale. Therefore, the marine flora and fauna relocated from its natural environment get new forms of associative-abstract connotation. As a matter of fact, the sunlight has fertilized them with new sensory sensations: anglerfish takes on man-like forms, ryes do pirouettes or are placed inside of the shells, and the shell becomes the "cosmic" epicenter ... a fantastic world has inhabited the painting. The crab and its claws fascinate him. Its rudimentary symbolism: the spirit of the primordial waters which carries the values of the inner

Forma / Form
akvarel / aquarelle
74 x 56 cm, 2004.

kao „materijalizacija jednog duhovnog stanja”, otvorila put izražavanju emocija i kontemplativnih stanja umjetnika. U organizaciji slike možemo registrovati igru valera, tonova i polotonova koji, istovremeno, zgušnjavaju i rasplinjavaju masu definisanu kontrastima topnih i hladnih, tamnih i svijetlih, prigušenih i intenzivnih hromatskih sazvučja u kojima, po umjetnikovim riječima: „odnos oranž, žuta, plava...” grade cjelinu i kostur akvarela, da bi kasnije plava, ljubičasta, zelena, tamnosmeđa, bijela postale dominantne. Bogat, „sočan” hromatizam obogaćen je svjetlošću koja se upija u masu i prodire iz pozadine kao spiritualna, iracionalna iluzija magičnog suštastva. Često umjetnik koristi bjelinu papira umjesto bijele boje za postizanje diskretnih svjetlosnih efekata ili dramskih/dinamičkih kontrapunktova svjetlosnih senzacija (Vale, 2009).

Na gruboj teksturi „fabrijana”, on uvodi novi tehnički proces rada, naime, osim ekspresivnih gestualnih poteza, četkom on površinu papira „grebe”, briše bojeni sloj, dozvoljava da boja slobodno curi, ali sve u funkciji konstruktivnog i vizuelnog jedinstva slikane površine.

Pored velikih formata posebnu cjelinu obuhvataju slike malog formata nastale 2017/18. One predstavljaju dragocjen tezaur idejnih i stvaralačkih težnji autora koji u malom slikanom prostoru prenosi značajke fenomenološkog i estetskog vokabulara koji karakteriše njegove radeve galerijskog i monumentalnog formata.

prodoru u tajne mikrokosmosa. Njene spoljne karakteristike otvorile su puteve nepresušnoj imaginaciji koja se odrazila u samosvojnoj igri nastaloj razlaganjem, sastavljanjem i kidanjem tjelesnog korpusa. Krake – klijeha varira kao arabeskne, „pticolike”, aerodinamične forme. Asocijativne oblike postepeno transformiše u apstrahovane forme. Odnos prema silama prirode dobio je jednu fantastičnu dimenziju.

Diskretni grafizam, kojim ovlaš markira obrise osamostaljuje se u grubu, naglašenu konturnu mrežu, kao nezavisan element koji fiksira kolorističku masu. Govorom forme koja predstavlja imanentan strukturalno-plastički elemenat, nekad oblikovana kao apstrahovana skulptura u prostoru (*Forma*, 2004), simbolikom, likovnim elementima: bojom, ritmom, linijom, jedinstvom gesta i osjećanja on jeinicirao nove pristupe u rješavanju kompozicijskih struktura.

Slike Sava Pavlovića, figurativne koherentnosti koje karakteriše kvalitet discipline, sređenosti i uravnoteženosti, zasnovane su na intelektualnoj koncepciji slike. Plošna arabeska japanske umjetnosti (lišće na vjetru), javlja se uporedo sa kolorističkim superpozicijama koje otvaraju prostor trećoj dimenziji. Zapravo, predmetni sloj slika Sava Pavlovića, „pjesnika“ mediteranskog miljea, možemo svesti na čaroliju satkanu od boje i svjetlosti. Tako je boja

and the intimate, the threads that connect the shaped and the formless world, the threshold of reincarnation, it is the closest to the intellectual force that enters into the secrets of the microcosm. Its external characteristics opened the way to an inexhaustible imagination that reflects in the unique play of breaking down, assembling and tearing of the body. The claws are shown as arabesque, "birdlike", aerodynamic forms. Associative forms are gradually transformed into separate forms. The approach towards the forces of the nature now has one fantastic dimension.

Discrete graphics are consisted of slightly visible contours that become independent in a rough, accented outlines that resemble the net, as an independent element that holds the color together. The form as an important structural element, once shaped as the sculpture in space (*Form*, 2004) with symbolism and visual elements: color, rhythm, line, unity of gestures and feelings, it initiated new approaches to solving compositional structures.

The paintings of Savo Pavlović, the figurative coherence characterized by the quality of discipline, orderliness and balance, are based on the intellectual conception of the painting. Flat arabesque lines of Japanese art (leaves and the wind), occur at the same time with the colorful superpositions that opened path to the third dimension. In fact, paintings by Savo Pavlović, the "poet" of the Mediterranean scenery, can be summarized to the magic made from color and light. Thus, the color, as the "materialization of a spiritual state," paved the way for the expression of the emotions and contemplative states of the artist. We can observe playfulness of the color value, tones and hues, creating forms defined by the contrasts of warm and cold, dark and light, subtle and intense chromatic sounds in which, in the artist's words: "the ratio of orange, yellow, blue ..." create the whole and the skeleton of the watercolor, so that the blue, purple, green, dark brown, white would become the dominant colors later on. Rich, "juicy" colors are enriched by light that is absorb by the object and penetrates as spiritual, irrational illusion of magical essence. Often the artist uses white paper instead of white color to achieve discrete light effects or dramatic/dynamic contrasts of light (*Coves*, 2009).

He introduces new technical process of creating art on the rough texture of the "fabriano" paper. He uses the expressive gestural strokes of the brushes and scratches the colored layers of the surface of the paper as well, allowing the paint to flow freely, and all with the aim to achieve the constructive and visual unity of the painted surface.

In addition to the large formats, there are also small formats created in 2017/18. They represent a precious treasure of ideas and creative aspirations of the author, who, on small-sized formats, presents the phenomenological and aesthetic vocabulary of his work. They reflect a special charm by showing how much beauty and strength of the creative spirit can accumulate on a small surface. In the context of the above, I would like to draw attention to two approaches in their implementation. On the paintings of coastal landscape with ethereal light, the form is defined by linear inclusions and decorative elements like Japanese watercolors (*Morning Hunt, Winter by the Sea*), while those with panoramic landscapes of the continental hinterland and seafood (*Motif from Žabljak, Shell*), the form or *materia prima* - earth emits the light, creating harmonious intonations of shadows.

One odišu posebnim šarmom pokazujući koliko ljepote i snage stvaralačkog duha može da se akumulira na malim površinama. U kontekstu navedenog skrenula bih pažnju na dva pristupa u njihovoj realizaciji. Na slikama primorskog krajolika koje ispunjava eterična svjetlost, forma je definisana linearnim spletovima i dekorativnim elementima poput japanskih akvarela (*Jutarnji lov, Zima na moru*), dok na onima sa panoramskim predjelima kontinentalnog zaleđa i morskim plodovima (*Motiv sa Žabljaka, Školjka*), svjetlost emanira sama forma ili materija prima – zemlja stvarajući harmonične intonacije sjenki i polusjenki.

Usklađivanjem realnog i imaginarnog, asocijativnog i apstraktnog, lirskog i elegičnog/sjetnog u djelu Sava Pavlovića, koji nije samo vrsni poznavalac slikarskog /akvarelskog *metiéra*, već i samosvojna likovna individualnost, ponovo su vaskrsle slike mediteranskog duha. Magična tajanstvenost i pritajena misterija nepoznatog našla je odraz u sferama jednog paralelnog svijeta iz kojeg je „izgnan“ čovjek kao materijalna supstanca, ali ne i njegova duhovna, transcendentalna dimenzija. Naime, na Pavlovićevim slikama priroda i čovjek – umjetnik su Jedno.

U kosmičkim harmonijama duhovne i materijalne energije skoncentrisane u vitalnim prostorima gdje se spajaju zemlja, voda i nebo, oplodjeni „vatrom“ sunca koje je otvorilo put svjetlosti i istini, Savo Pavlović slikar specifične mediteranske poetike pronašao je svoj likovni Univerzum. Notiranjem svojih subjektivnih stanja, pomjeranjem „granice između bića i privida“, uzvišenom ljepotom prirode u kojoj su obnovljeni mitsko i arhetipsko i konvergencijom svjetlosti i boje, on je stvorio čarobnu slikarsku magiju ispunjenu poetskom vedrinom i melanholičnom sjetom.

Školjka / Shell
akvarel / aquarelle
11 x 20,5 cm, 2017.

By balancing the real and the imaginary, the associative and the abstract, the lyrical and the elegiac/melancholic in the works of Savo Pavlović, who is not only the connoisseur of *metier* of painting/watercolor, but also has the unique artistic identity, the images of the Mediterranean spirit resurrected again. The magical secrecy and the hidden mystery of the unknown are reflected in the spheres of parallel world from which man is "banished" as a material substance, but his spiritual, transcendental dimensions aren't. In other words, in Pavlović's paintings, nature and man-artist are One.

In cosmic harmonies of spiritual and material energy concentrated at the vital place where earth, water and sky merge, fertilized by the "fire" of the sun which opened the path to light and truth, Savo Pavlović, painter of unique Mediterranean poetics, found his visual universe. By documenting his subjective states and by altering the "boundary between the being and the illusion" with the sublime beauty of nature in which the mythical and archetypical is restored and with the convergence of light and color, he created a magical art of painting wizardry filled with the poetic brightness and melancholy.

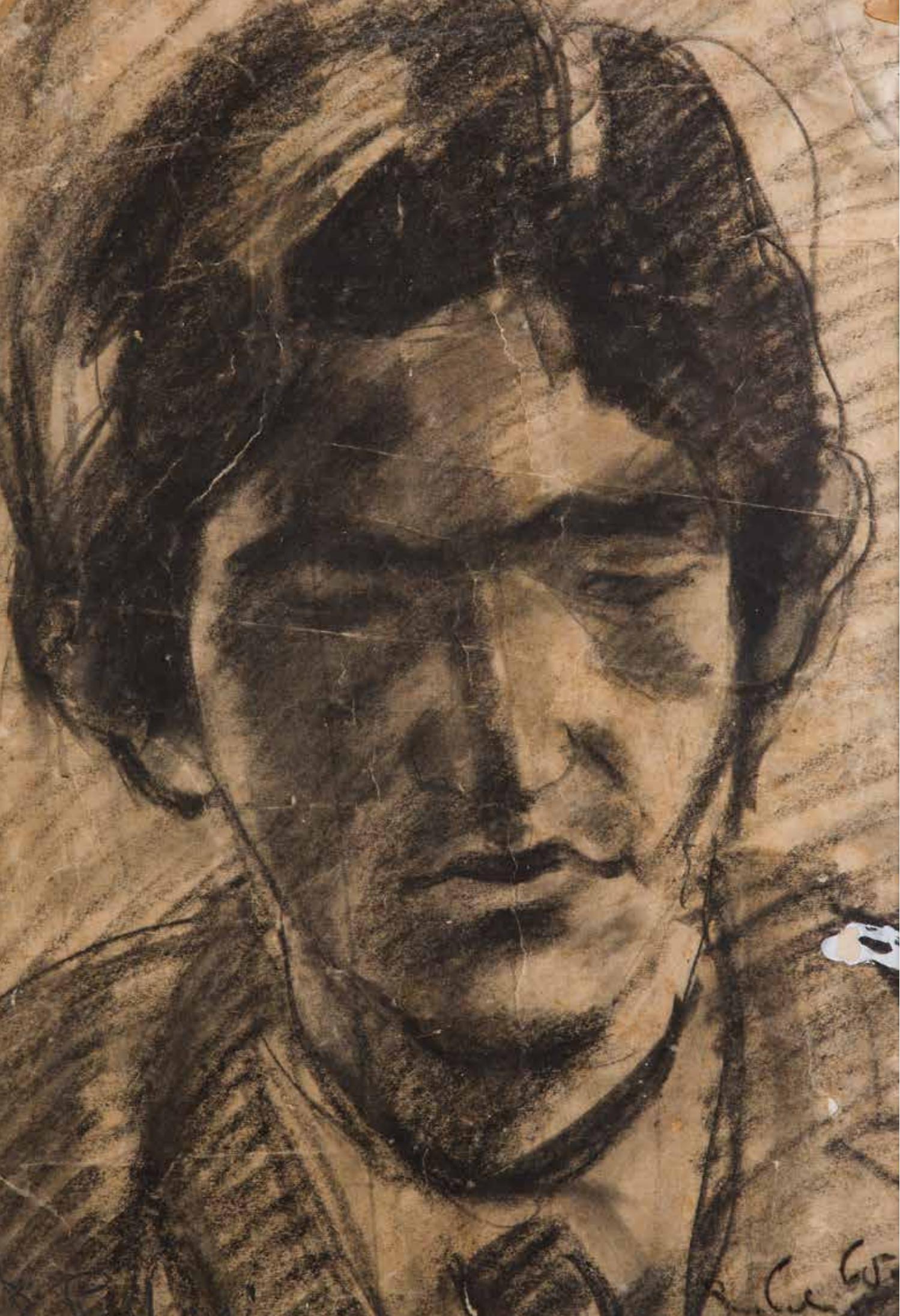
*„Čestice svega oko mene, boja neba,
boja žala, kliješta raka, školjke i pjesma galeba,
sav taj šaroliki i razigrani svijet pokušavam
da zaustavim na mojim platnima i akvarelima
sa velikim ushićenjem i ljubavlju.“*

*“Particles of everything that surrounds me,
color of the sky and the strand, crab claws, seashells
and songs of seagulls – I try to bring that entire
colorful and playful world to a stop on my canvases
with great admiration and affection.”*

Savo Pavlović

Savo Pavlović

Crteži | Slike | Akvareli
Drawings | Paintings | Aquarelles

Autoportret / Self-Portrait, ugljen na papiru / charcoal on paper, 45 x 31 cm, 1965.

Portret djeda Andrije / Portrait of Grandfather Andrija
krejon na papiru / crayon on paper, 21 x 13, 5 cm, 1967.

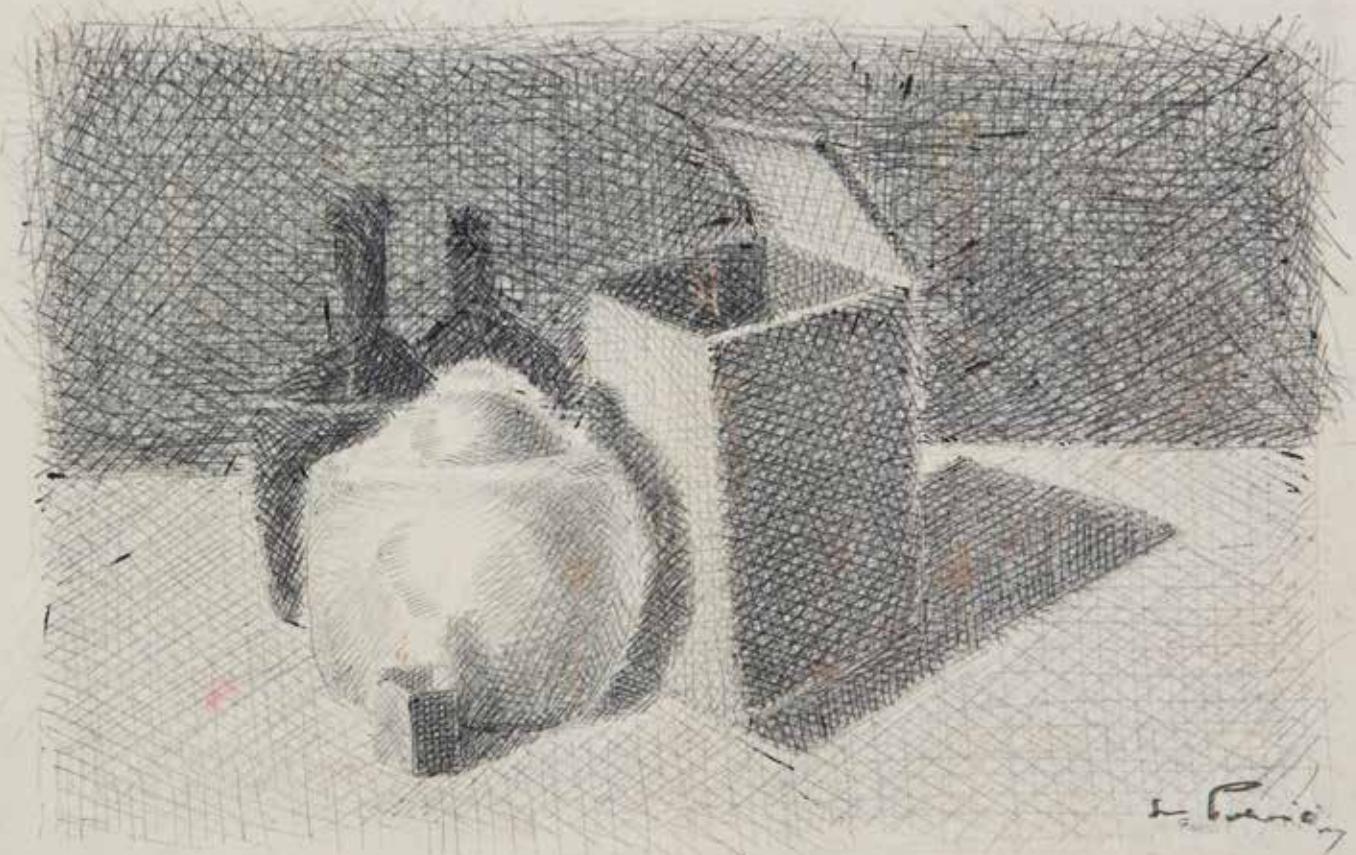
Samar / Saddle, sepija na papiru / sepia on paper, 13 x 20 cm, 1965.

Šipci 1962

Šipci / Pomegranates, krejčon na papíru / crayon on paper, 28 x 21 cm, 1967.

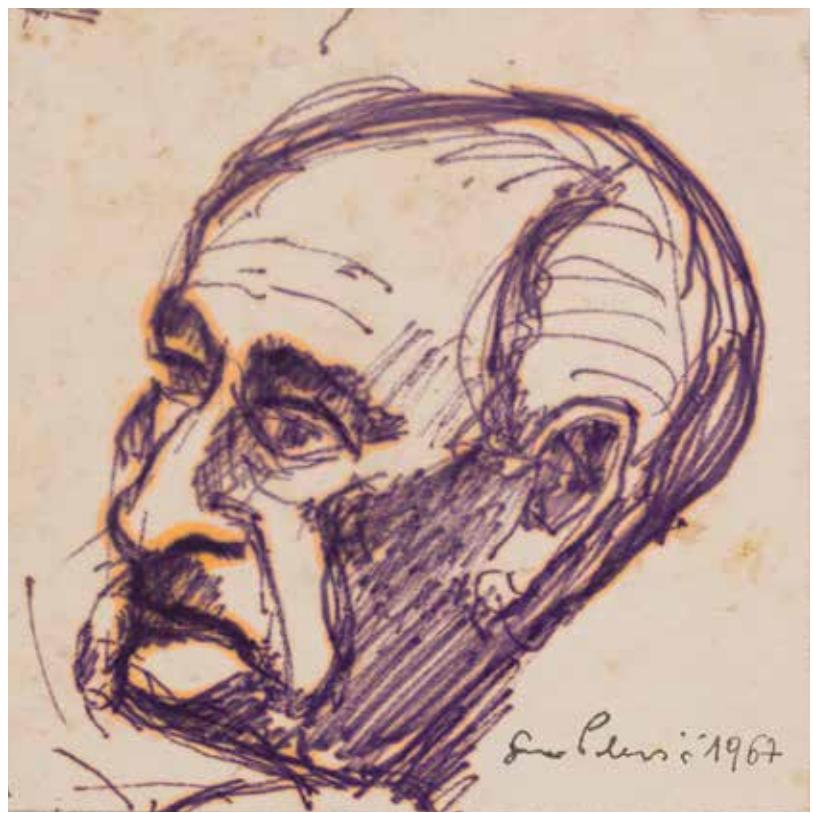

Mrtva priroda / Still Life, tuš i pero na papiru / pen and ink on paper, 20, 5 x 27 cm, 1961.

Portret djeda Andrije
/ Portrait of Grandfather Andrija
tuš / ink, 14 x 10,5 cm, 1967.

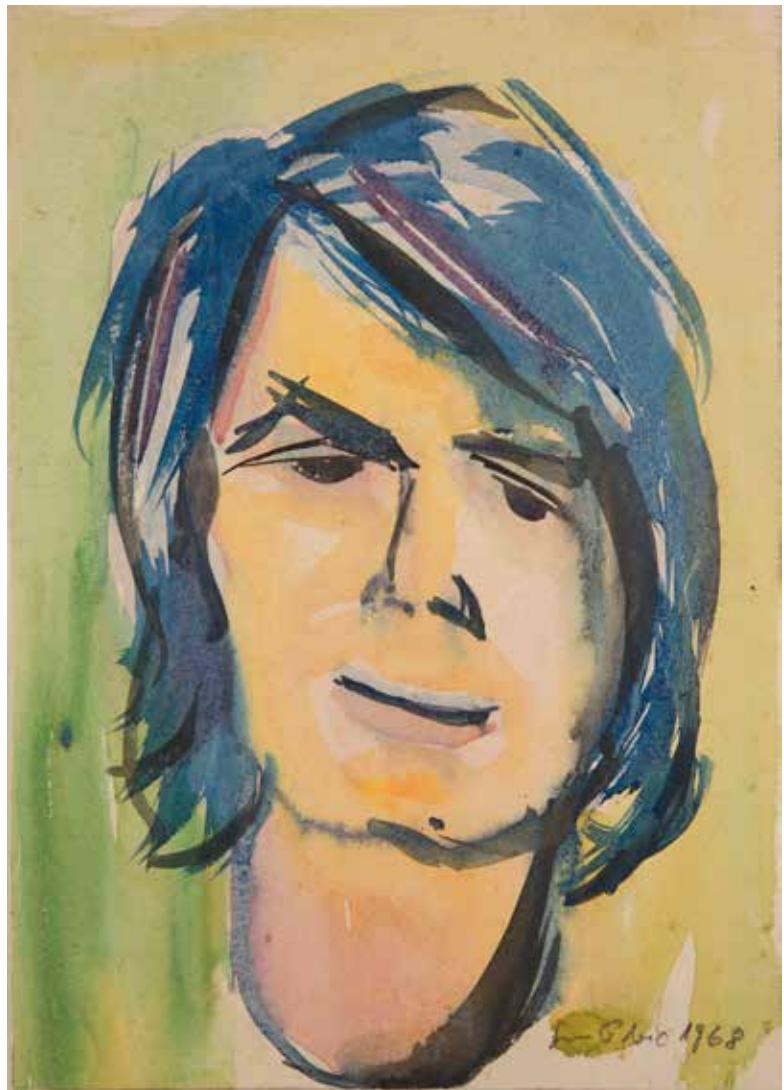

Skica za portret
/ Sketch for Portrait
flomaster / felt pen
12 x 12 cm, 1967.

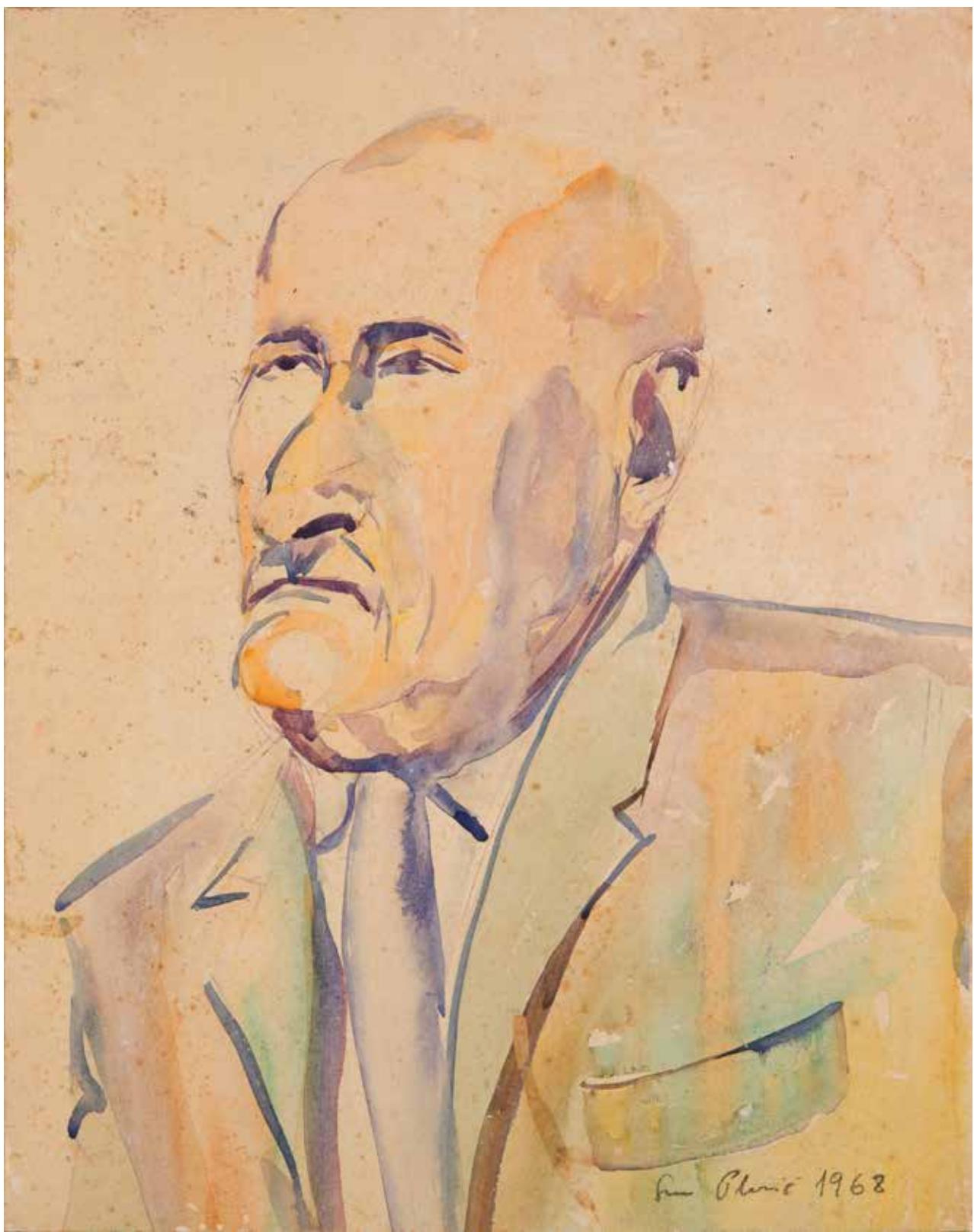

Portret II / Portrait II, akvarel / aquarelle, 36 x 23 cm, 1968.

Portret I / Portrait I, akvarel / aquarelle, 36 x 26 cm, 1968.

Portret djeda Andrije / Portrait of Grandfather Andrija, akvarel / aquarelle, 37,5 x 29,5 cm, 1968.

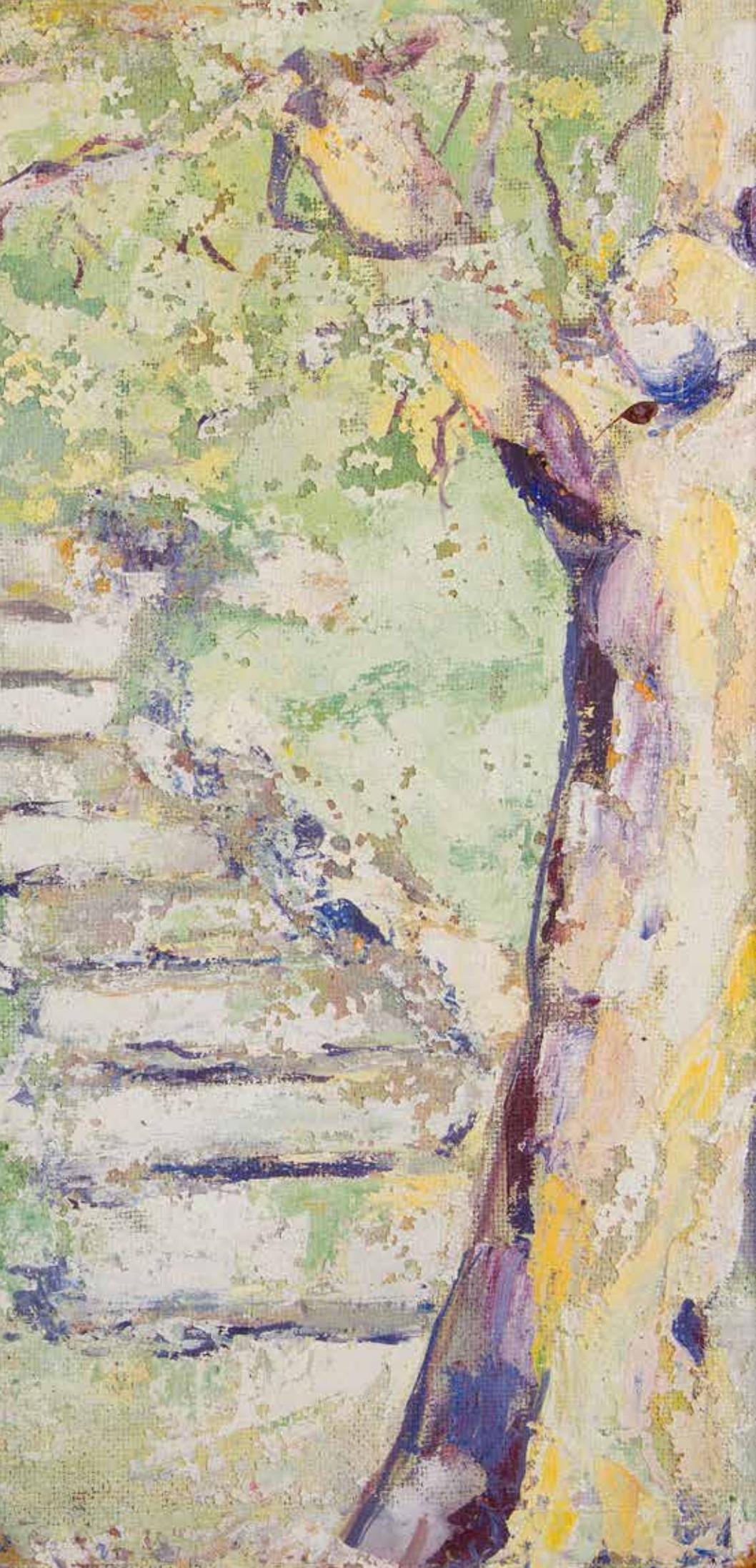

Konj / Horse, akvarel / aquarelle, 30 x 37 cm, 1967.

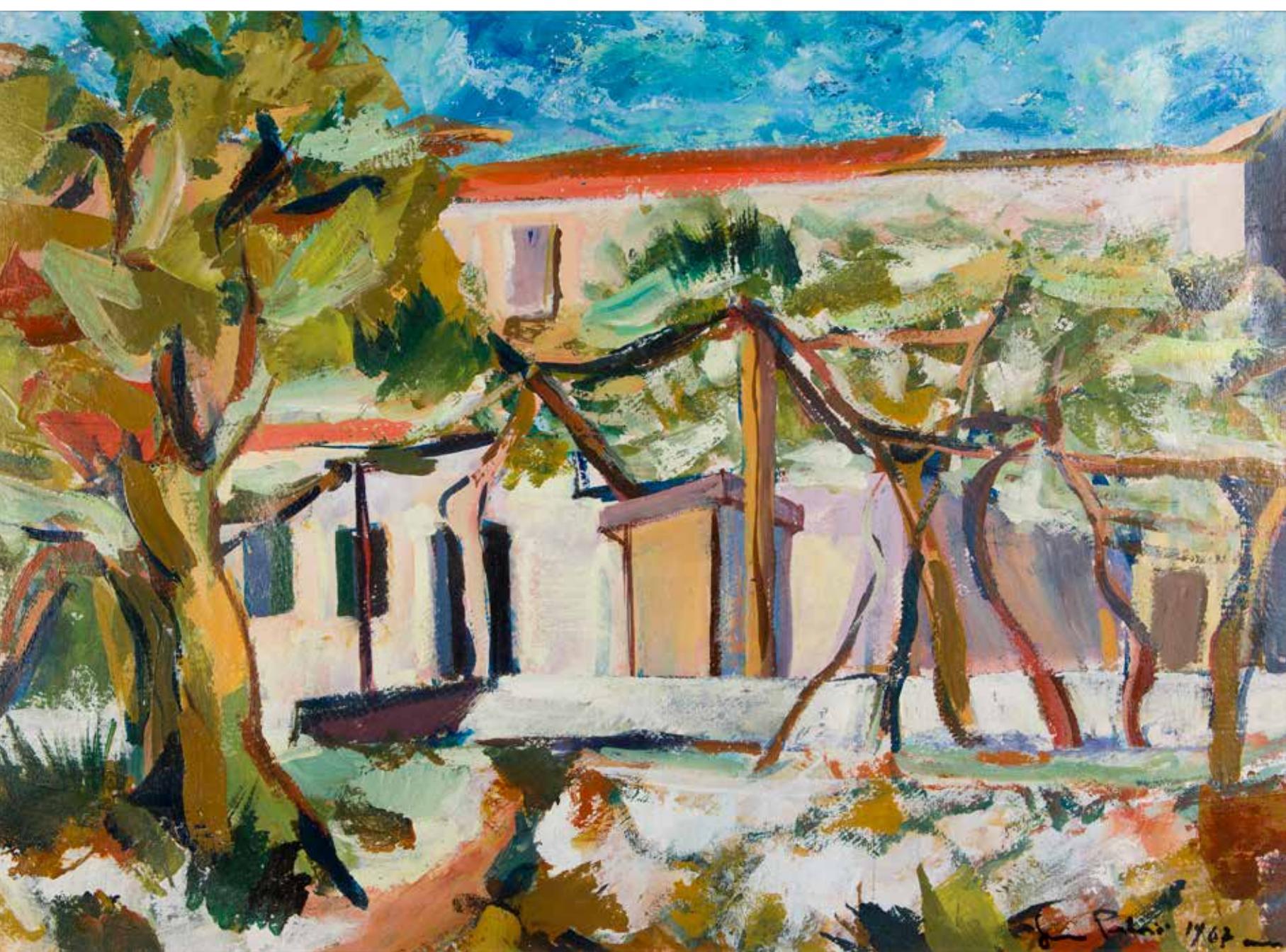
Novi mlin / New Mill, tempera na lesoru / tempera on board, 50 x 62 cm, 1965.

Portret skica / Sketch Portrait, tempera na papiru / tempera on paper, 46,5 cm x 31,5 cm, 1969.

Akt / Nude, suvi pastel na papiru / dry pastel on paper, 36,5 x 27, 1969.

Motiv iz Rijeke Reževića / Motif from Reževića River, akrilik na kartonu / acrylic on cardboard, 45 x 64 cm, 1967.

Motiv iz Reževića / Motif from Reževići, akrilik / acrylic, 34 x 47 cm, 1968.

Portret Eve / Portrait of Eva
pastel na papiru / pastel on paper
29 x 24 cm, 1975.

Portret Mile / Portrait of Mila
krejon na papiru / crayon on paper
19, 5 x 14, 6 cm, 1974.

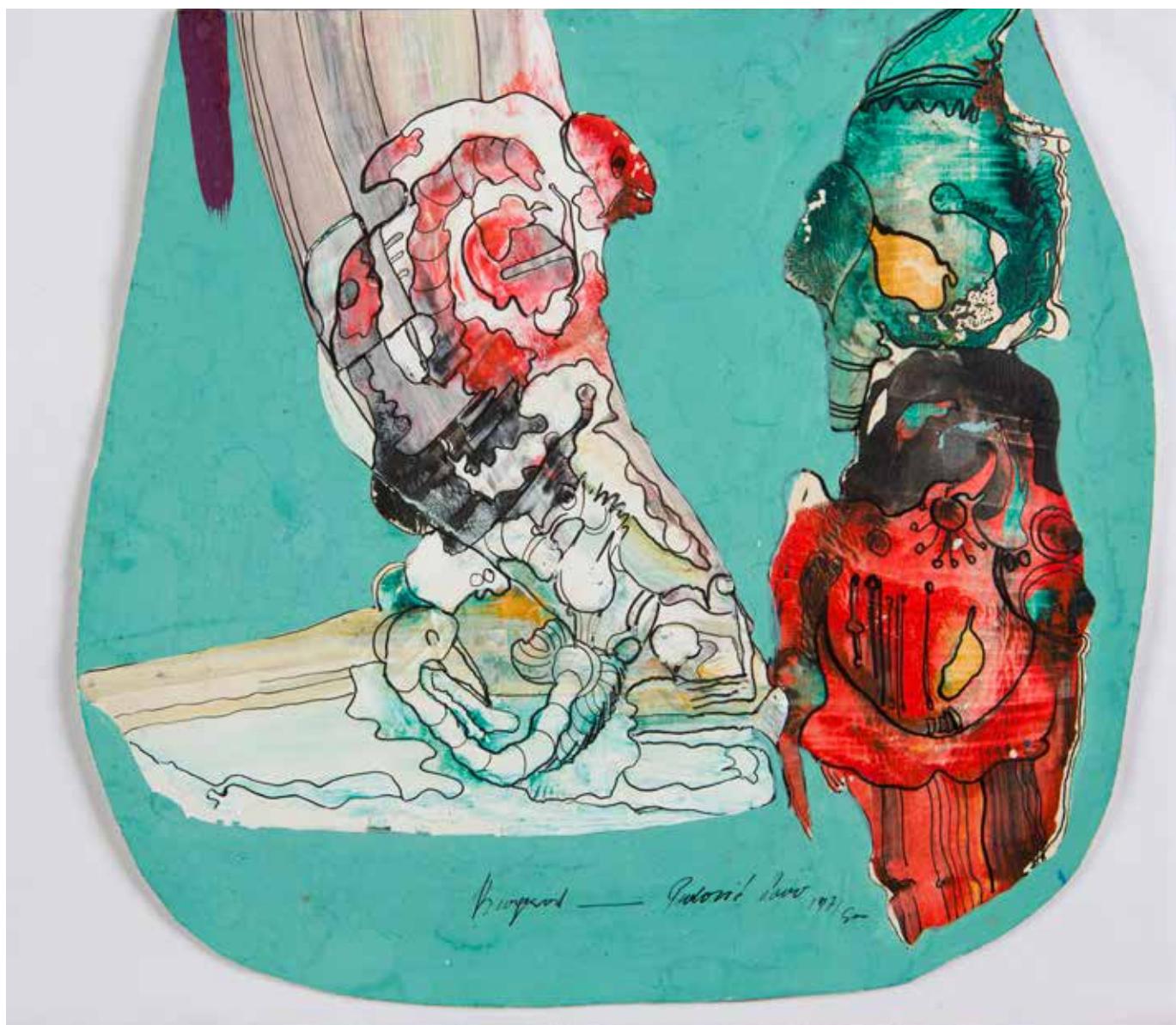

Portret / Portrait
krejon na papiru / crayon on paper
31 x 23 cm, 1975.

Pejzaž / Landscape
suvi pastel / dry pastel
31 x 37 cm, 1976.

Život i smrt / Life and Death, kombinovana tehnika na kartonu / mixed media on cardboard, 22,5 x 24 cm, 1971.

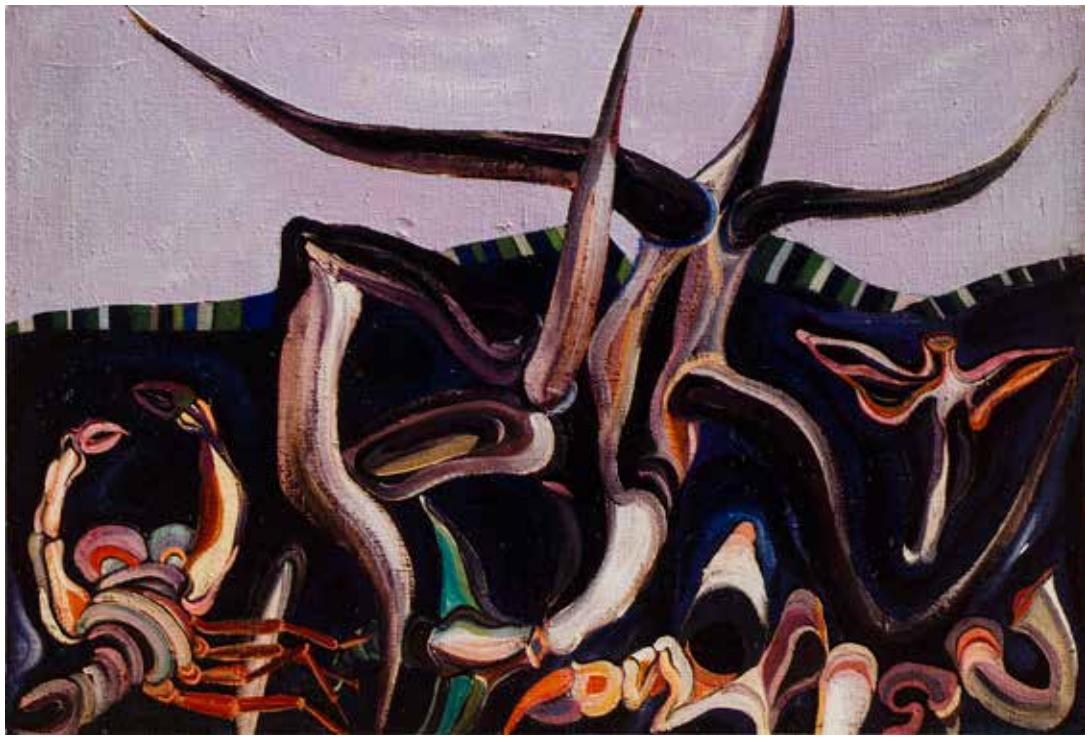

U raljama / In the Jaws, ulje na lesoru / oil on board, 45 x 48 cm, 1974.

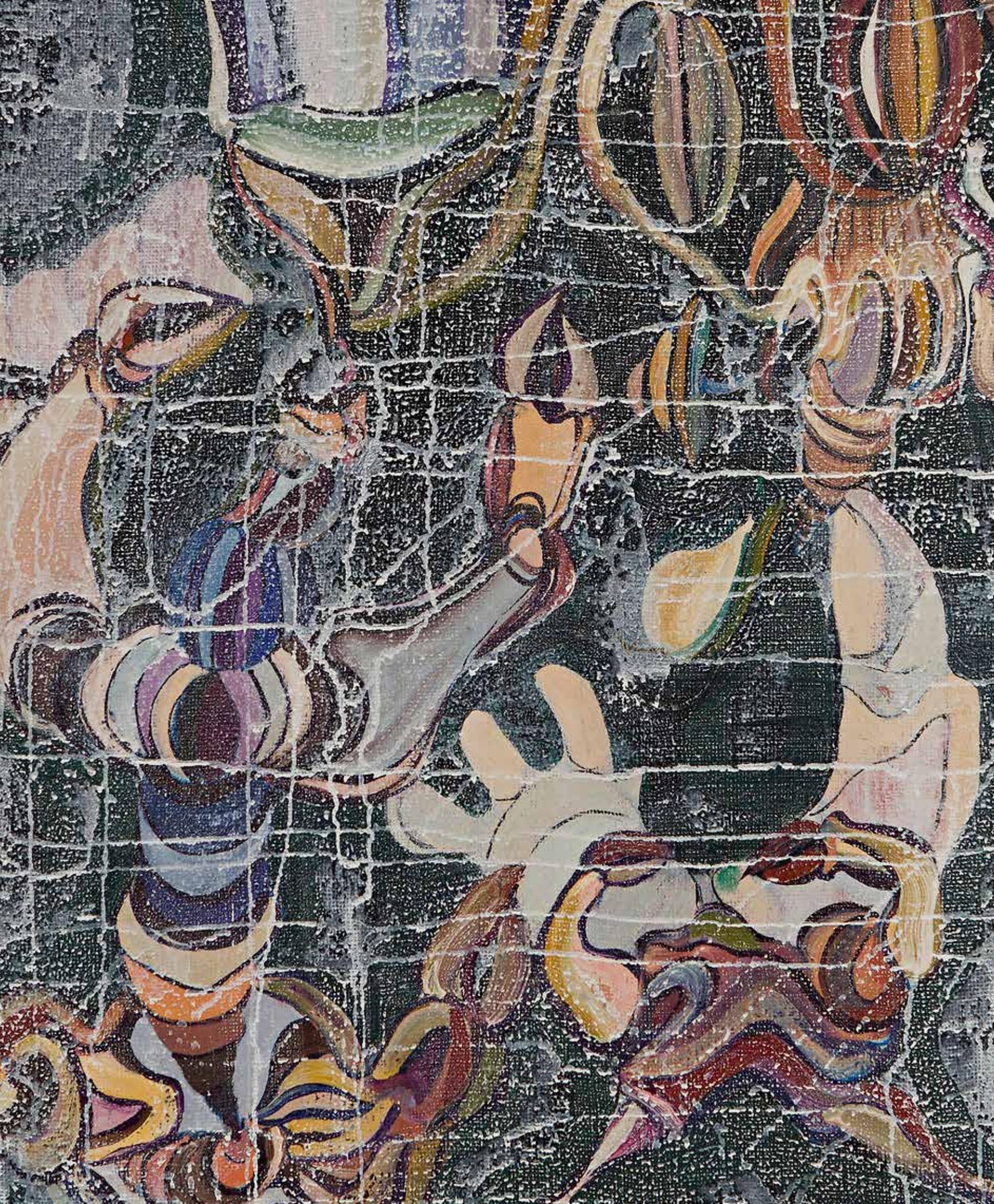
Igra u plavom / Dance in Blue, ulje na platnu / oil on canvas, 100 x 120 cm, 1986.

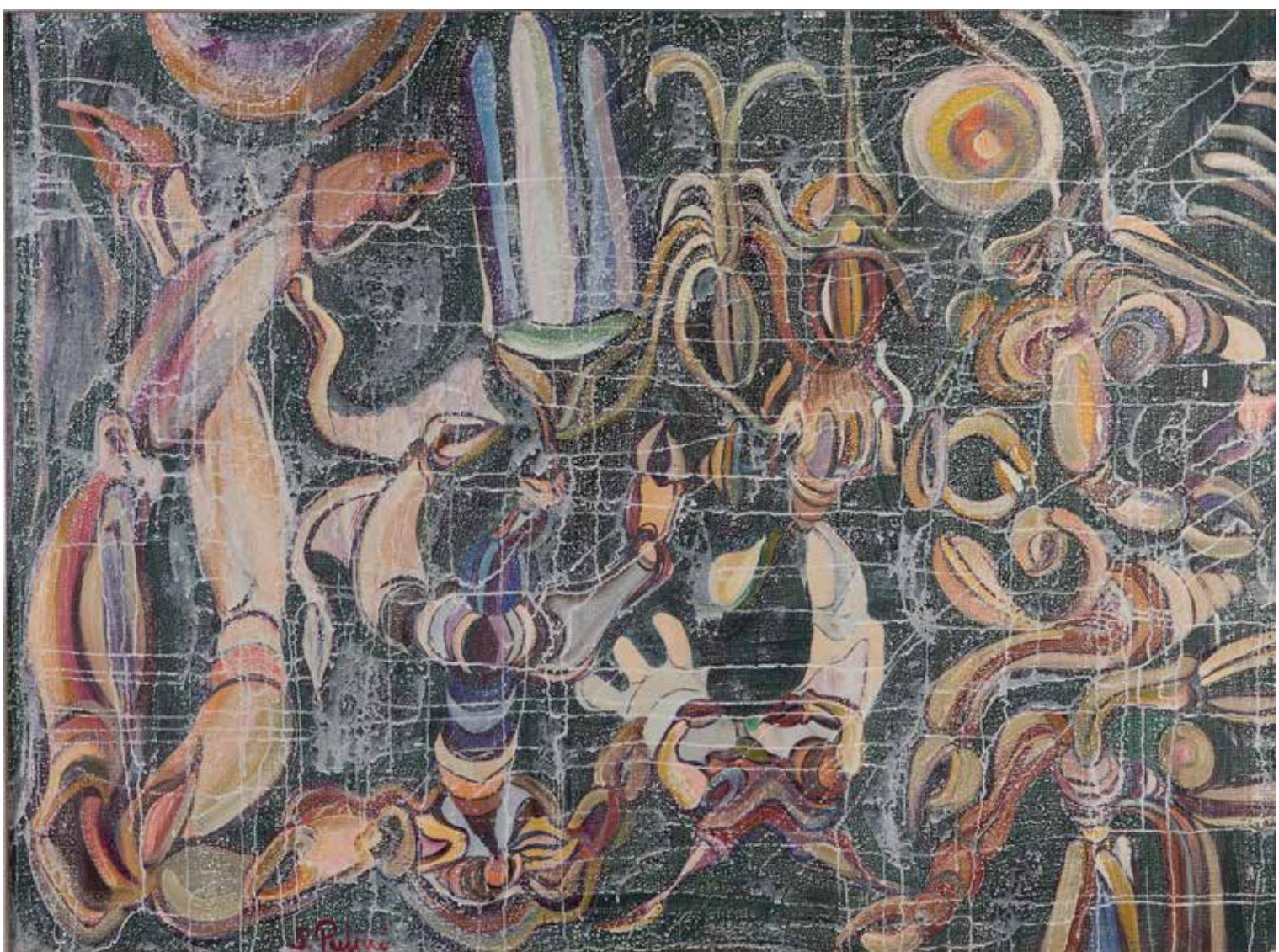

Iz ciklusa Korijeni / From Series Roots, ulje na platnu / oil on canvas, 140 x 200 cm, 1983.

Iz ciklusa Korijeni / From Series Roots, ulje na platnu / oil on canvas, 97 x 111 cm, 1989.

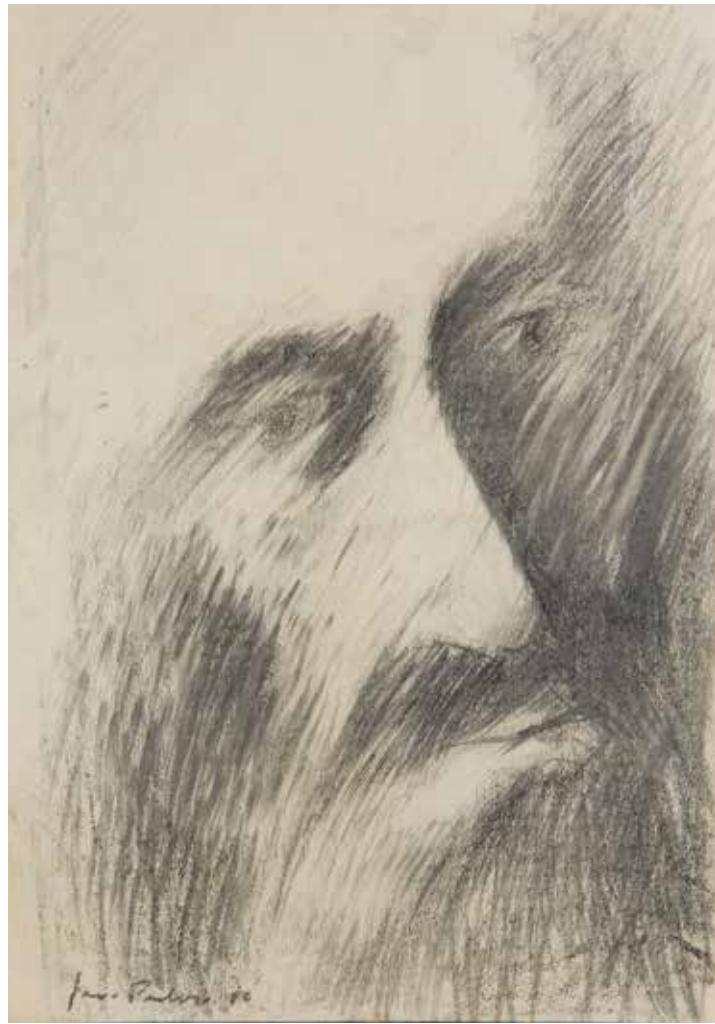
Ljetnji san / Summer Dream, kombinovana tehnika / mixed media, 170 x 185 cm, 1985.

Trajanje / Persistance, ulje na platnu / oil on canvas, 140 x 200 cm, 1985.

Portret / Portrait, olovka na papiru / pencil on paper
42 x 30 cm, 1986.

Portret / Portrait, olovka na papiru / pencil on paper
42 x 29,5 cm, 1984.

Planinski mlin / Mountain Mill, kombinovana tehnika / mixed media, 27 x 31 cm, 1986.

Uraljama života / In the Jaws of Life, akvarel / aquarelle, 73 x 55,5 cm, 1988.

In Cr., 1988.

"Uraljama života"

Iz ciklusa Vode i lišće / From Series Waters and Leaves
akvarel / aquarelle, 65 x 47 cm, 1989.

Iz ciklusia Plodovi / From Series Fruits, akvarel / aquarelle, 96 x 67 cm, 1996.

Morska viđenja / Sea Visions, akvarel / aquarelle, 65 x 72 cm, 1996.

Vrša / Fish Trap, akvarel / aquarelle, 75 x 105 cm, 2003.

Morska ptica / Seabird, kombinovana tehnika na papiru / mixed media on paper, 54 x 74,5 cm, 1993.

Iz ciklusa Korijeni / From Series Roots, akvarel / aquarelle, 51 x 72,5 cm, 1993.

Mederansko voće / Mediterranean Fruits, akvarel / aquarelle, 56,5 x 76 cm, 1998.

Tri ribe / Three Fish, akvarel / aquarelle, 75 x 56 cm, 2000.

Iz ciklusa Akvamoreli / From Series Acqua Morelli
akvarel / aquarelle, 76 x 58 cm, 2001.

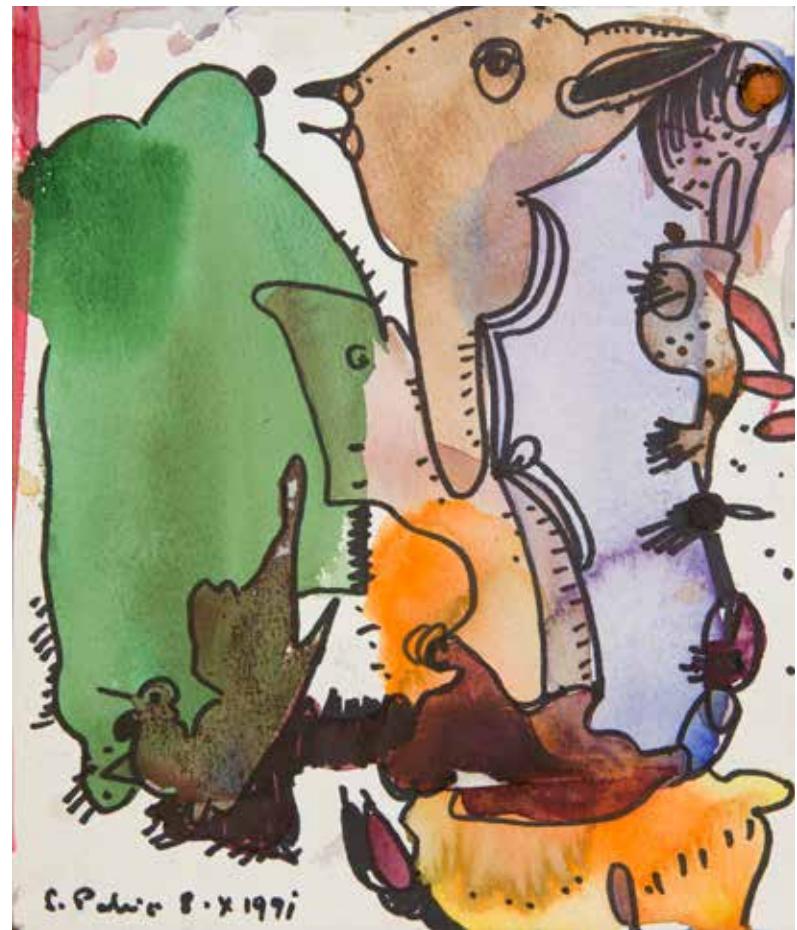

Ostaci / Remains, akvarel / aquarelle, 70 x 99,5 cm, 2003.

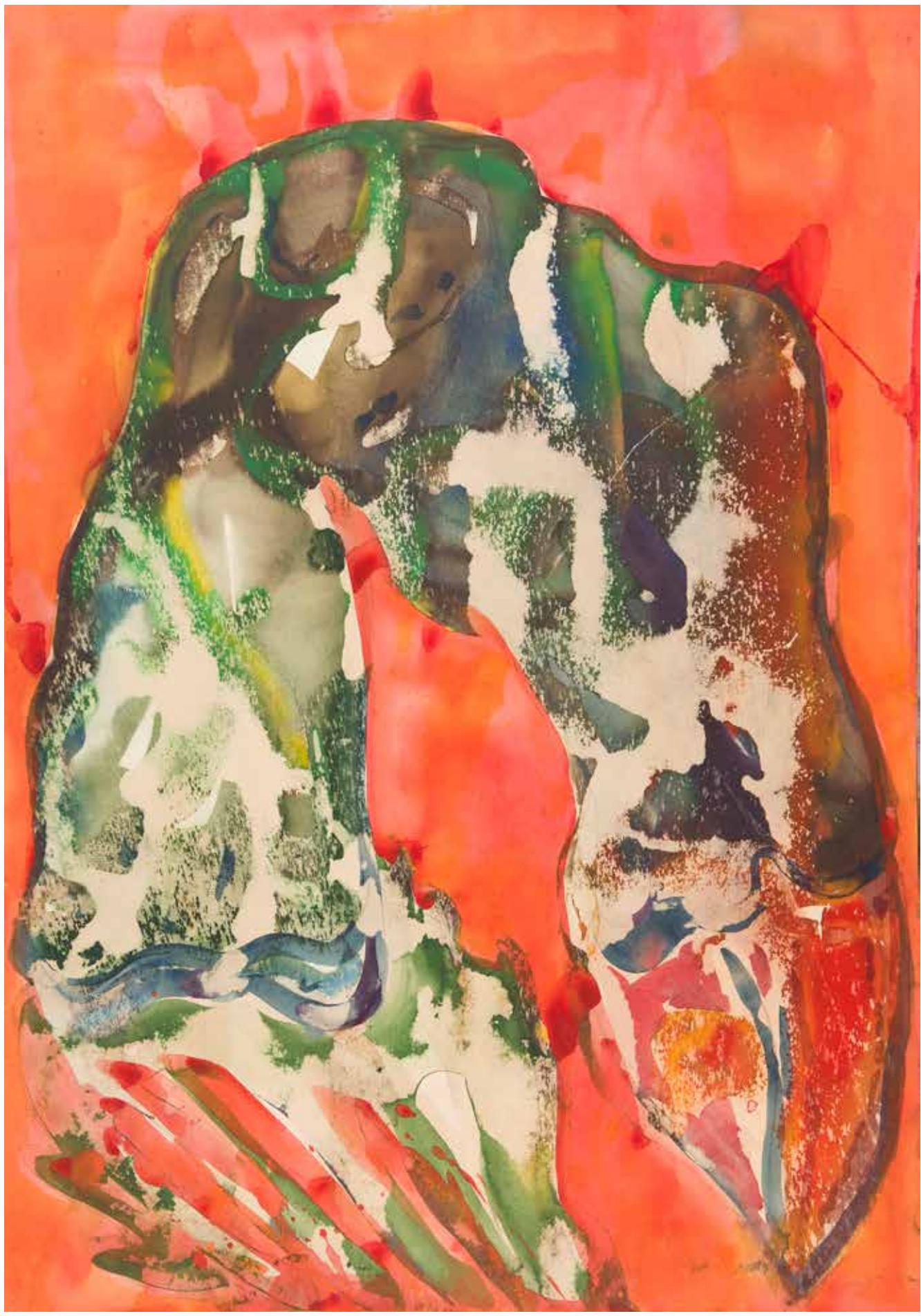

Hobotnica / Octopus
akvarel / aquarelle
75 x 105 cm, 2000.

Kompozicija / Composition
kombinovana tehnika na papiru
/ mixed media on paper
24,3 x 20,7 cm, 1991.

Klješta / Claws, akvarel / aquarelle, 99,5 x 70 cm, 2003.

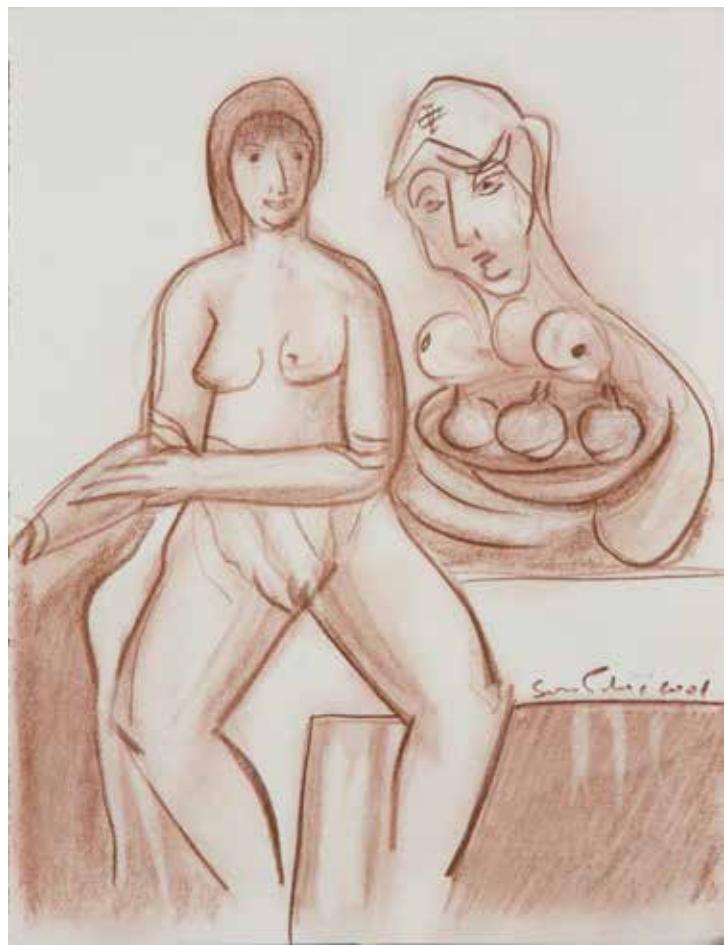

Morsko jaje / Sea Egg, akvarel / aquarelle, 70 x 99,5 cm, 2003.

Portret / Portrait, tempera na papiru / tempera on paper, 43,5 x 29,5 cm, 1999.

Akt I / Nude I, krejon na papiru / crayon on paper
28 x 21 cm, 2001.

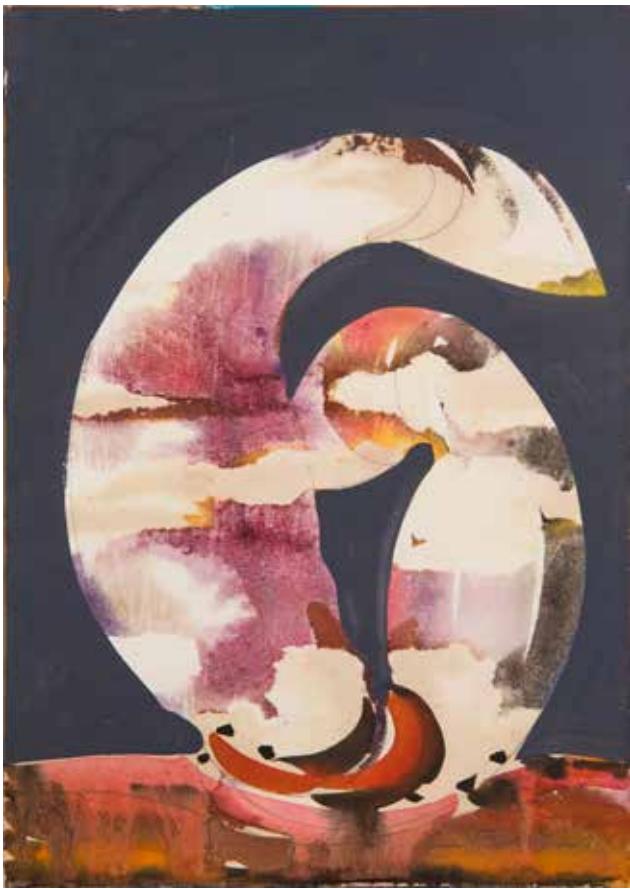
Akt II / Nude II, krejon na papiru / crayon on paper, 21 x 28 cm, 2001.

Iz ciklusa Vale / From Series Coves, akvarel / aquarelle, 30 x 56 cm, 2005.

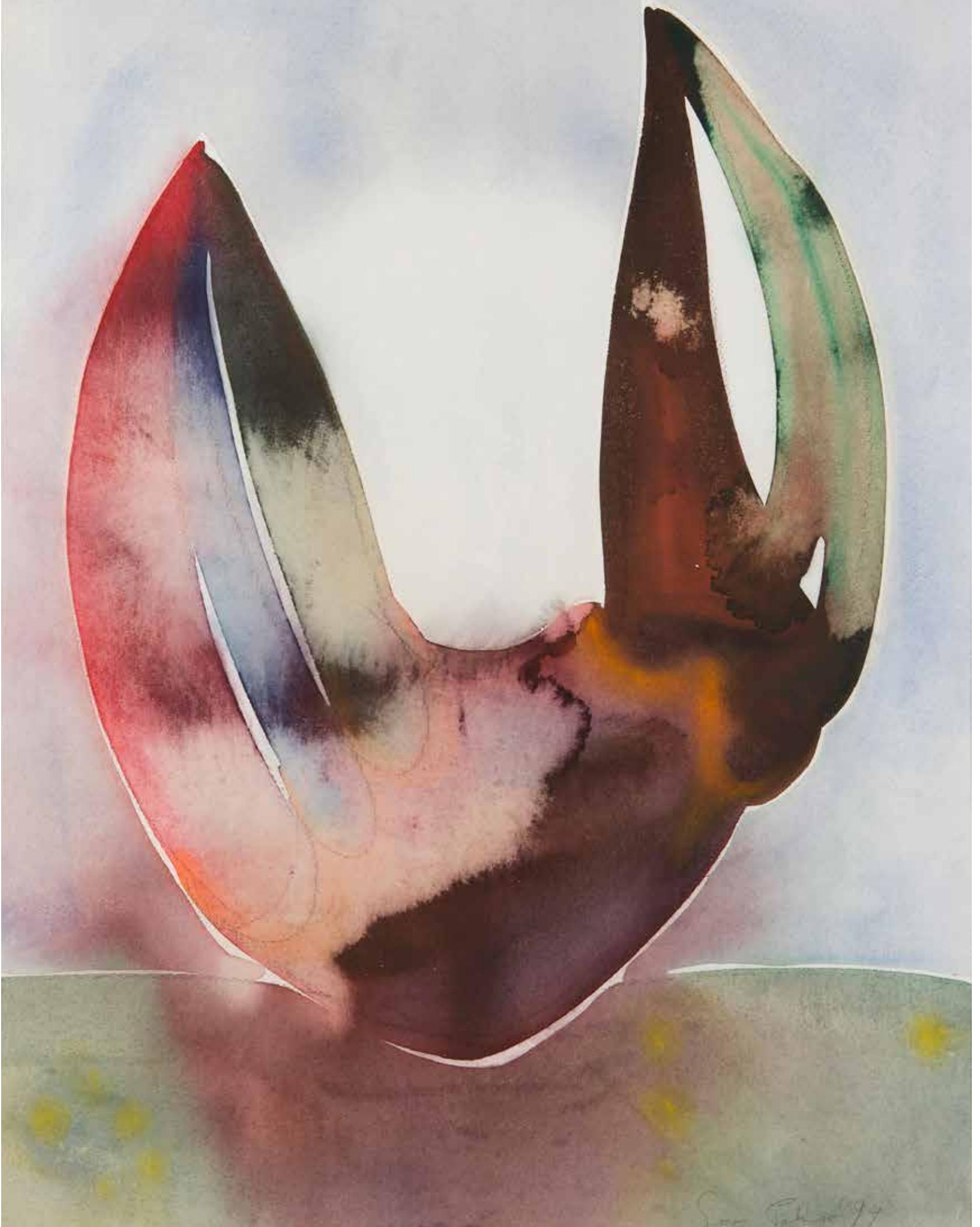

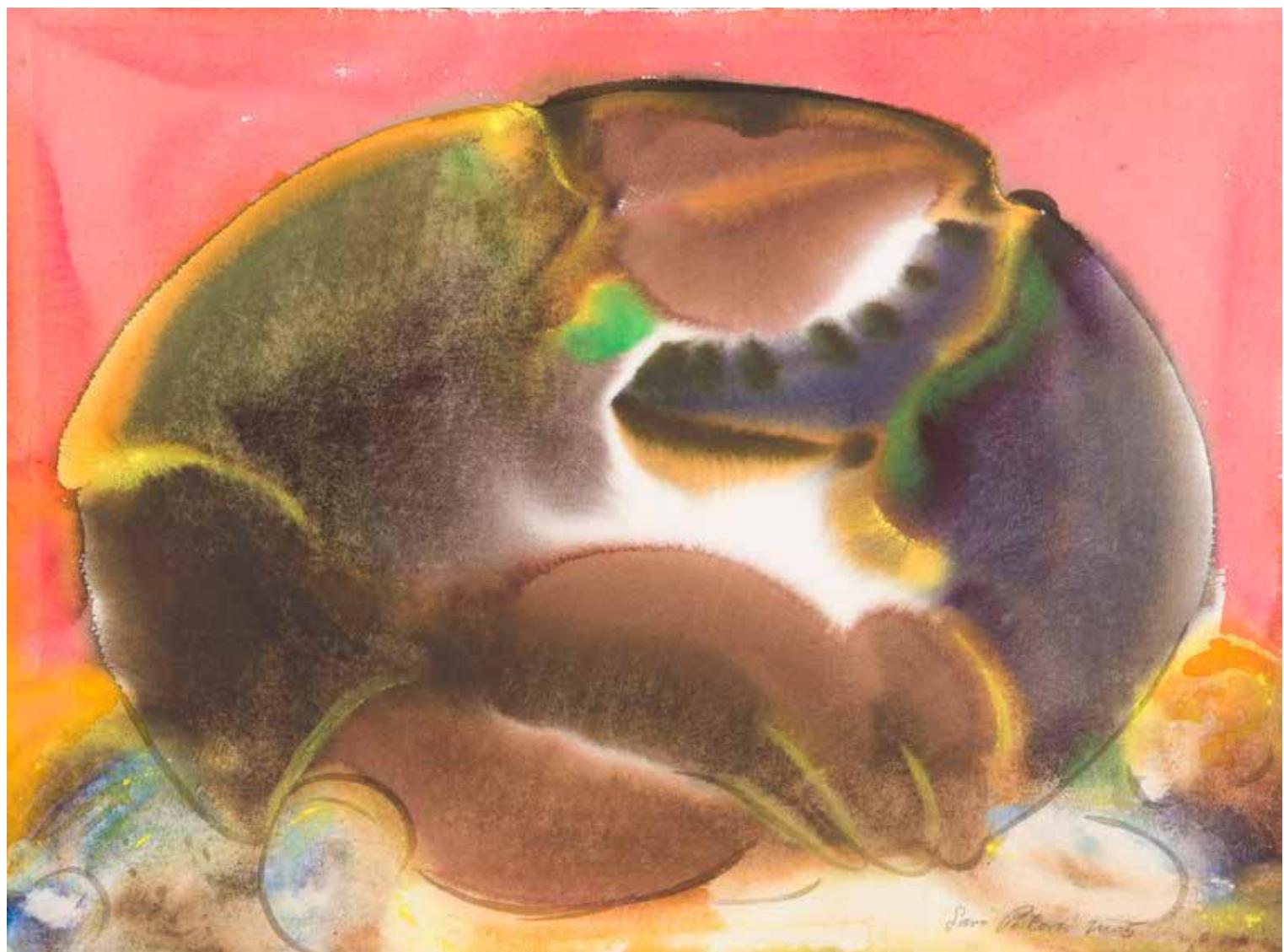
Iz ciklusa Ljubav / From Series Love, akvarel / aquarelle
35 x 25 cm, 2004.

Sarag / Sargo, akverel / aquarelle, 51 x 65 cm, 2004.

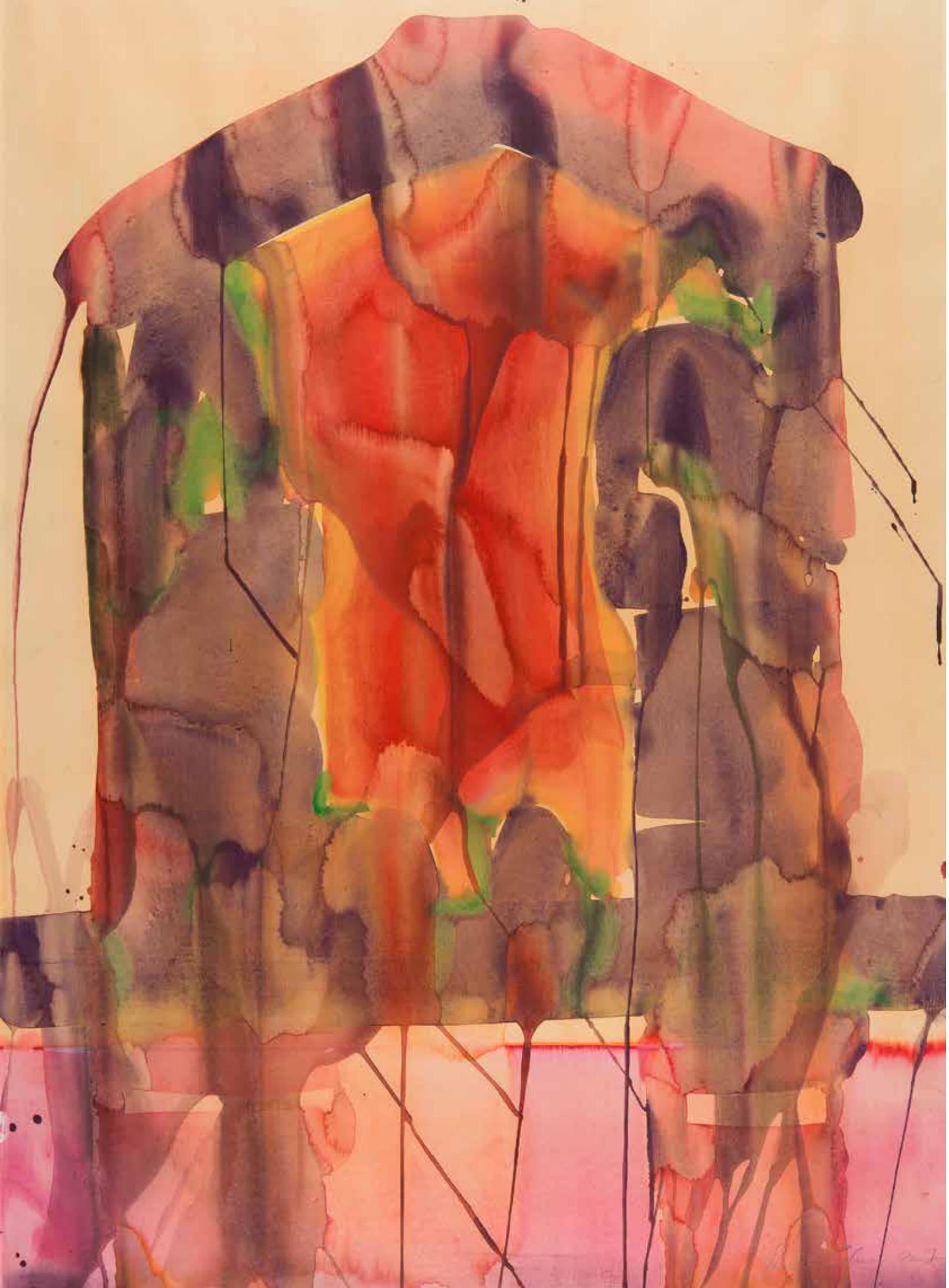

Forma / Form, akvarel / aquarelle, 74 x 56 cm, 2004.

Zagrljaj / Embrace, akvarel / aquarelle, 56,5 x 76,3 cm, 2005.

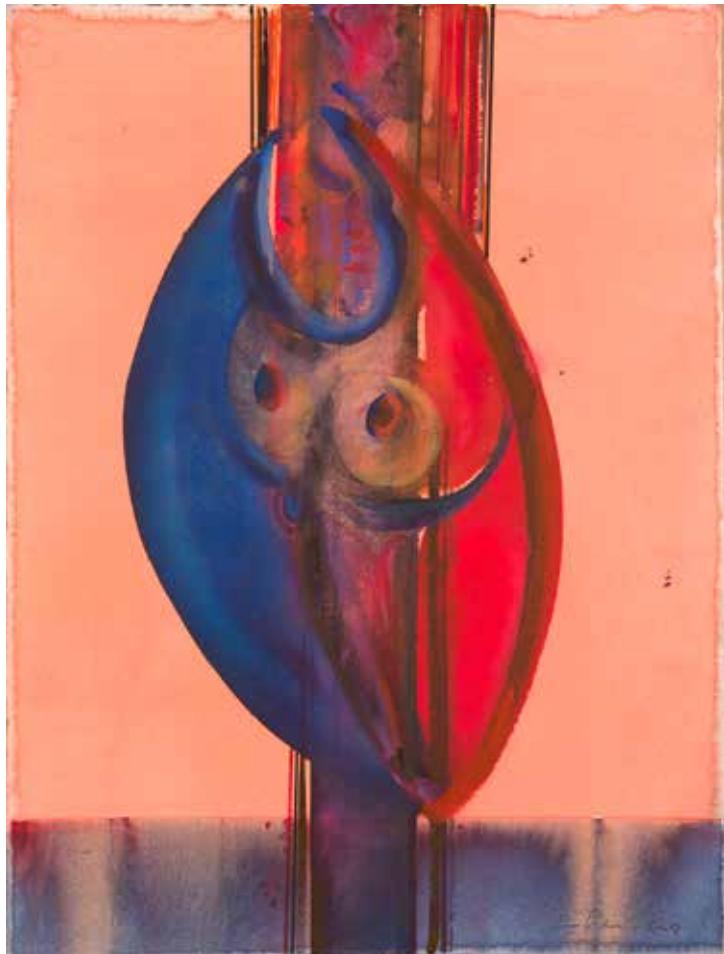

Kompozicija / Composition, akvarel / aquarelle, 100 x 70 cm, 2008.

Jastog I / Lobster I, akvarel / aquarelle, 54 x 74,7 cm , 2007.

Ribe / Fish, akvarel / aquarelle, 57 x 76 cm, 2008.

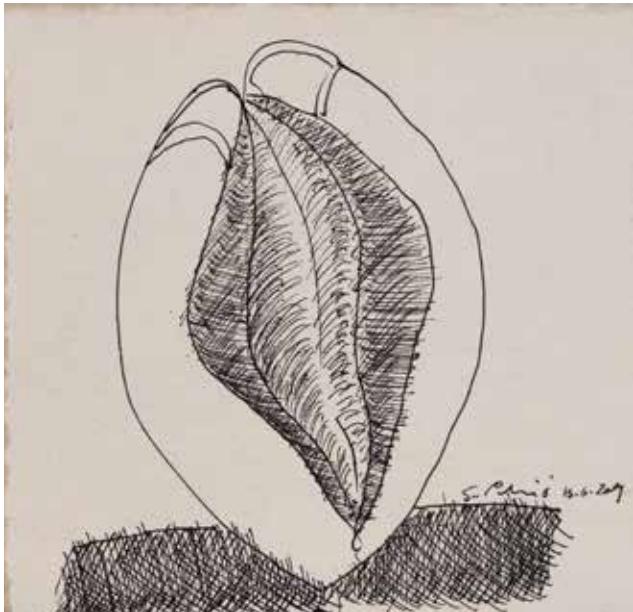

Iz ciklusa Korijeni / From Series Roots, akvarel / aquarelle
55,5 x 77 cm, 2008.

Iz ciklusa Plodovi / From Series Fruits, akvarel / aquarelle, 56 x 76 cm, 2006.

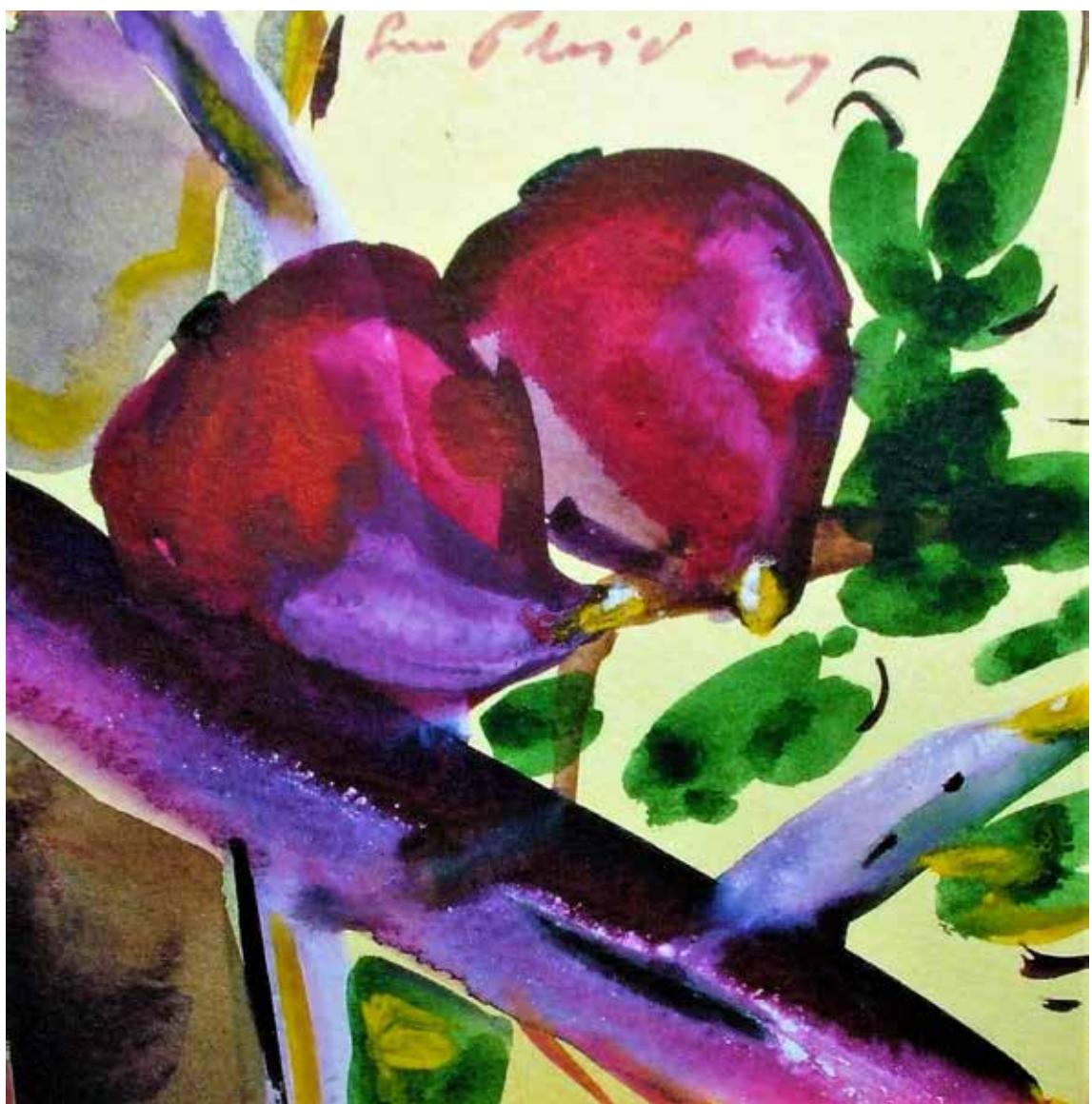
Iz ciklusa Plodovi / From Series Fruits
 tuš i pero na papiru / ink and pen on paper
 10,5 x 11 cm, 2009.

Iz ciklusa Plodovi / From Series Fruits, akvarel / aquarelle, 76 x 56,5 cm, 2008.

Iz ciklusa Smokve / From Series Figs, akvarel / aquarelle, 76 x 56,5 cm, 2008.

Iz ciklusa Smokve / From Series Figs, akvarel / aquarelle, 13 x 13 cm, 2009.

Ribe / Fish, akvarel / aquarelle, 52 x 74 cm, 2007.

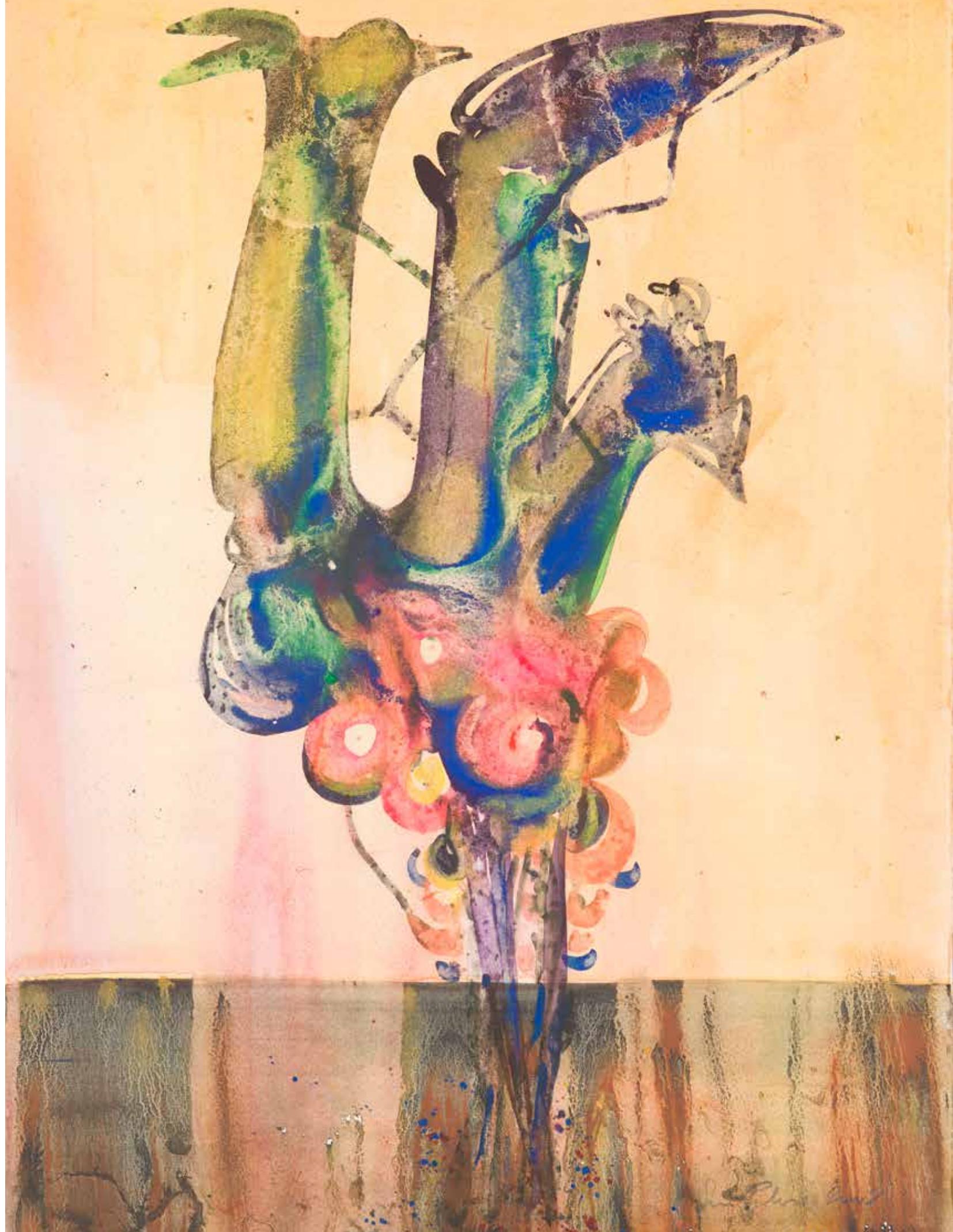

Iz ciklusa Ljubav / From Series Love, akvarel / aquarelle, 79,5 x 59 cm, 2008.

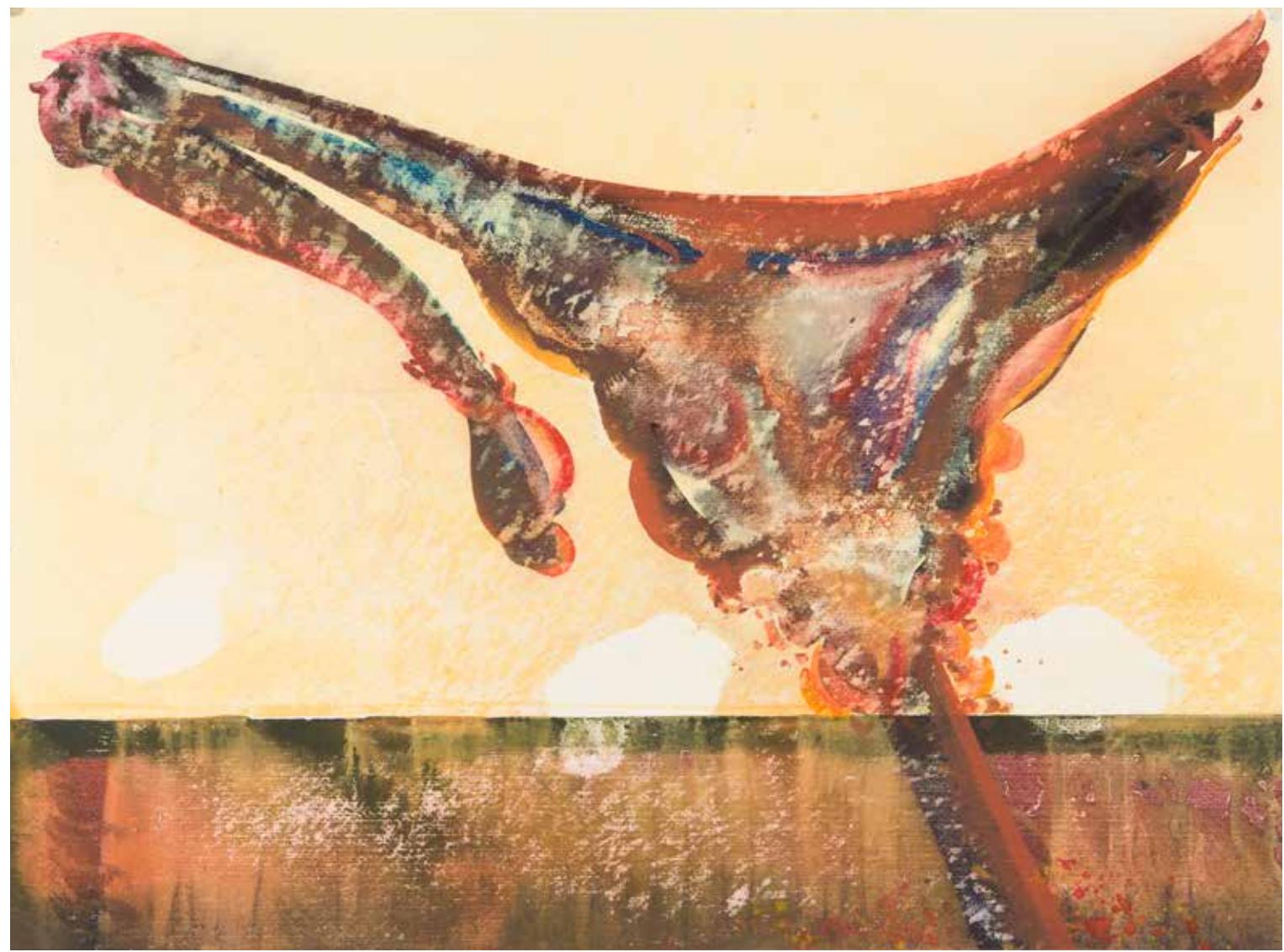

Iz ciklusa Ljubav / From Series Love, akvarel / aquarelle, 76 x 56 cm, 2008.

Iz ciklusa Ljubav / From Series Love, akvarel / aquarelle, 76 x 56 cm, 2008.

Iz ciklusa Ljubav / From Series Love, akvarel / aquarelle, 57,5 x 76,5 cm, 2008.

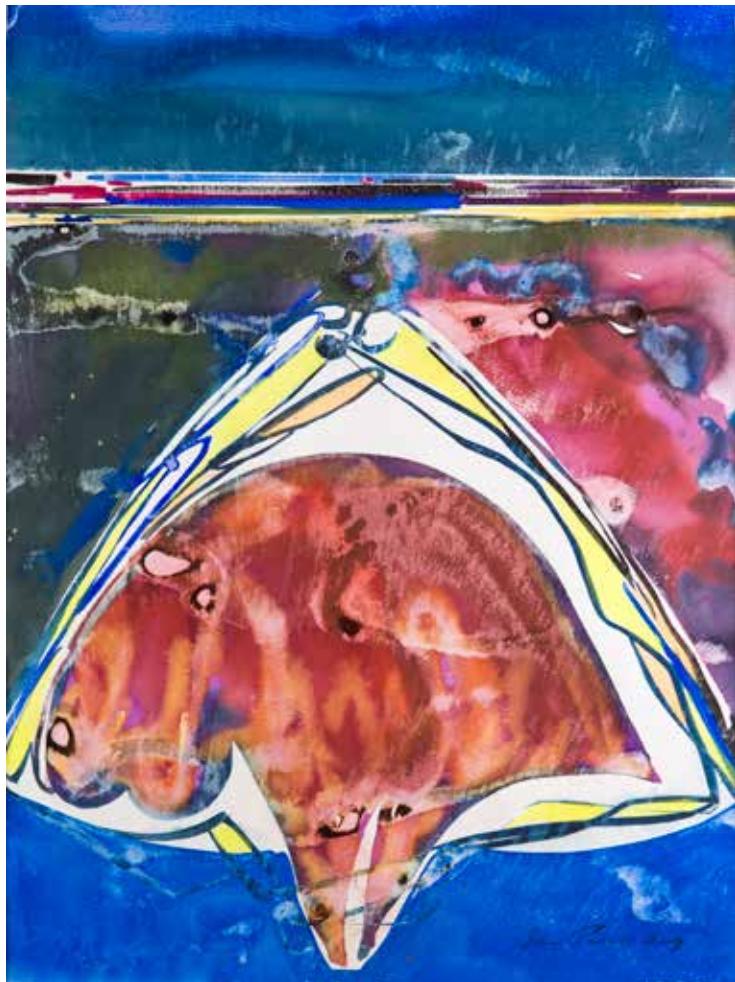

Iz ciklusa Ljubav / From Series Love, akvarel / aquarelle, 76 x 56 cm, 2008.

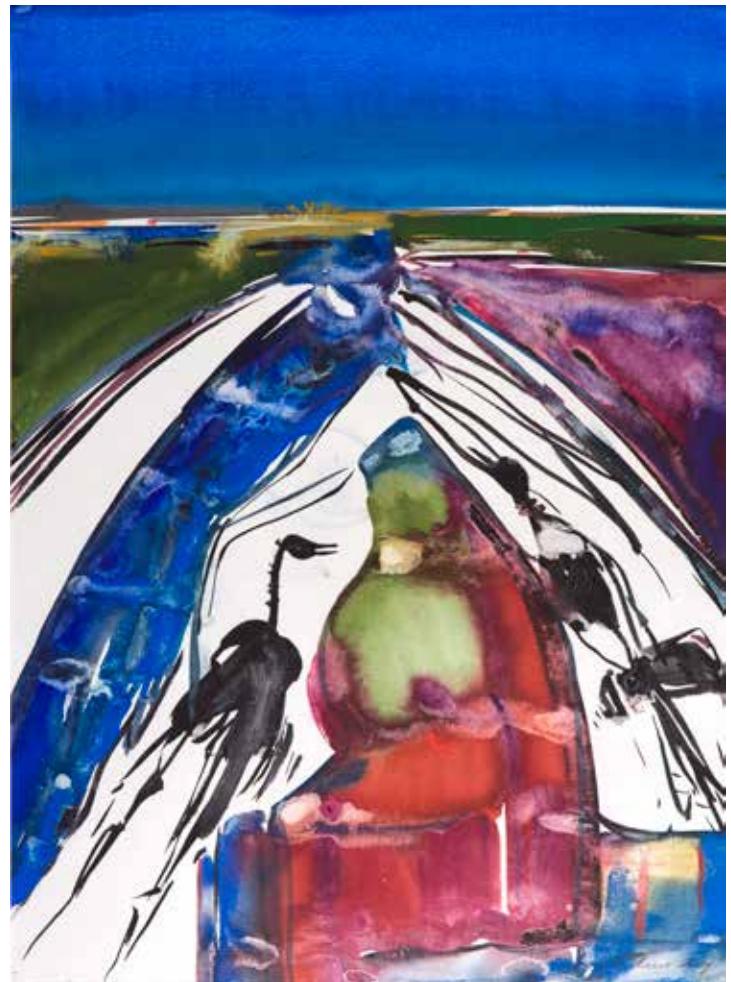
Kompozicija / Composition, akvarel / aquarelle, 30 x 40 cm, 2008.

Iz ciklusa Vale / From Series Coves
akvarel / aquarelle, 74 x 55 cm, 2009.

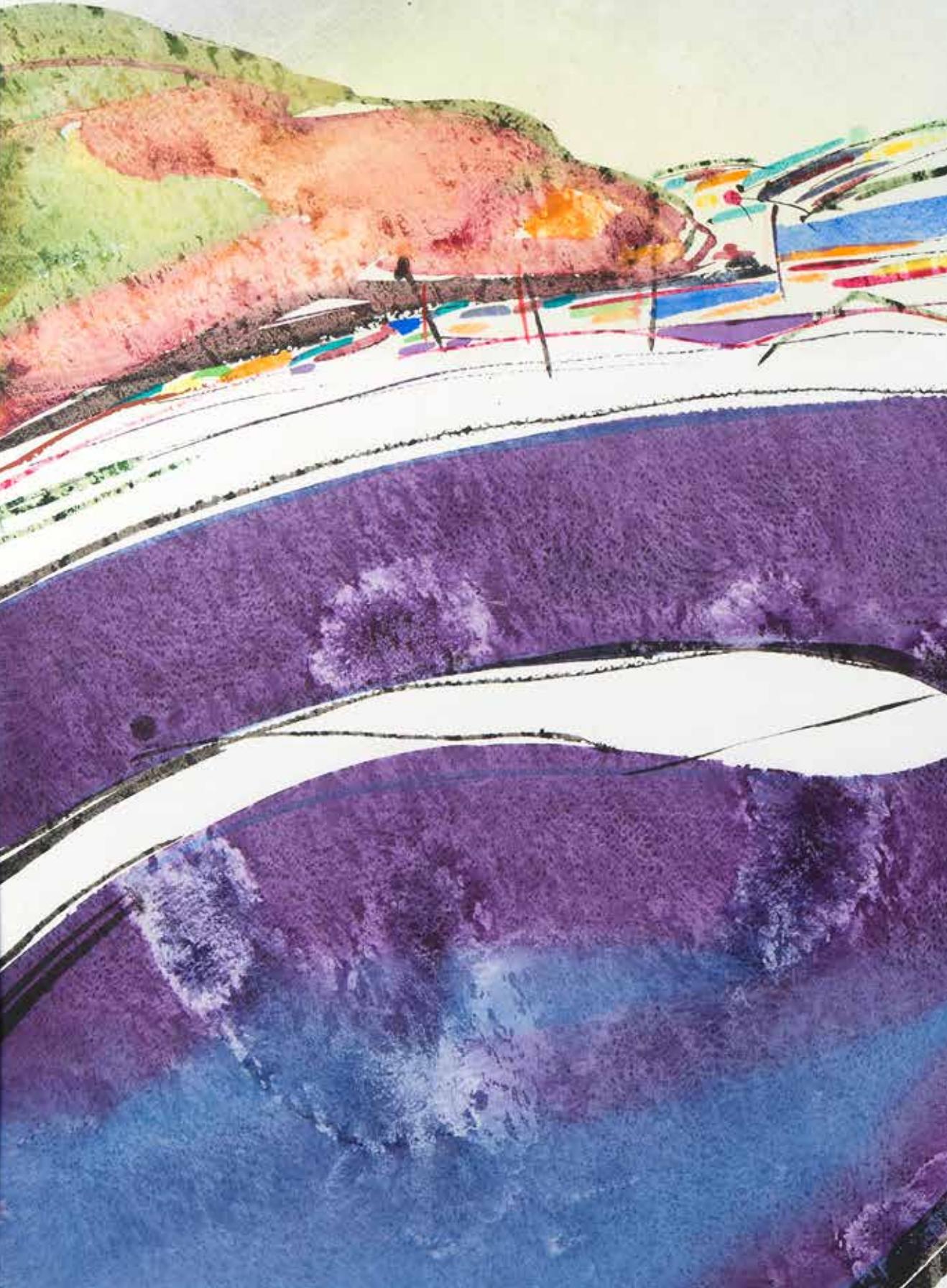
Iz ciklusa Vale / From Series Coves
akvarel / aquarelle, 70,5 x 50,5 cm, 2009.

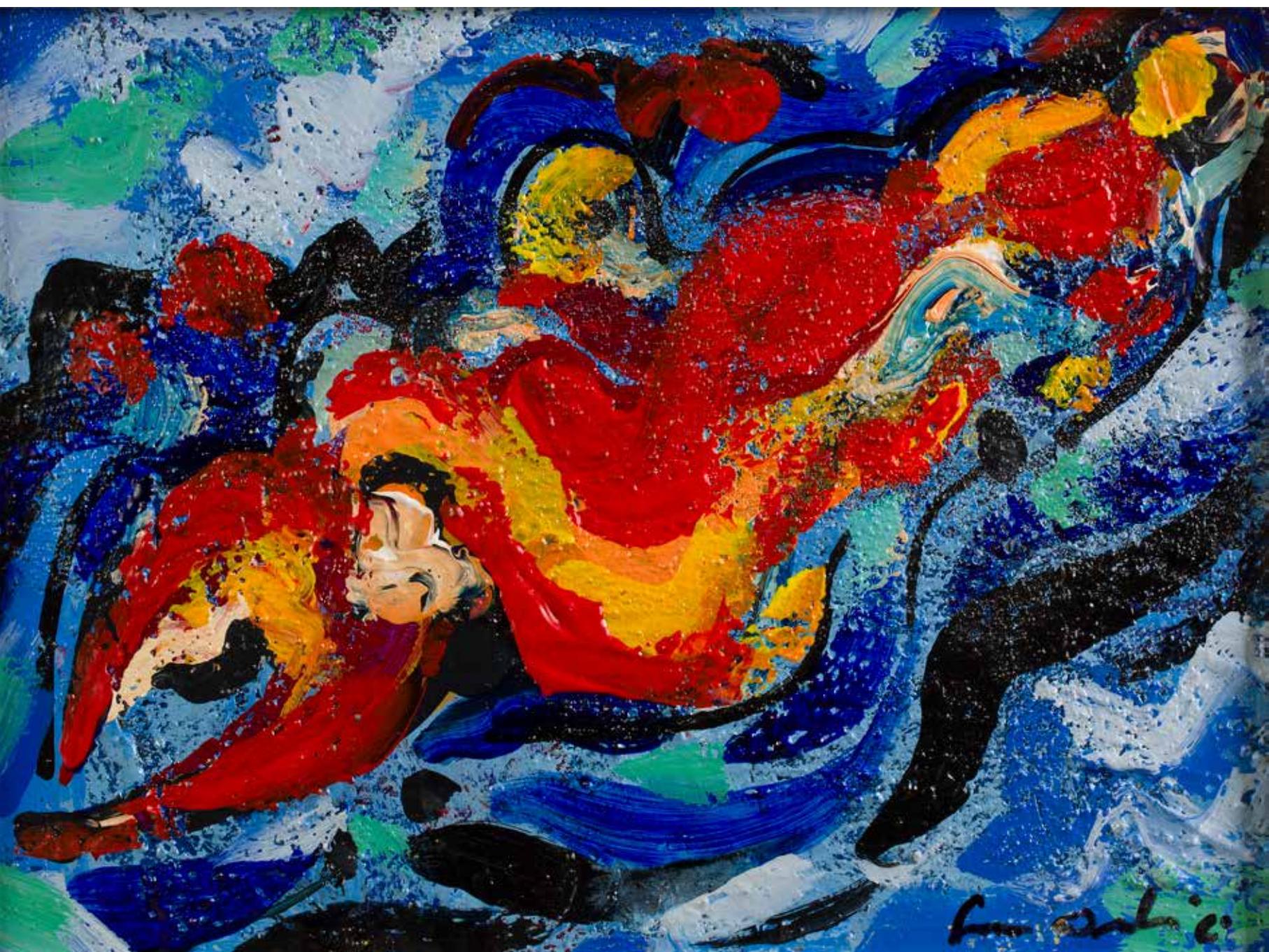
Iz ciklusa Vale / From Series Coves, akvarel / aquarelle, 56 x 76 cm, 2009.

Iz ciklus Vále / From Series Coves, akvarel / aquarelle, 70 x 98 cm, 2010.

Amelia 2012

Kliješta / Claws, akrilik / acrylic, 19 x 25 cm, 2010.

Iz ciklusa Plodovi / From Series Fruits, akvarel / aquarelle, 19,5 x 26,5 cm, 2010.

Jedra / Sails, akvarel / aquarelle 75,5 x 56 cm, 2010.

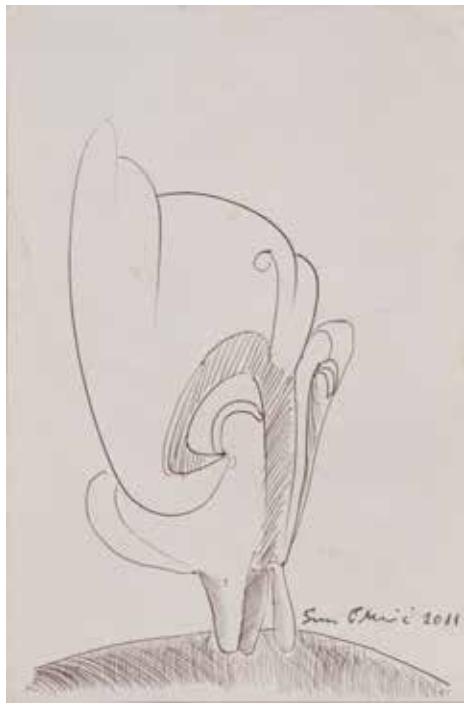
Riba / Fish, akvarel / aquarelle, 23,5 x 32,5 cm, 2010.

Iz ciklusa Korijeni / From Series Roots, akvarel / aquarelle, 46 x 69 cm, 2010.

Skica za skulpturu / Sketch for Sculpture
flomaster na papiru / felt pen on paper
17 x 11 cm, 2011.

Raža / Ray, akvarel / aquarelle, 28 x 21 cm, 2012.

Iz ciklusa Korijeni / From Series Roots
akvarel / aquarelle, 57 x 47 cm, 2010.

Školjka / Shell, akvarel / aquarelle, 41,5 x 29,5 cm, 2011.

San / Dream, akvarel / aquarelle, 50 x 45 cm, 2010.

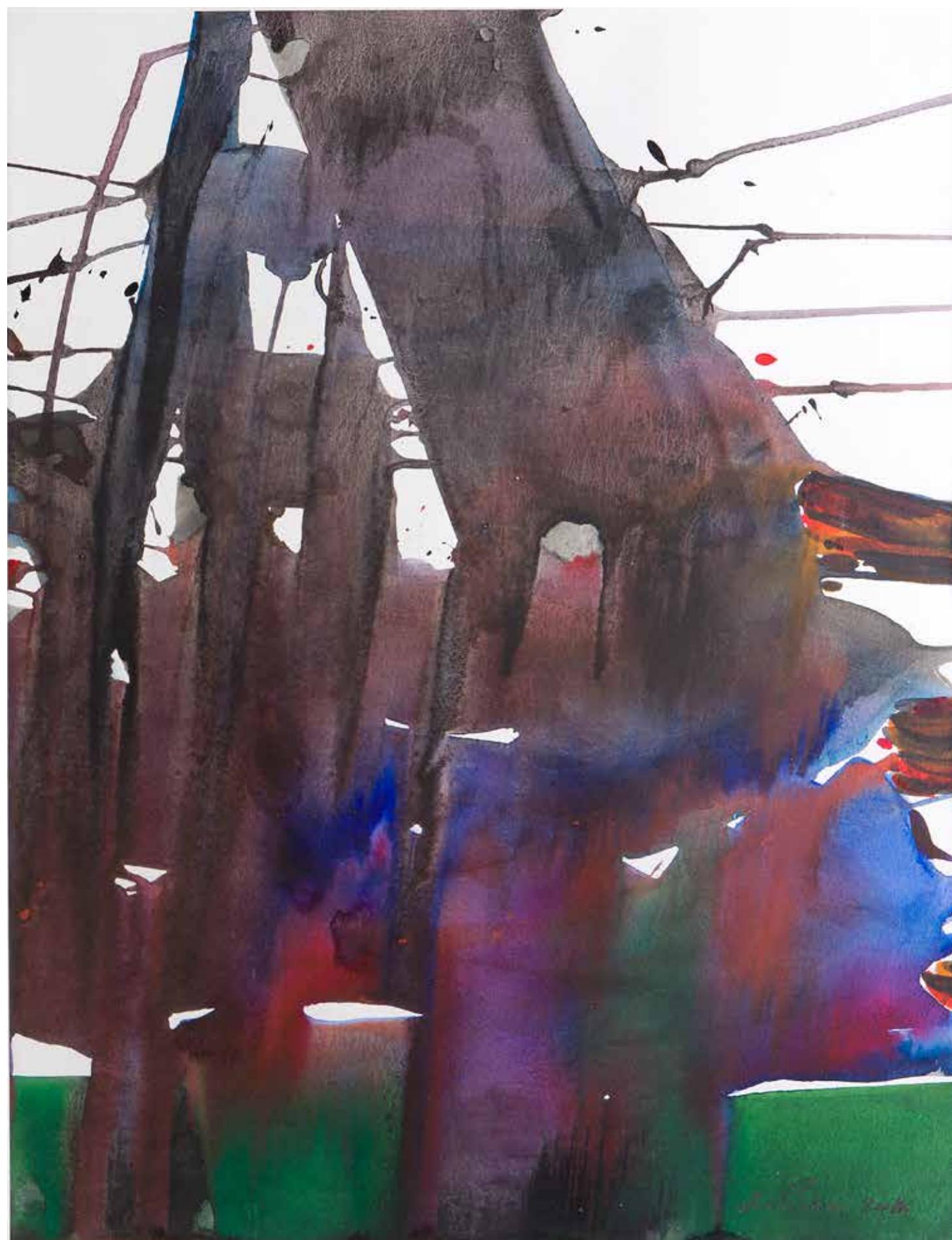

Kompozicija / Composition, akvarel / aquarelle, 27,5 x 31 cm, 2010.

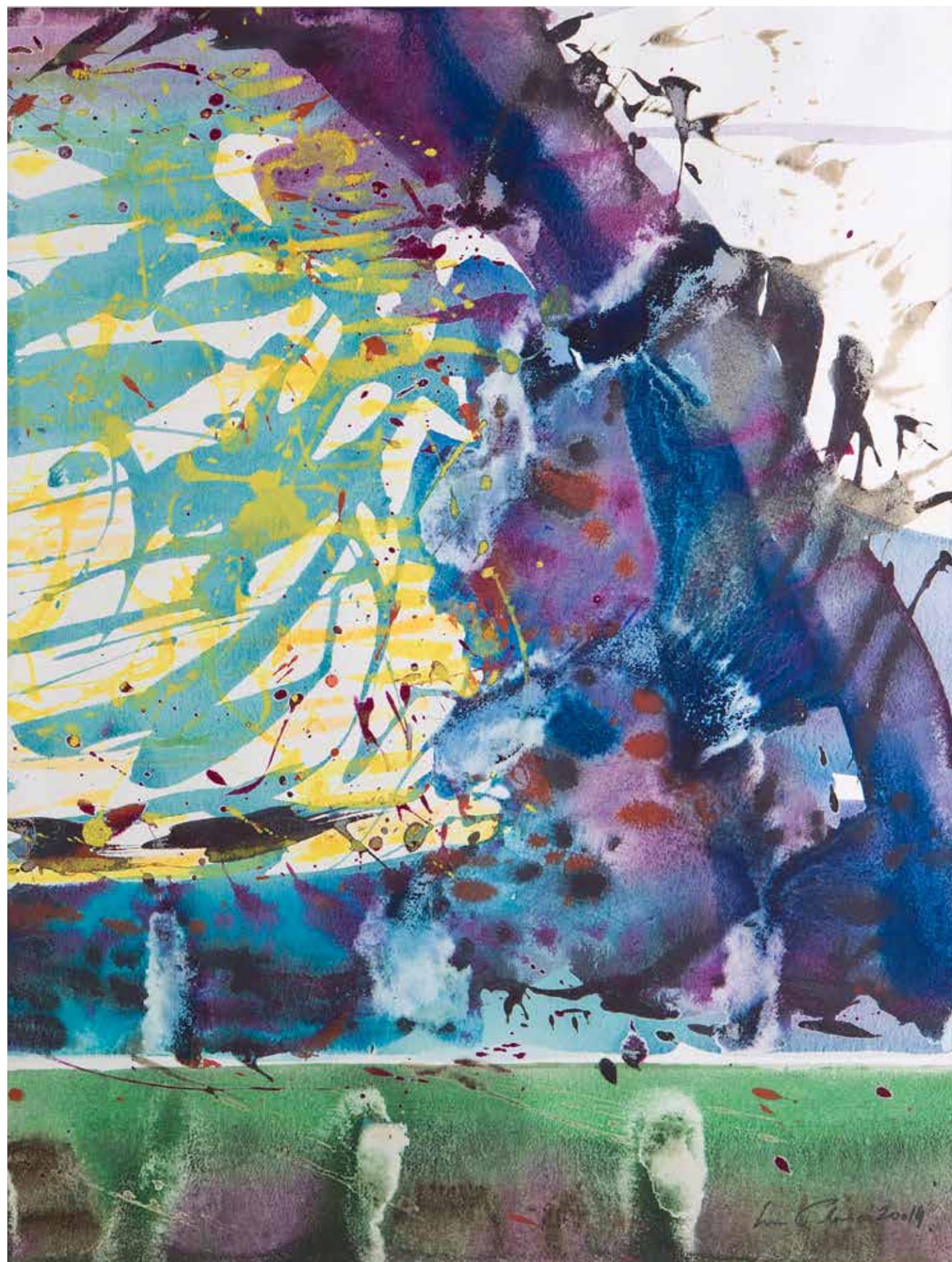
Iz ciklusa Korijeni / From Series Roots, akvarel - diptih / aquarelle - diptych, 65 x 100 cm, 2014.

Iz ciklusa Korijeni / From Series Roots, akvarel - diptih / aquarelle - diptych, 65 x 100 cm, 2014.

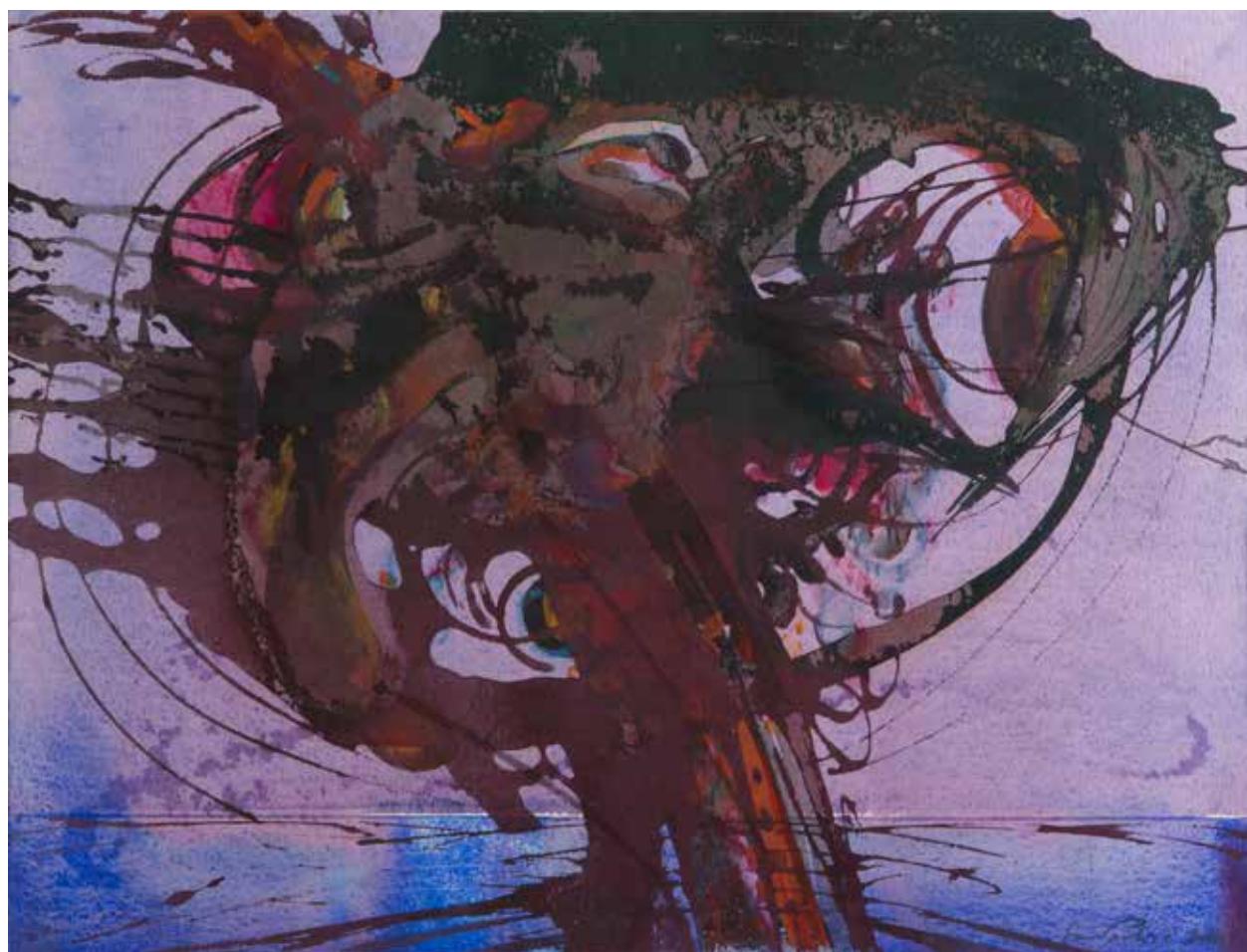

Ostaci / Remains, akvarel / aquarelle, 19 x 36 cm, 2015.

Smjer / Direction, akvarel / aquarelle, 14,5 x 19 cm, 2016.

Iz ciklusa Korijeni / From Series Roots, akvarel / aquarelle, 50 x 65 cm, 2014.

Ptice / Birds, akrilik na papiru / acrylic on paper, 17 x 22 cm, 2015.

Erotika / Erotica, akvarel / aquarelle
62 x 48 cm, 2014.

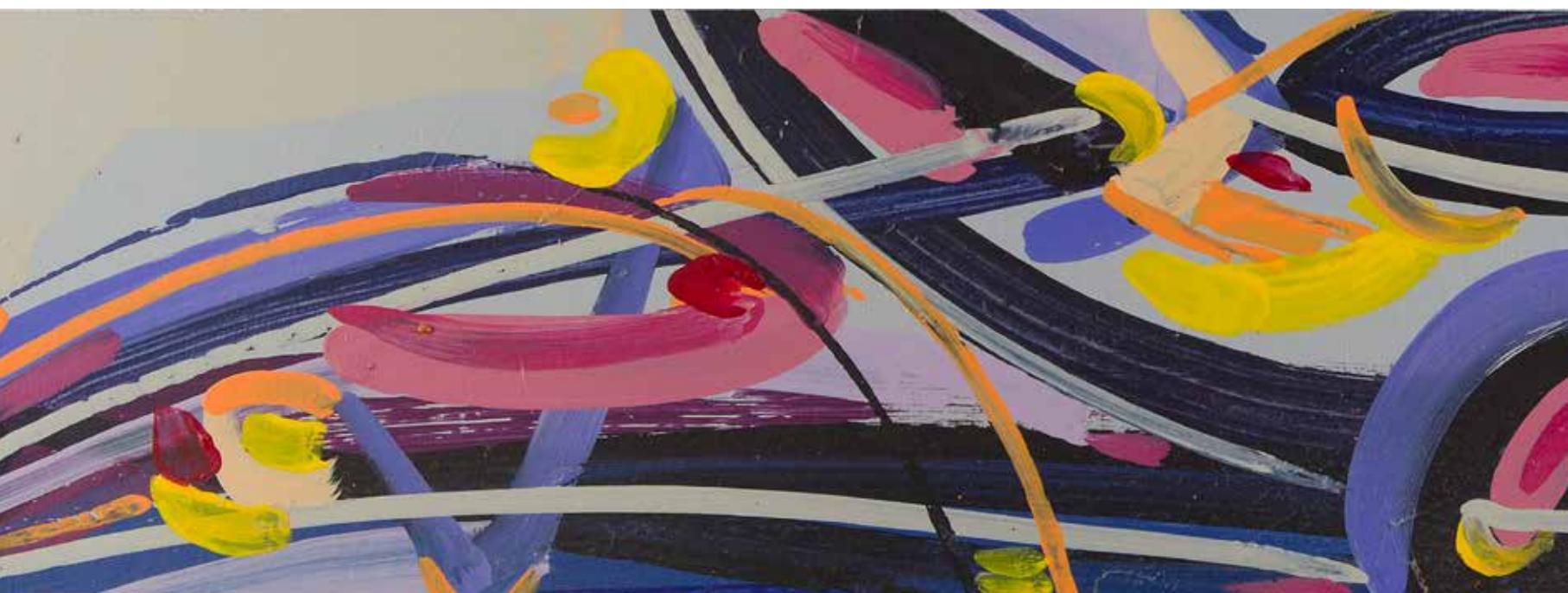

Iz ciklusa Korijeni / From Series Roots, akvarel / aquarelle
65 x 50 cm, 2014.

Kompozicija / Composition, akvarel / aquarelle, 10 x 12,5 cm, 2015.

Kompozicija / Composition, akrilik na lesoručju / acrylic on board, 21 x 109,5 cm, 2016.

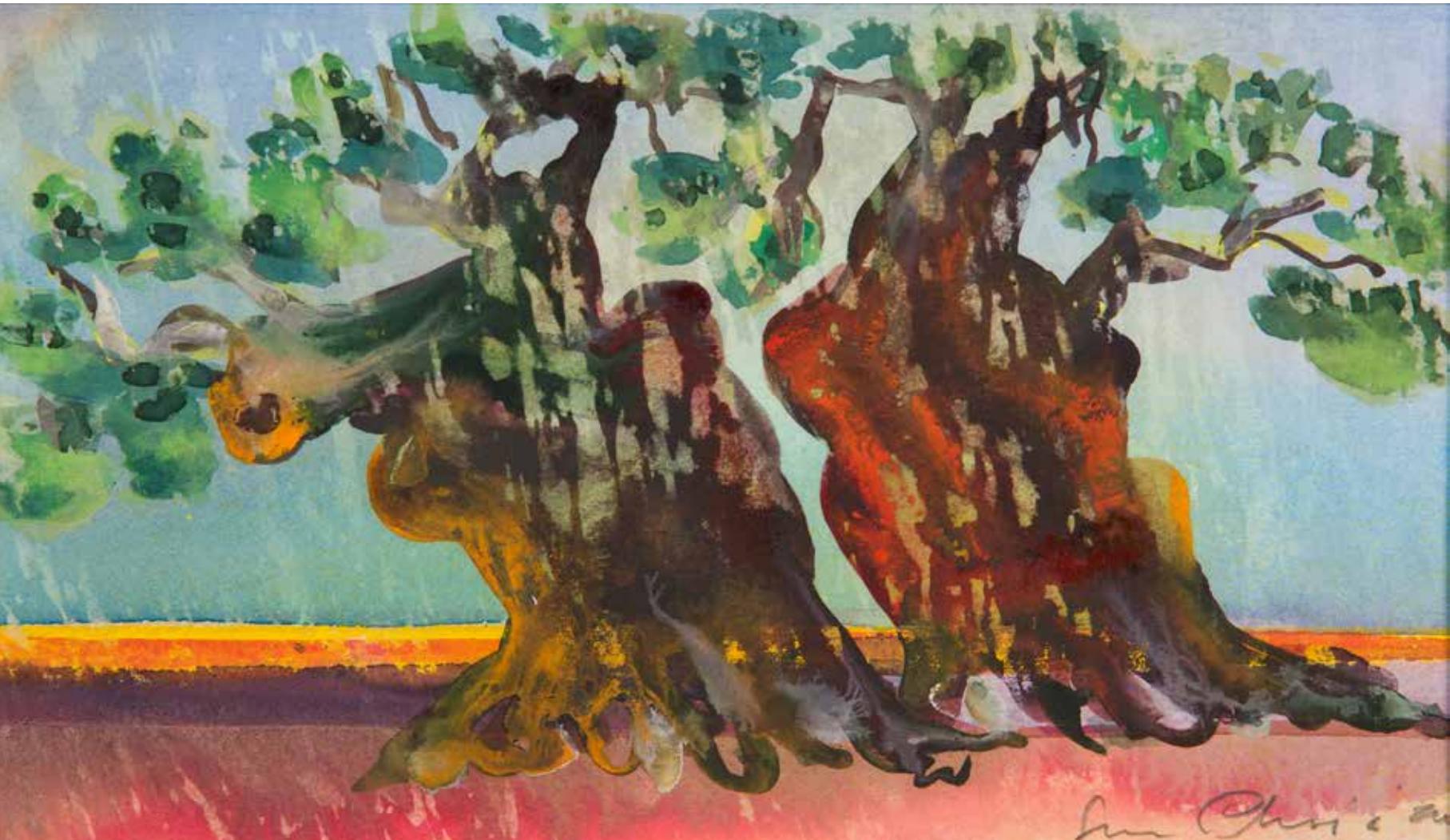

Ribe u mreži / Fish in the Net, akvarel / aquarelle, 75 x 55 cm, 2012.

Masline / Olive Trees, akvarel / aquarelle, 15 x 26 cm, 2015.

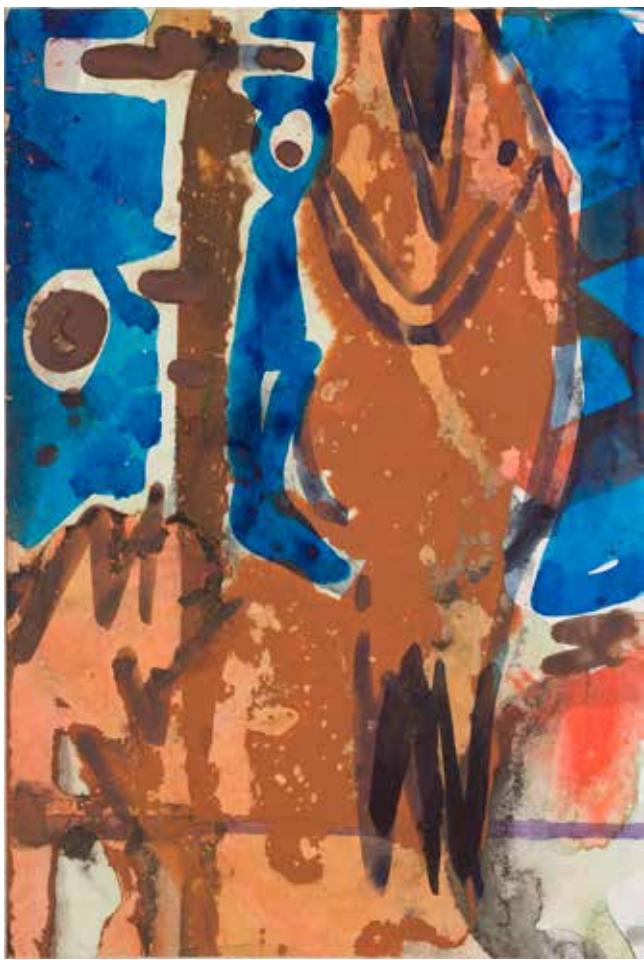

Kompozicja / Composition
akvarel / aquarelle, 34 x 54 cm, 2015.

Iz ciklusa Korijeni / From Series Roots
akvarel - diptih / aquarelle - diptych
54 x 67 cm, 2014.

Krnja / Grouper, akvarel / aquarelle, 20 x 13 cm, 2015.

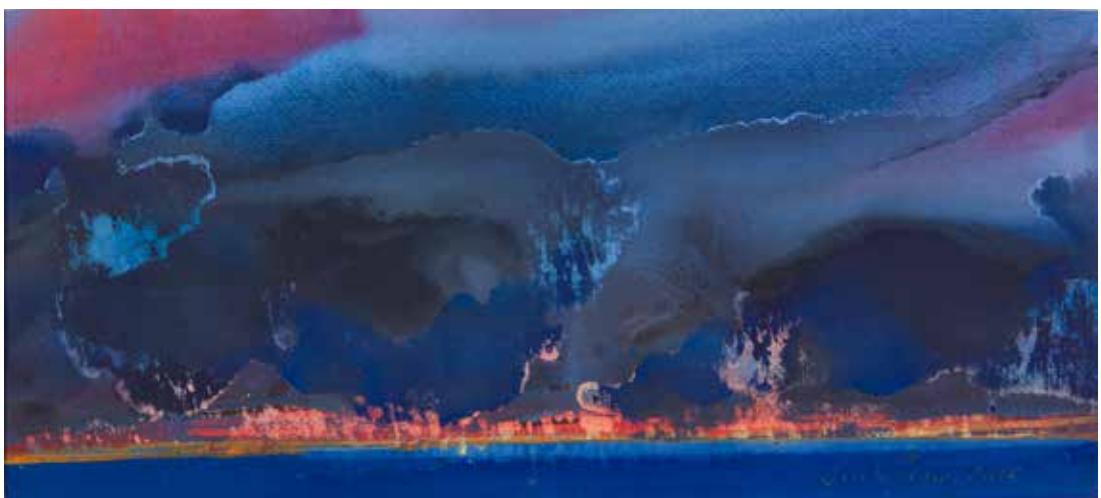
Masline / Olive Trees, akvarel / aquarelle, 13,5 x 19,5 cm, 2016.

Na obali / On the Shore, akvarel / aquarelle
7,5 x 13,5 cm, 2016.

Iz ciklusa Ljubav / From Series Love, akvarel / aquarelle, 49 x 68 cm, 2015.

Panorama, akvarel / aquarelle
26,5 x 49,5 cm, 2016.

Oluja / Storm, akvarel / aquarelle, 26 x 37 cm, 2015.

Horizont I / Horizon I, akvarel / aquarelle, 99,5 x 70 cm, 2016.

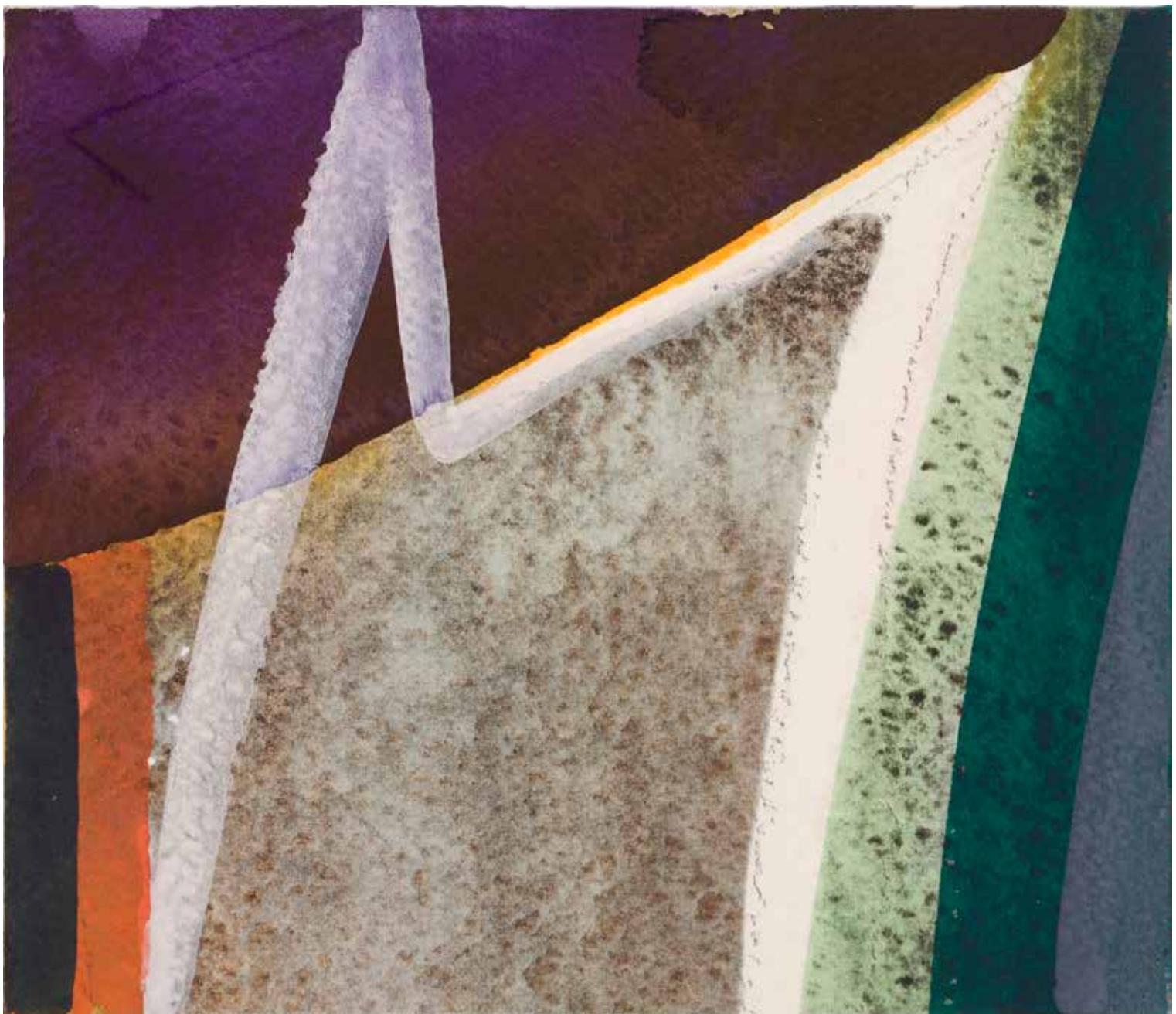

Horizont II / Horizon II, akvarel / aquarelle, 70 x 99,5 cm, 2016.

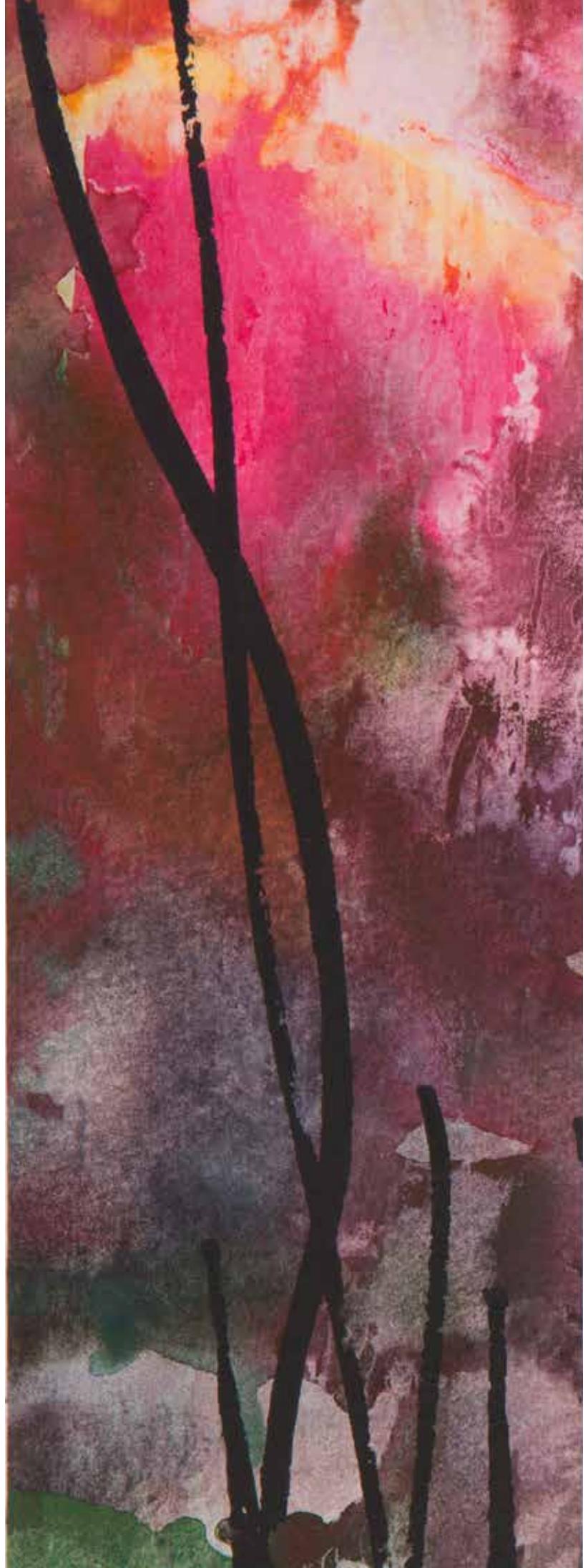
Stijena / Rock, akvarel / aquarelle, 14,5 x 19,5 cm, 2016.

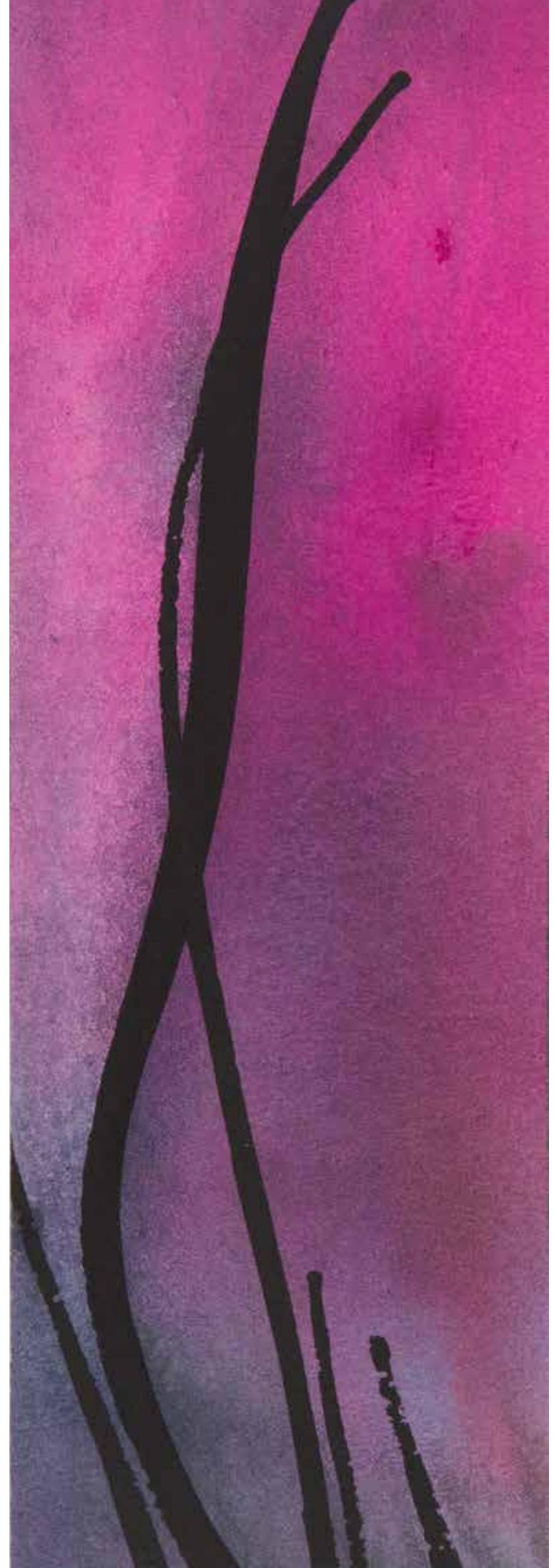

Kompozicija / Composition, akvarel / aquarelle, 13,5 x 15,5 cm, 2016.

Zima / Winter, akvarel - triptih / aquarelle - triptych, 21,5 x 25,5 cm, 2016.

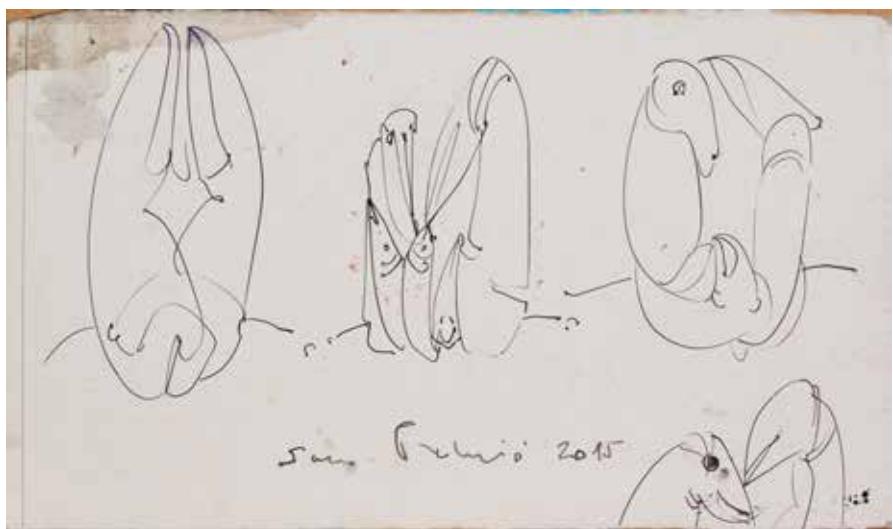

Jutarnji lov / Morning Catch, akvarel / aquarelle, 28,5 x 40 cm, 2016.

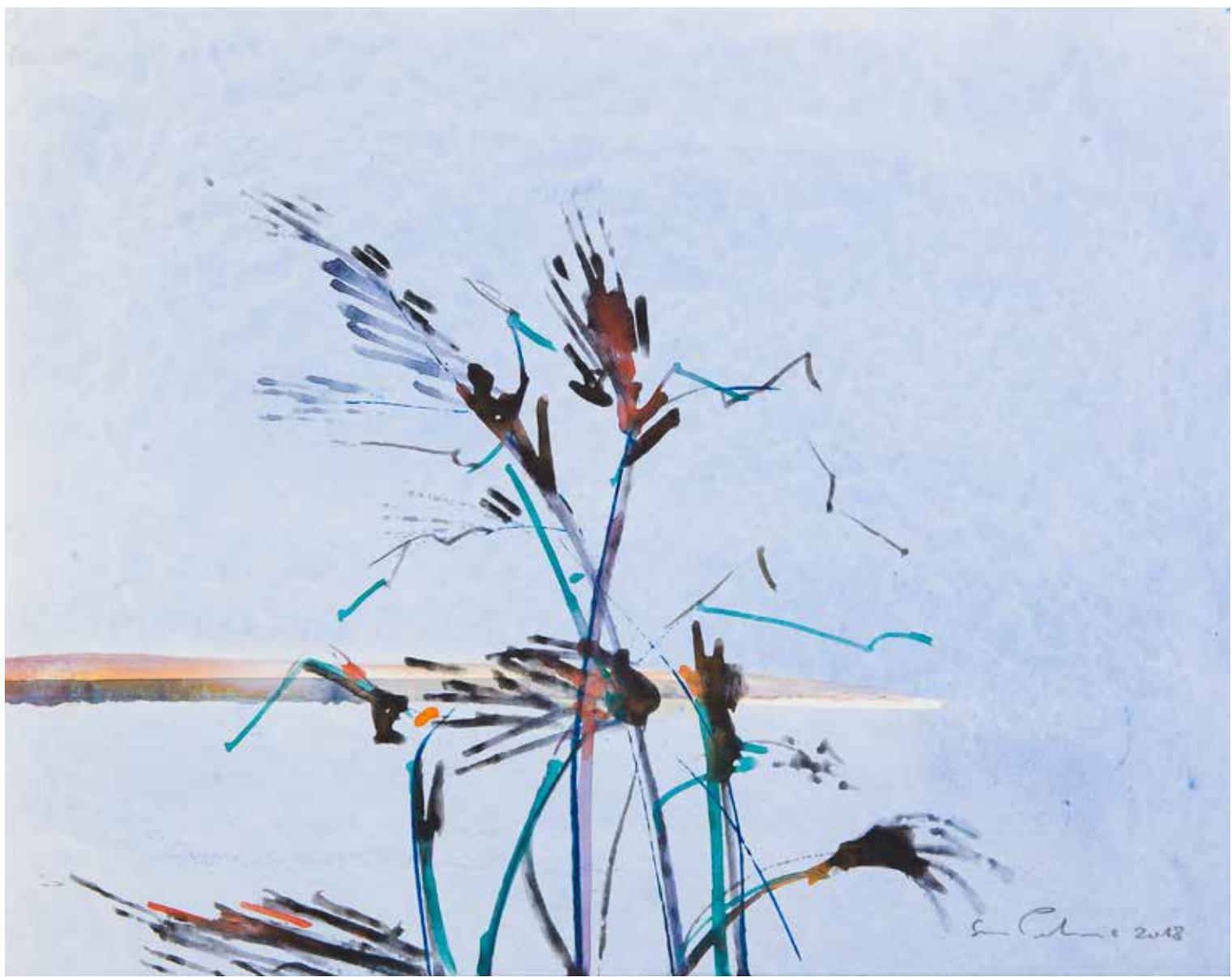

Skice / Sketches
tuš i pero na papiru
/ pen and ink on paper
13 x 24,5 cm, 2016.

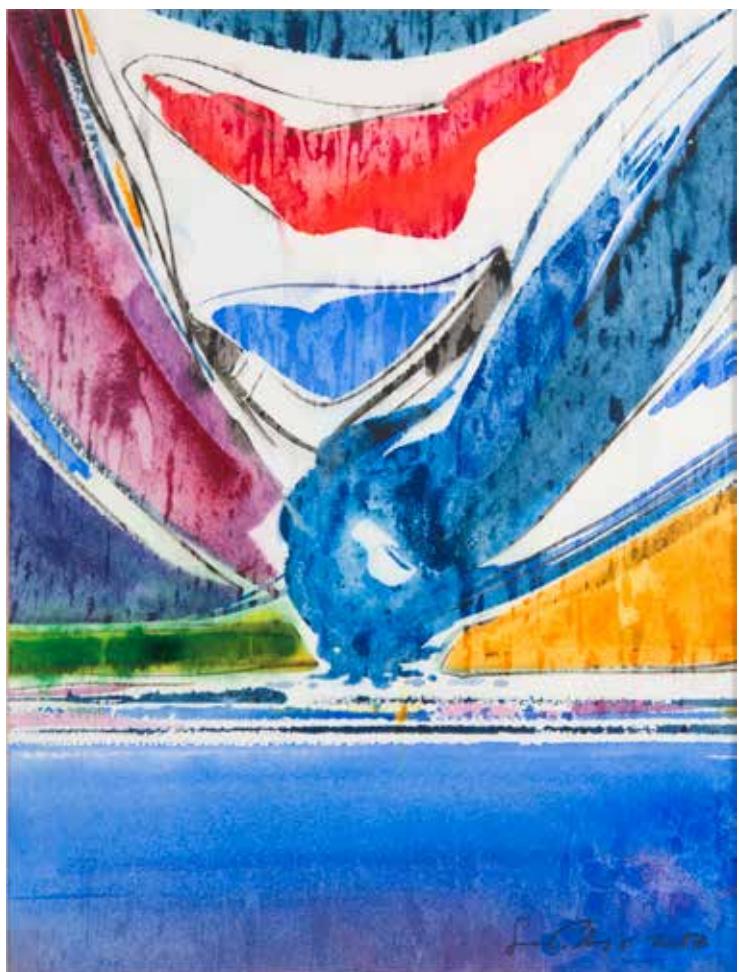

Skice / Sketches
tuš i pero na papiru
/ pen and ink on paper
12,5 x 21,5 cm, 2015.

Zima na moru / Winter by the Sea, akvarel / aquarelle, 29 x 37 cm, 2018.

Iz ciklusa Vale / From Series Coves
akvarel / aquarelle, 38 x 29 cm, 2017.

Iz ciklusa Vale / From Series Coves, akvarel / aquarelle, 49 x 76 cm, 2016.

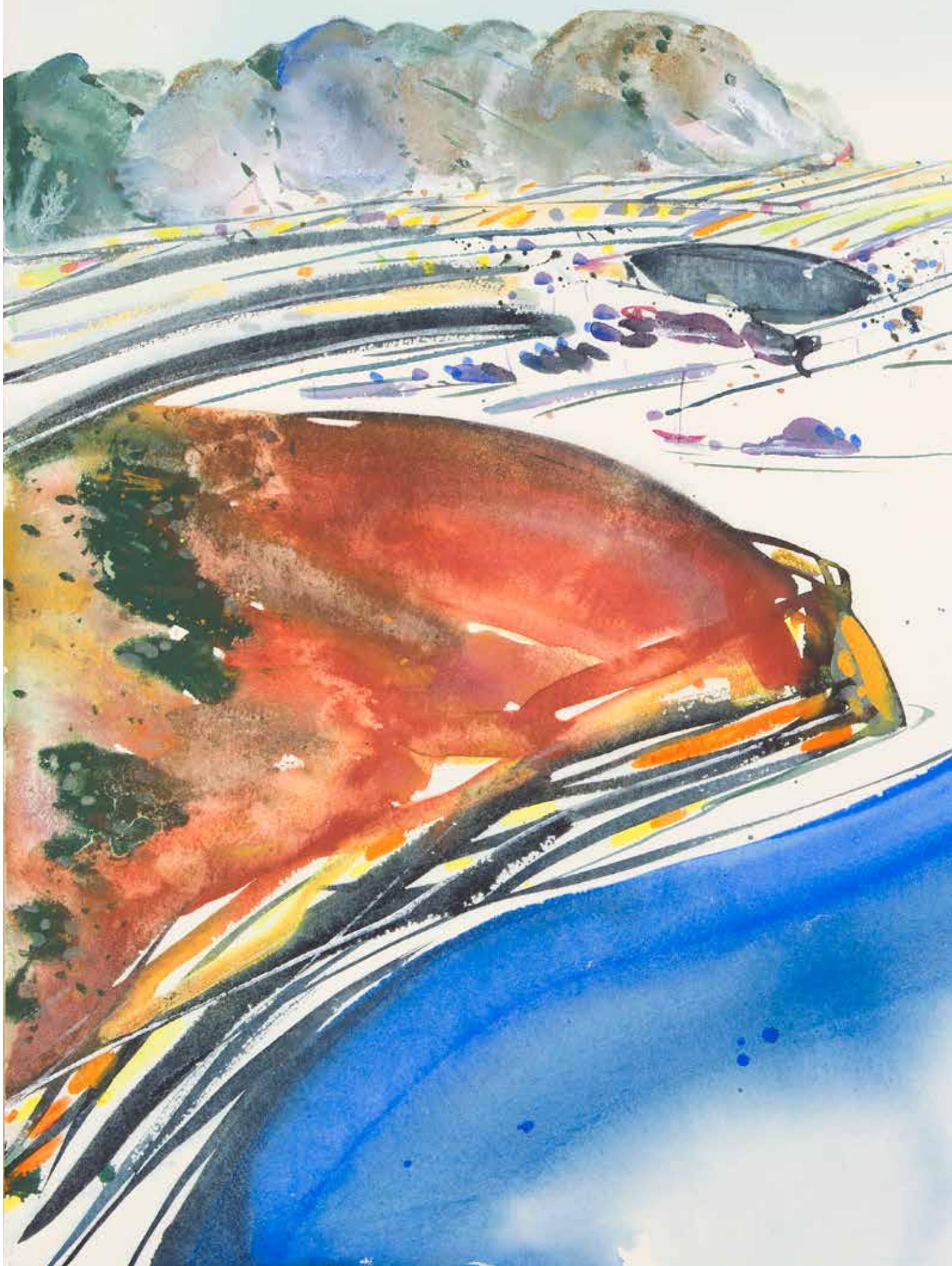

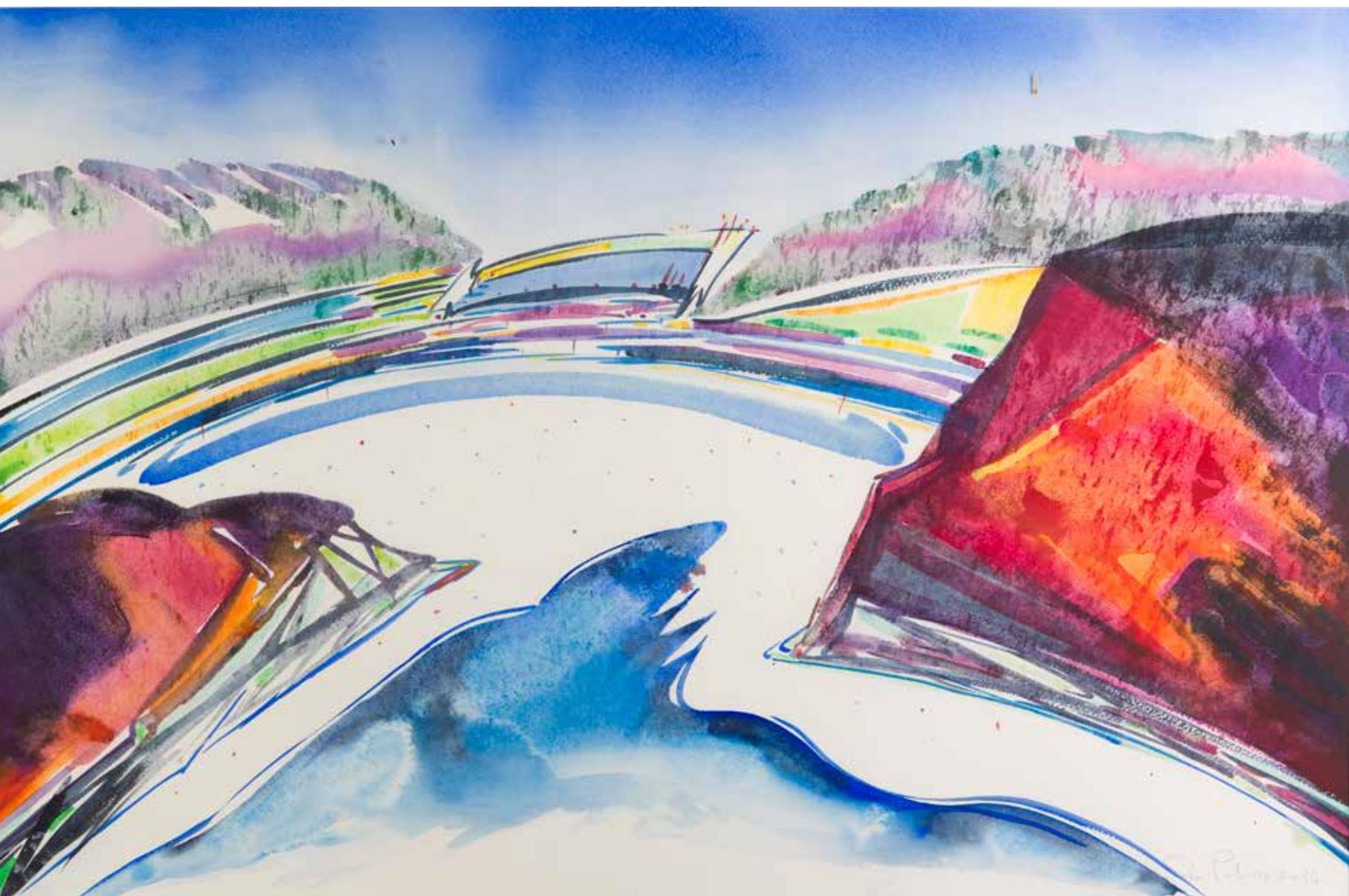
Iz ciklusa Vale / From Series Coves, akvarel / aquarelle, 49 x 76 cm, 2016.

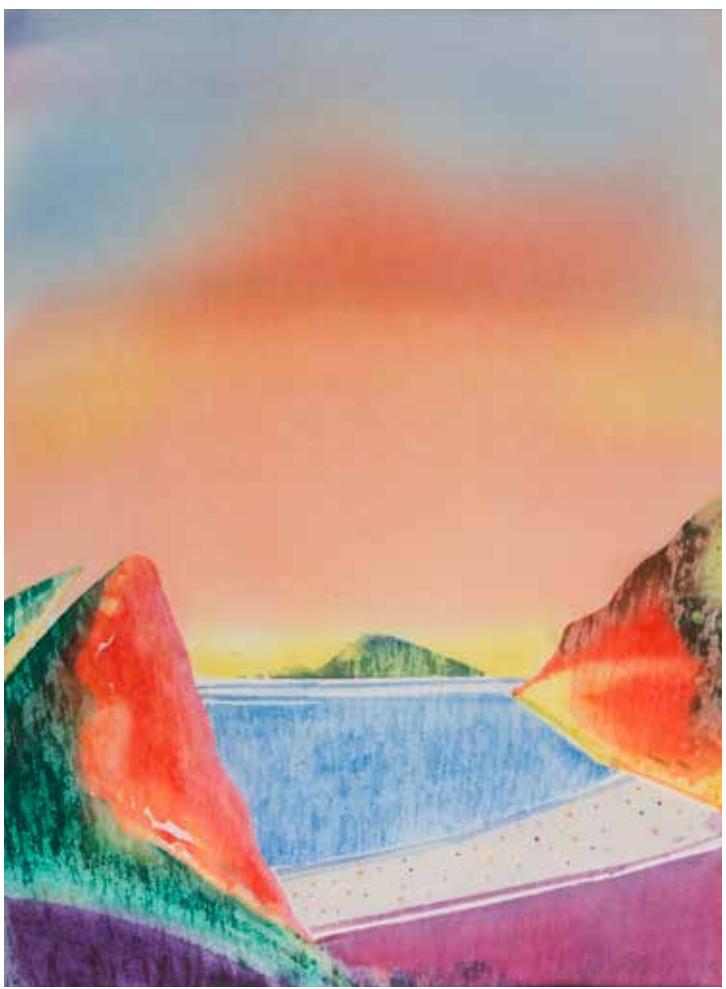
Iz ciklusa Vale / From Series *Coves*, akvarel / aquarelle, 66 x 100 cm, 2016.

Iz ciklusa Vale / From Series Coves, akvarel / aquarelle, 66 x 100 cm, 2016.

Iz ciklusa Vale / From Series Coves, akvarel / aquarelle
75 x 55 cm, 2016.

Iz ciklusa Vale / From Series Coves, akvarel / aquarelle
75 x 55 cm, 2016.

Iz ciklusa Vale / From Series Coves, akvarel / aquarelle, 75 x 55 cm, 2017.

Panorama, akvarel / aquarelle, 17,5 x 29 cm, 2017.

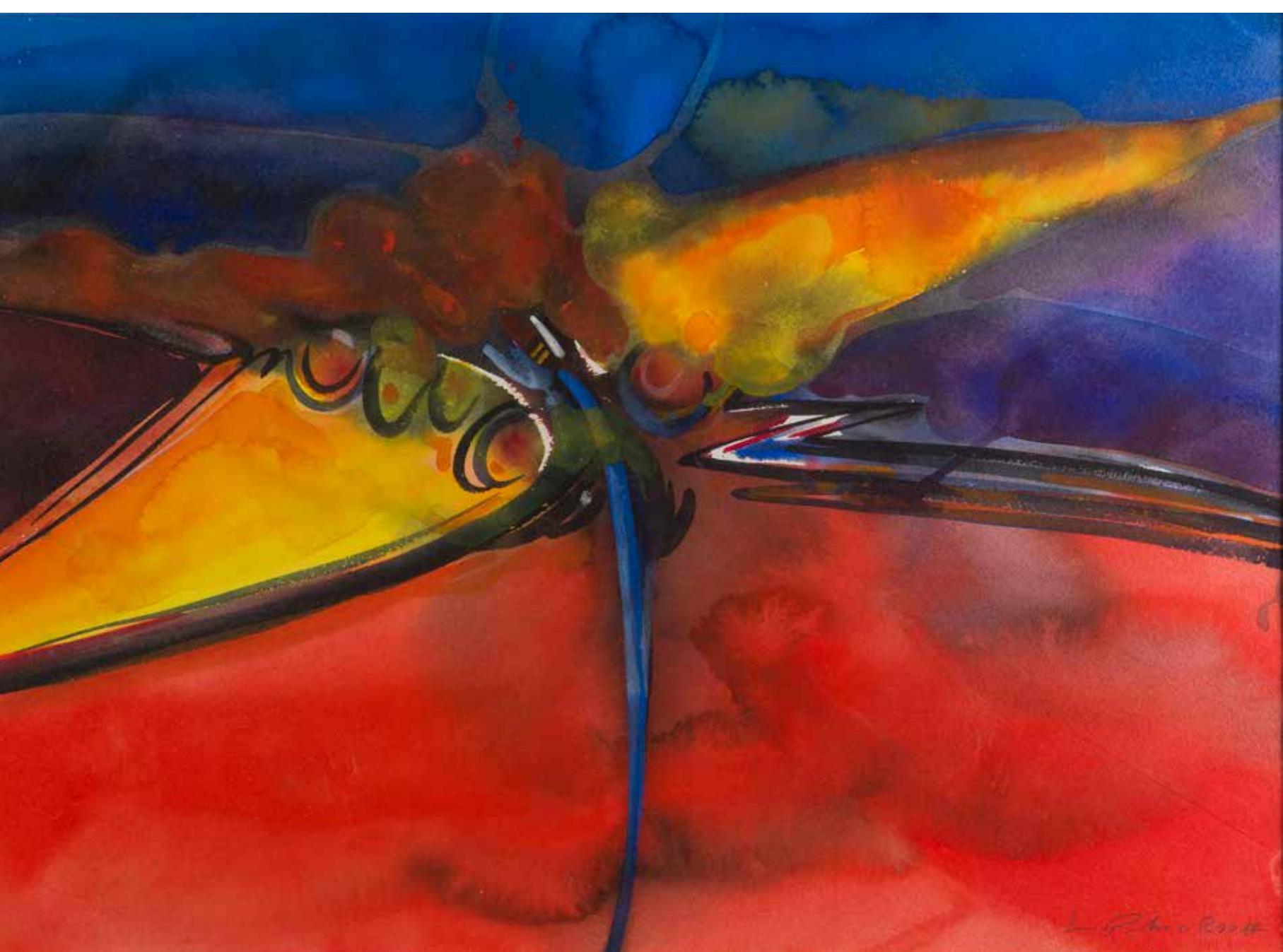
Iz ciklusa Vale / From Series Coves, akvarel / aquarelle, 55 x 75 cm, 2017.

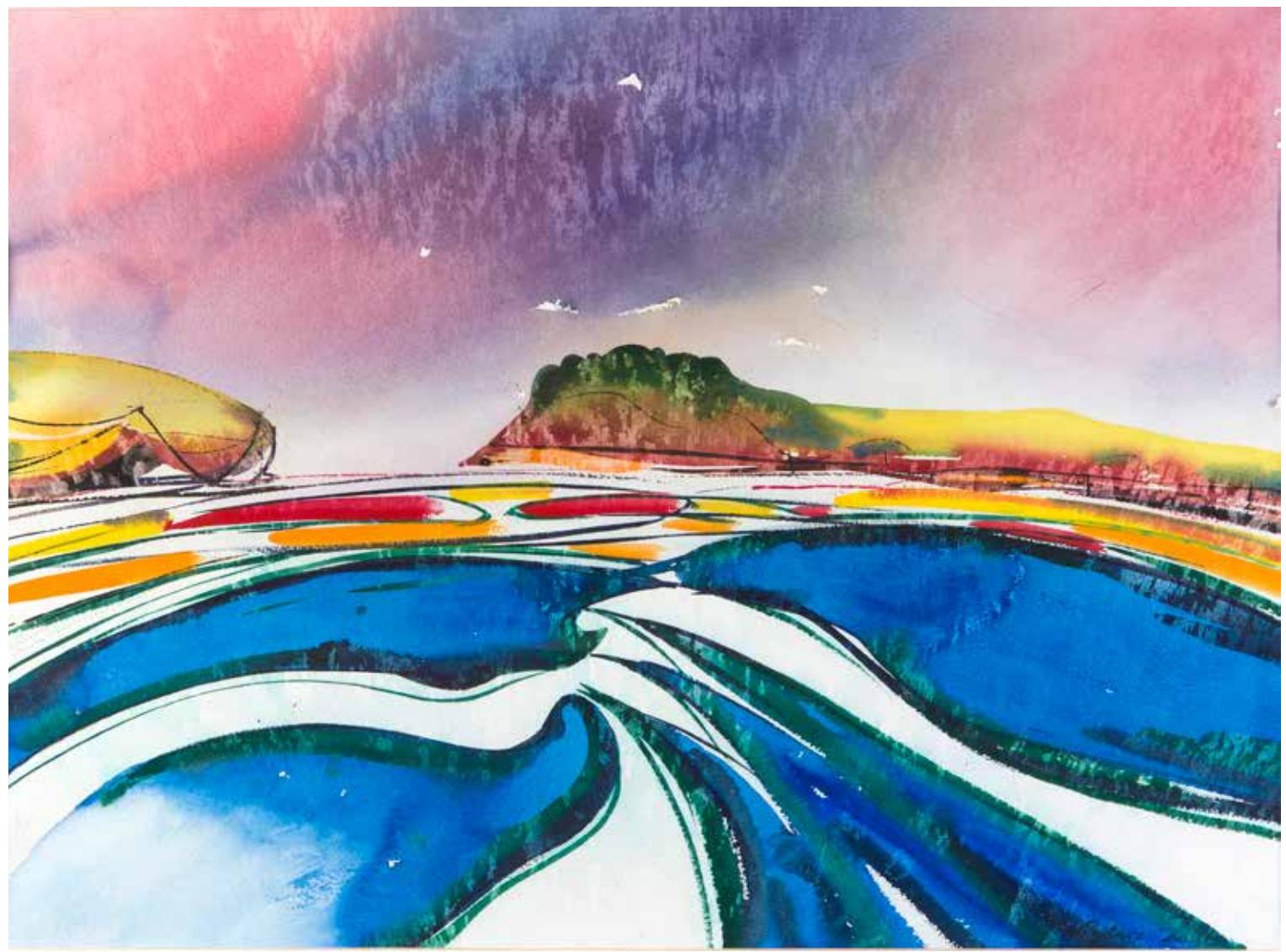

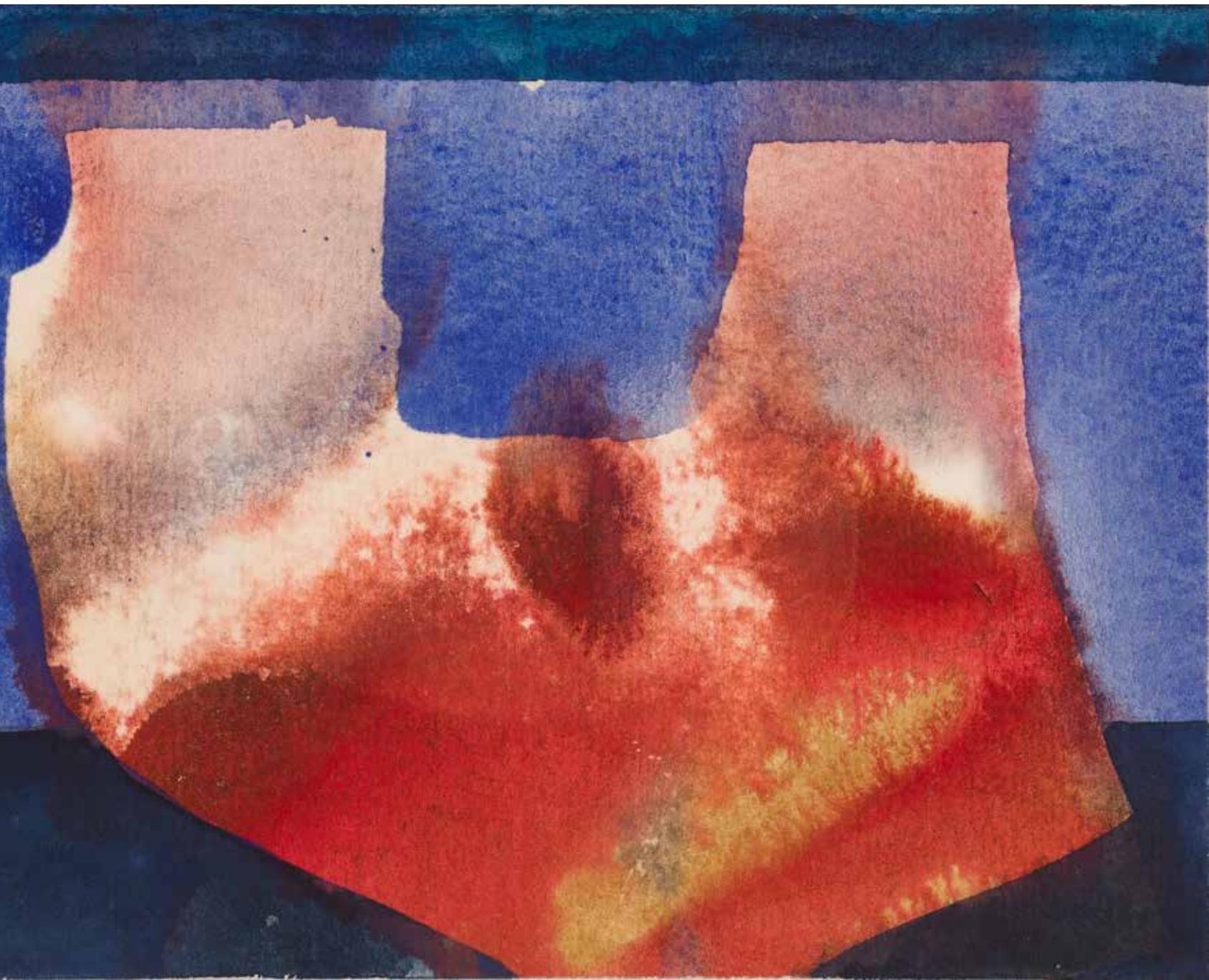
Iz ciklusa Vale / From Series Coves, akvarel / aquarelle, 66 x 100 cm, 2017.

Iz ciklusa Vale / From Series Coves, akvarel / aquarelle, 56 x 75 cm, 2017.

Iz ciklusa Vale / From Series Coves, akvarel / aquarelle, 55 x 75 cm, 2017.

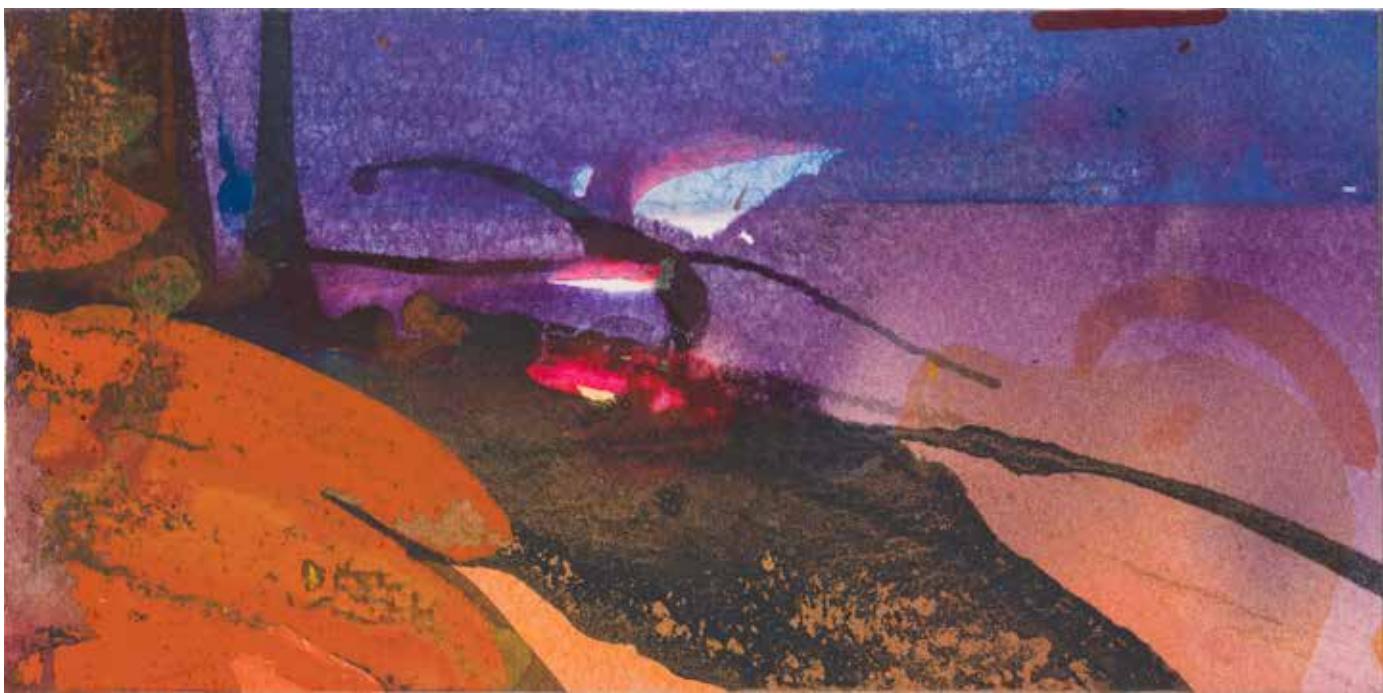

Predmet / Object, akvarel / aquarelle, 12,5 x 16,5 cm, 2017.

Ispod mora / Under Sea, akvarel / aquarelle, 8 x 14 cm, 2017.

Skica za sliku / Sketch for Painting, akvarel / aquarelle, 9 x 18,5 cm, 2017.

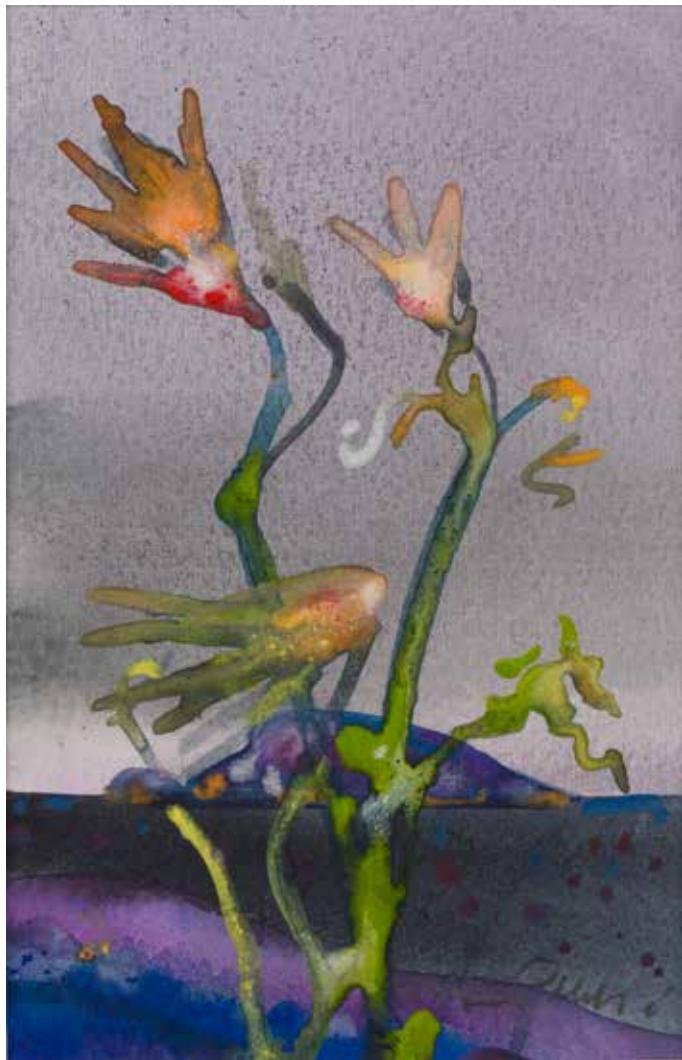

Krabe / Crabs, akrilik na lesoru / acrylic on board, 45 x 51 cm, 2017.

Slavlje / Celebration, kombinovana tehnika / mixed media, 20 x 21 cm, 2017.

Morski cvijet / Sea Flower
akvarel / aquarelle, 15 x 10 cm, 2018.

Jugo / Scirocco, akvarel / aquarelle, 21,5 x 34 cm, 2017.

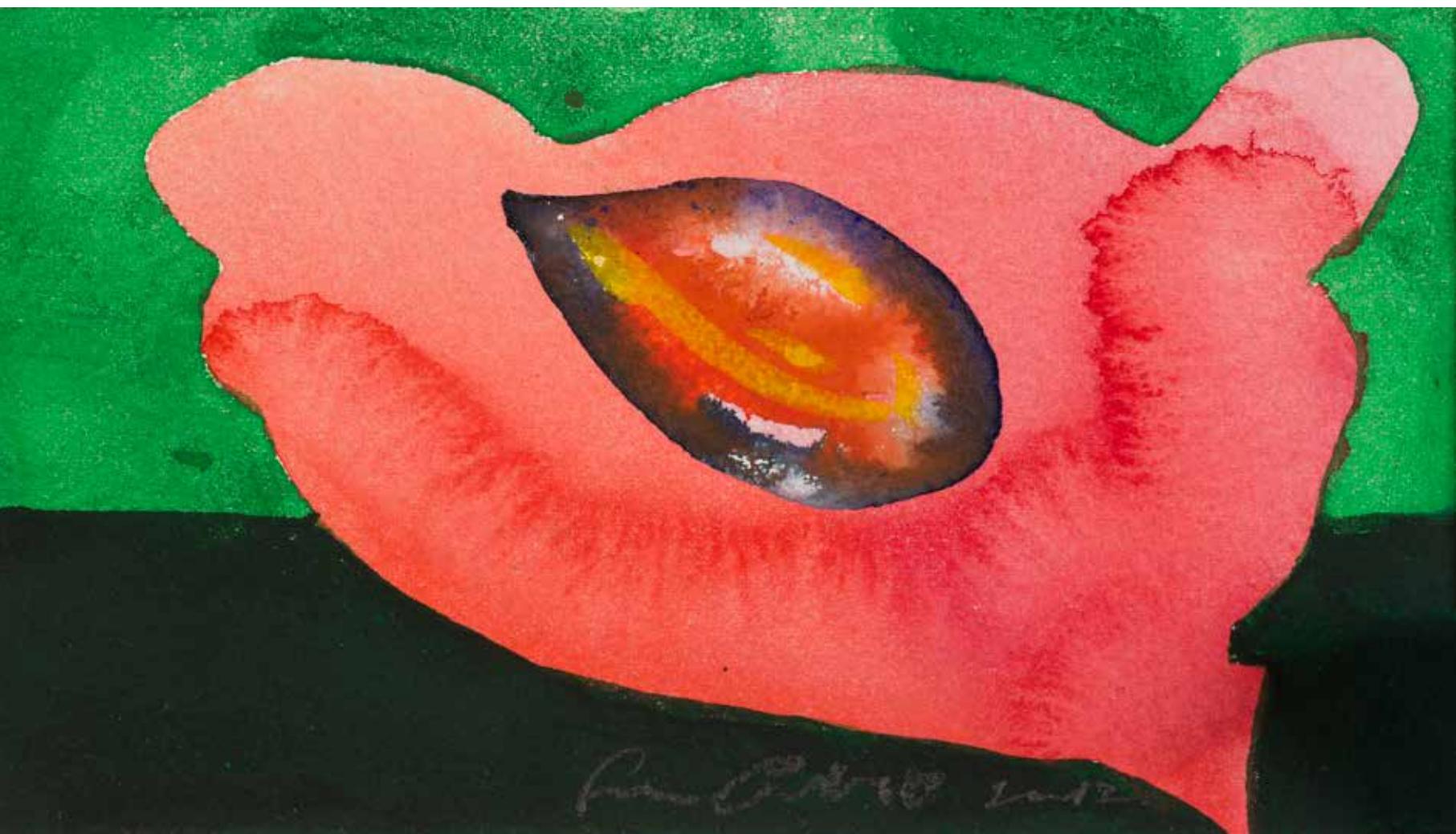

Ritam / Rhythm, akvarel / aquarelle, 11 x 23 cm, 2017.

Durmitor, akvarel / aquarelle, 41 x 62 cm, 2017.

Školjka / Shell, akvarel / aquarelle, 11 x 20,5 cm, 2017.

Krnja u prostoru
/ Grouper in its Habitat
akvarel / aquarelle
20 x 12,5 cm, 2017.

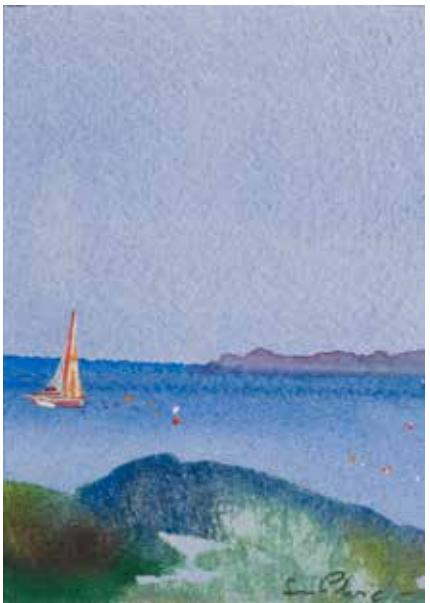

Pagrovi / Red Porgies
akvarel / aquarelle
12 x 8 cm, 2017.

Primorski motiv / Coastal Motif, akvarel / aquarelle, 16,5 x 23 cm, 2018.

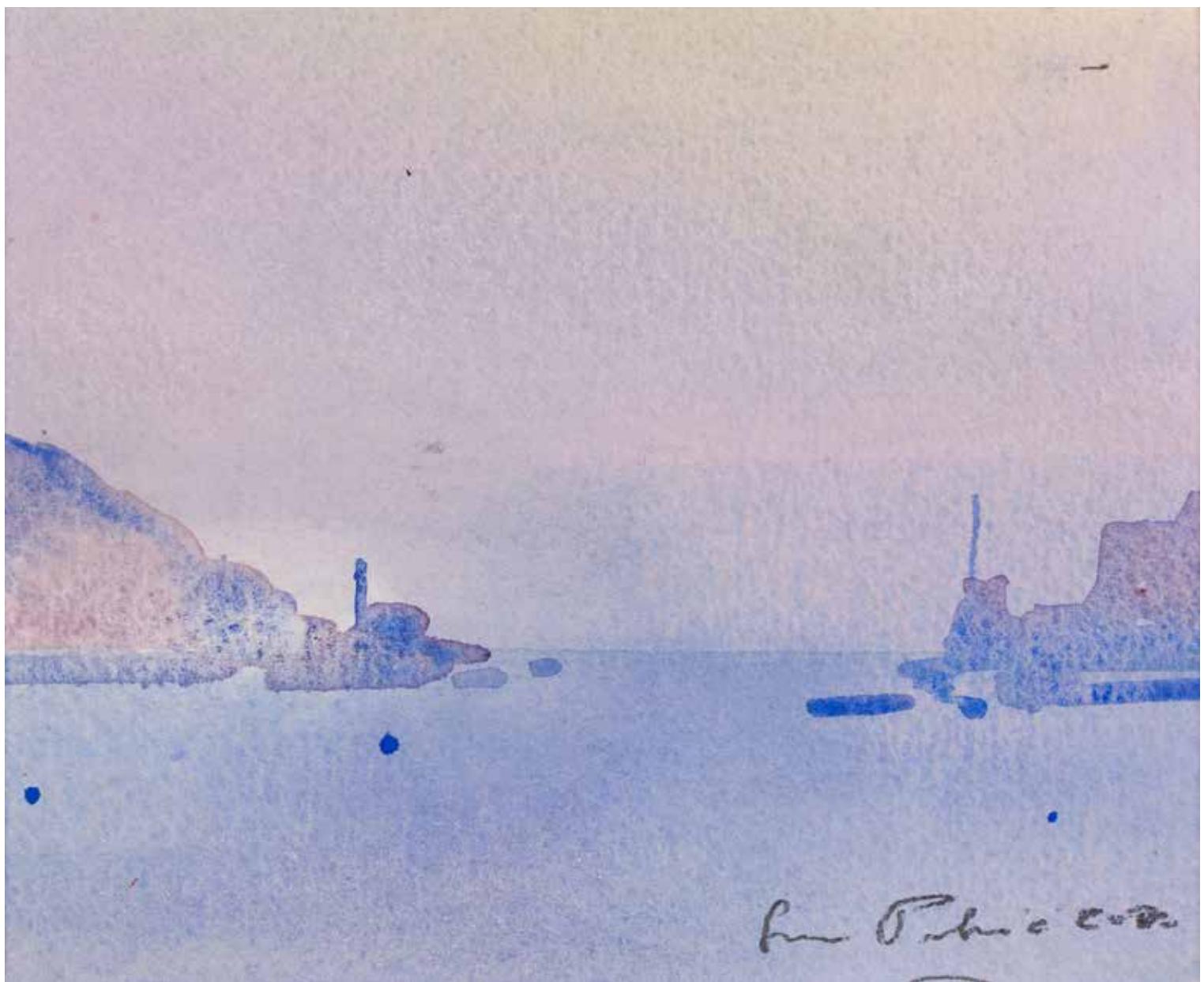
Primorski motiv / Coastal Motif
akvarel / aquarelle, 16,5 x 12 cm, 2018.

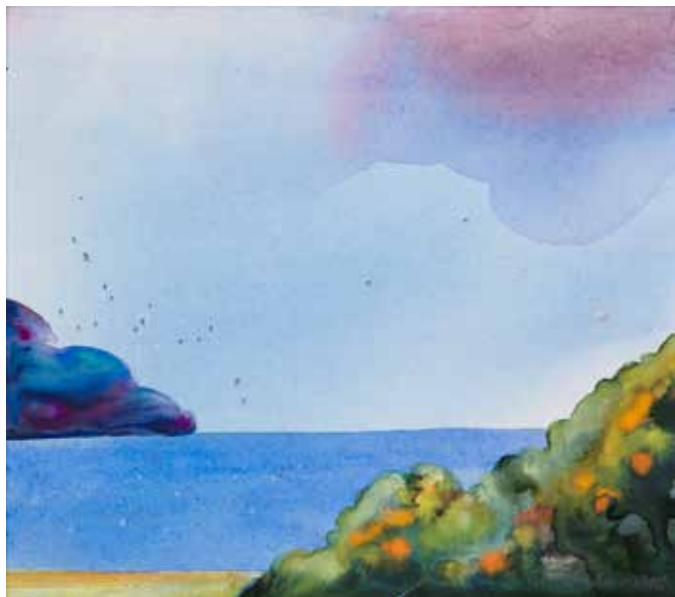

Ribe / Fish, akvarel / aquarelle
11,7 x 11 cm, 2018.

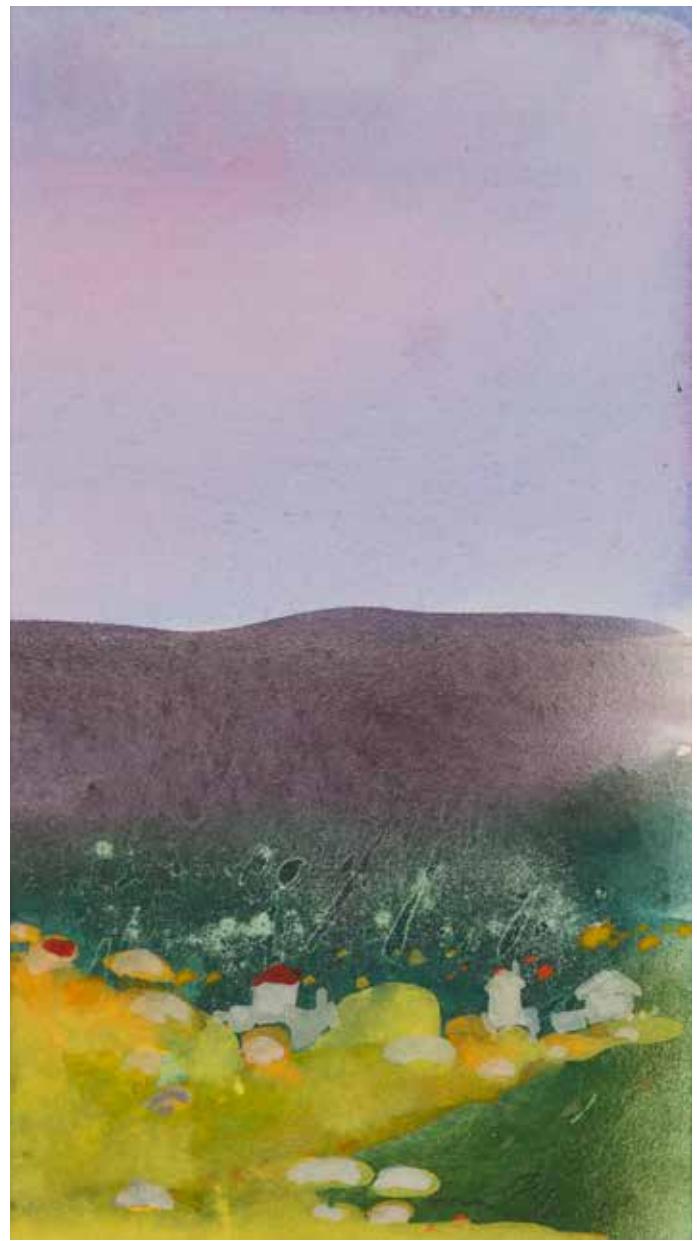
Primorski motiv / Coastal Motif, akvarel / aquarelle, 19 x 21,5 cm, 2018.

Primorski motiv / Coastal Motif
akvarel / aquarelle, 23,5 x 20,5 cm, 2018.

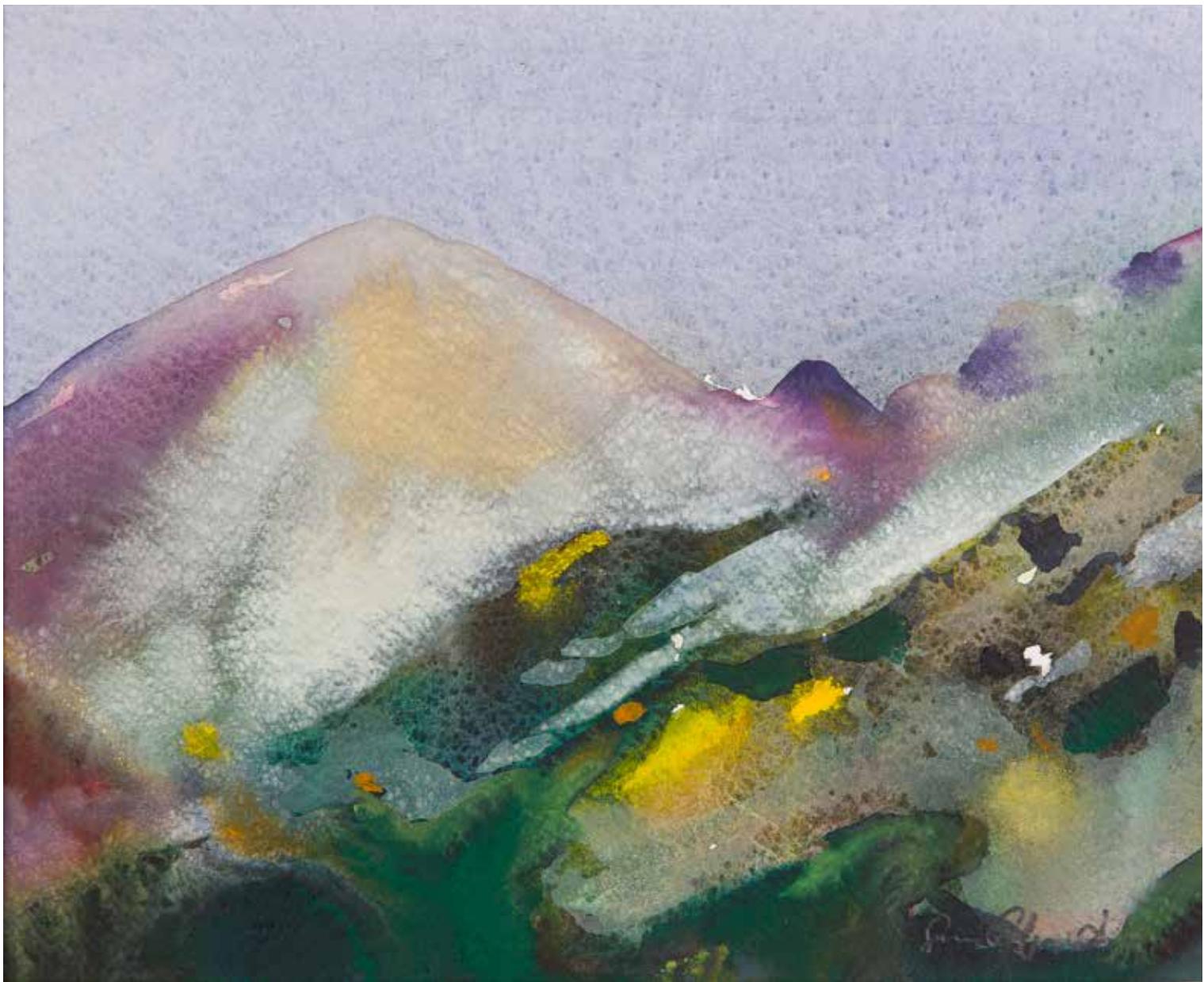
Pejzaž / Landscape
akvarel / aquarelle, 17,5 x 10 cm, 2018.

Primorski pejzaž / Coastal Landscape
akvarel / aquarelle, 18 x 31 cm, 2018.

Motiv sa Durmitora / Motif from Durmitor
akvarel / aquarelle, 27,5 x 38 cm, 2018.

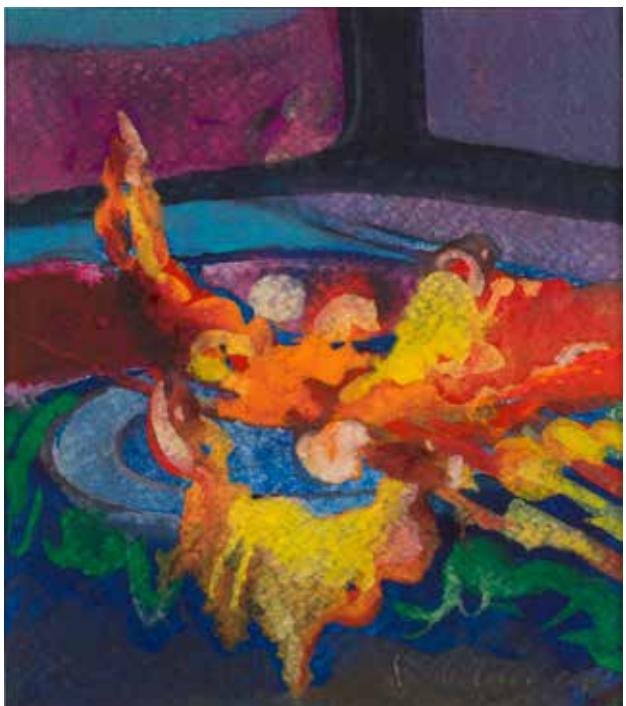

Maj / May
akvarel / aquarelle
20 x 23 cm, 2018.

Masline / Olive Trees
akvarel / aquarelle
21,5 x 28 cm, 2018.

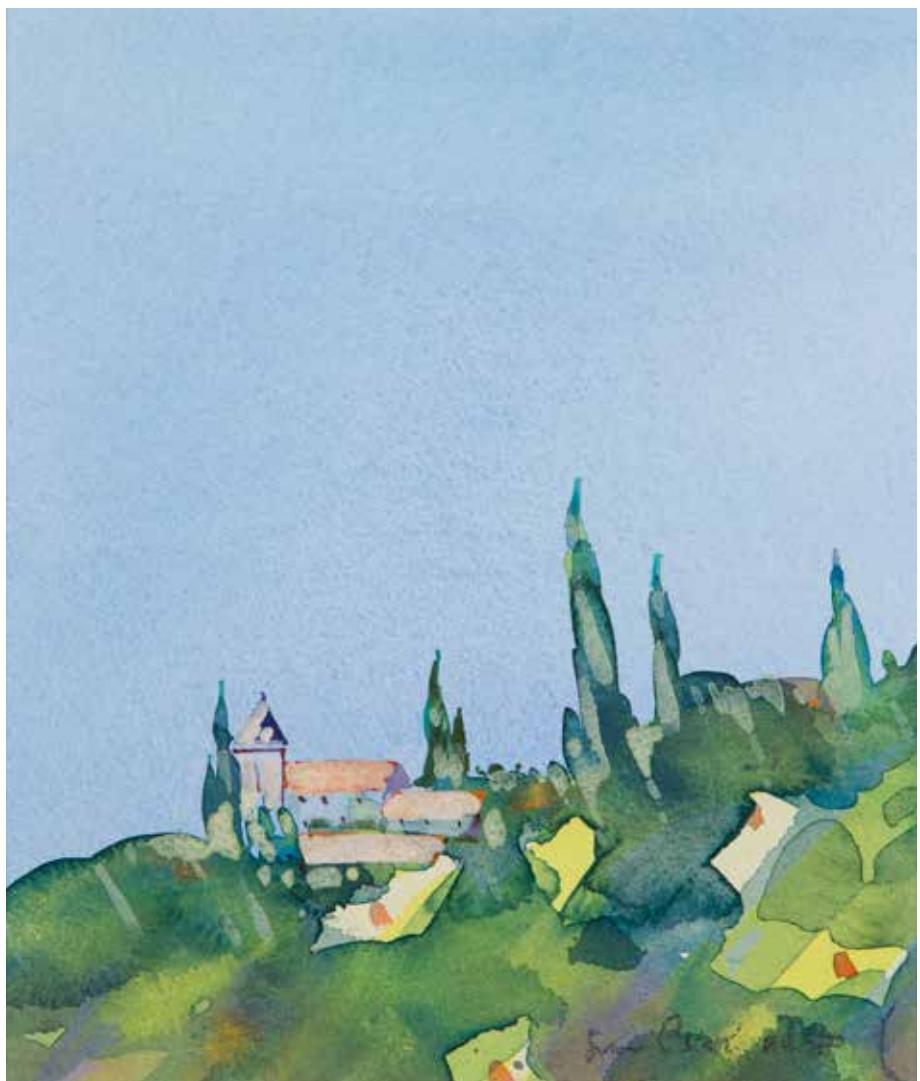
Kompozicija / Composition
akvarel / aquarelle, 17 x 15 cm, 2019.

Sveti Sava / Saint Sava
akvarel / aquarelle, 23 x 15,5 cm, 2018.

Manastir / Monastery
akvarel / aquarelle, 26 x 22 cm, 2018.

Motiv sa Žabljaka / Motif from Žabljak, akvarel / aquarelle, 17,5 x 25 cm, 2018.

Mediteranski pejzaž / Mediterranean Landscape, akvarel / aquarelle, 13 x 40 cm, 2018.

Iz ciklusa Vale / From Series Coves, akvarel / aquarelle, 55 x 101 cm, 2018.

Iz ciklusa Vale / From Series Coves, akvarel / aquarelle, 70 x 99,5 cm, 2018.

Iz ciklusa Vale / From Series Coves, akvarel / aquarelle, 64 x 100 cm, 2018.

Iz ciklusa Vale / From Series Coves, akvarel / aquarelle, 72 x 102 cm, 2018.

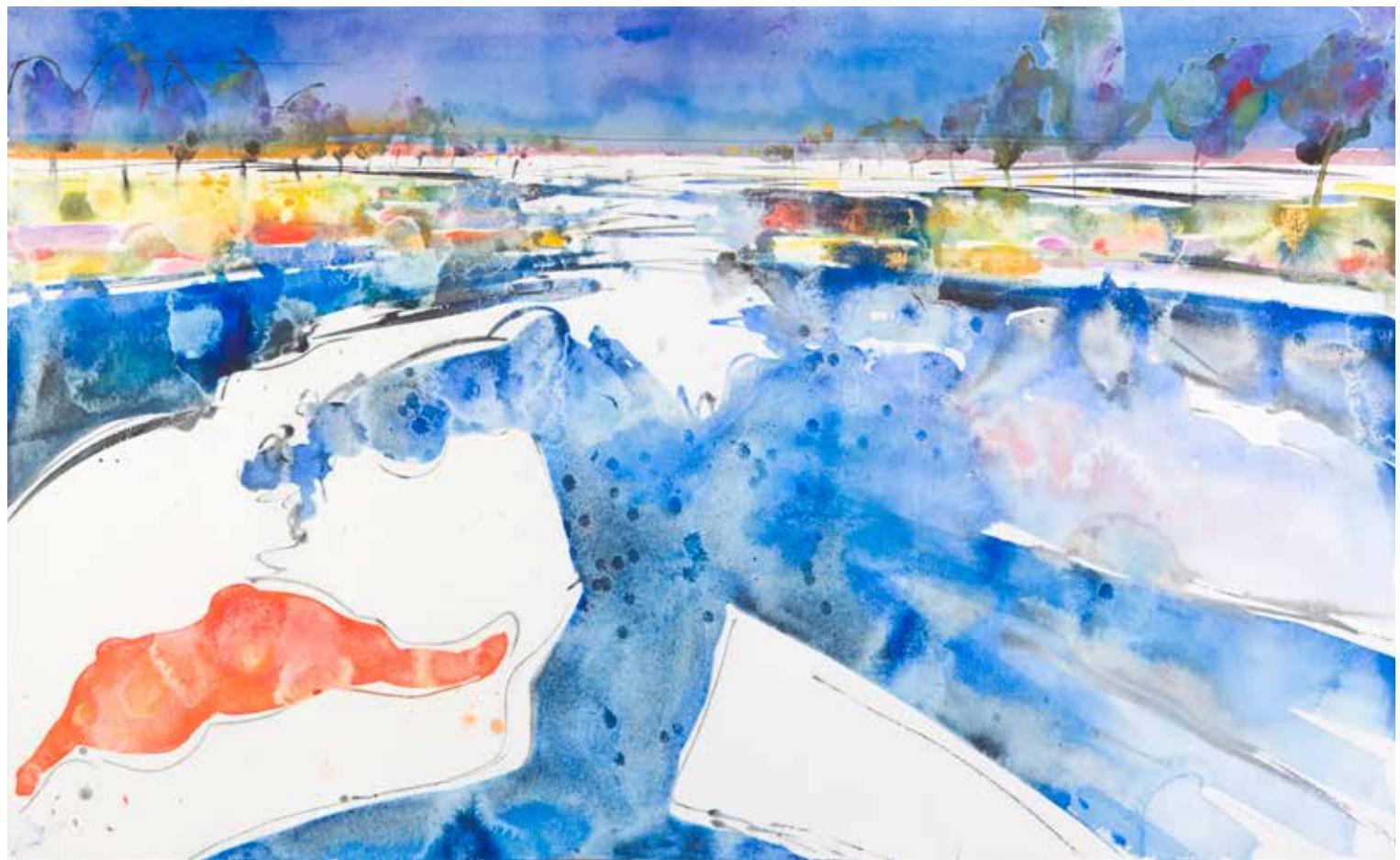

Iz ciklusă Vale / From Series Coves, akvarel / aquarelle, 100 x 70 cm, 2018.

Iz ciklusa Vale / From Series Coves, akvarel / aquarelle, 61 x 100 cm, 2018.

„Slikam iz ljubavi i potrebe (ne materijalne već duhovne) da izrazim emociju tražeći šifru za ljepši, bolji i pravedniji svijet.“

“I paint out of love and need (not material but spiritual) to express emotion, all the while seeking a secret code for a nicer, better and more equitable world.”

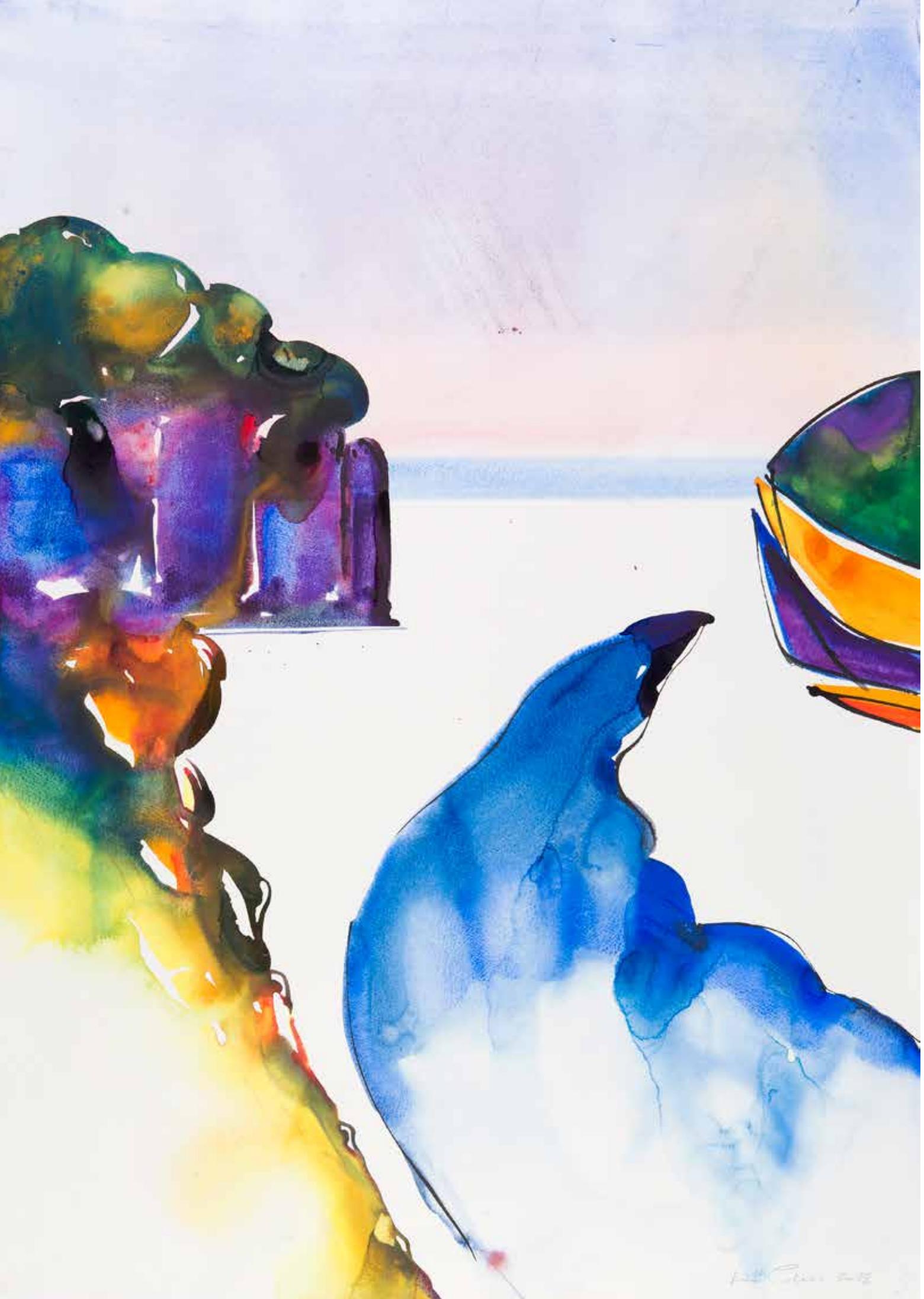
Savo Pavlović

Zapisi o Savu / Notes about Savo

Josip Škerlj

Siniša Jelušić
Petrica Duletić
Olga Perović
Bosiljka Pušić
Božena Jelušić
Sava Stepanov
Lucija Đurašković
Balša Rajčević
Slobodan Slovinić
Dragana Ivanović
Sreto Bošnjak
Jezdimir Radenović
Sreto Vujović
Vesna Bjelica Ćurčić
Jasna Vukićević
Branka Čvorović

Boško Karanović
Sergej Alduškin
Tomislav Šebeković
Josip Horvat

iz ciklusa Vale / From Series Coves, akvarel / aquarelle, 58 x 101 cm, 2018.

Palac vremena

(sjećanje na Skočiđevojku i Reževićé)

Savu Pavloviću

*Palac vremena danas je stao.
 Nepomičan dan, gol i miran pred mnom.
 Shvaćaš, sjaj nepoznatog mjesta nisam
 izmislio ja, bilo bi prejednostavno.
 Na trenutak sklopih oči, došlo je iz dubina,
 mjesta i figure nisam sačuvao. Eto, sad
 na mjestu gdje je stajao jučerašnji svijet,
 stoji moj svijet sjećanja.
 Palim cigaretu. U vremenu jučer nisam pušio.
 Čas ovaj uživam motati duhan, sliniti tanki
 papir, potegoh dim... Ah, meraka, reče Aladin.
 On promjenio se. I mi smo se promjenili.
 Ja, promjenio sam svoj opis, glas, boje...
 Ni cvijeće nije isto, mirisi nisu isti. Vjetrovi
 su hladniji, iscrtali nove pute. I kamen,
 i kamen je isklesao čudne oblike. Umorna
 stabla ne spominju naranče. Vjerojatno
 ni stabla nisu ista. Bože, a budan sam krao
 preko brzog potoka u zalazu sunca.
 Moje oči imaju mnogo slika... Bio sam vojnik
 i noću i danju, na mrtvoj straži brojio
 kukce i zvijezde. Vojniku oči nisu
 spavale bez zapovijedi. O ludosti!
 Ni more nije smjelo sanjati: sa
 zviždukom bismo zaronili, sa zviždukom bismo
 izronili more i ja, ja i more.
 Danas čujem: srce kuća drugaćijim sjećanjem.
 Čujem riječi, čujem govorene riječi
 od najkasnije ponoći do najsjetlijeg jutra.
 Govore govorene riječi, riječi iste,
 neizgovorene, voljene, tužne riječi, riječi
 cvijetne, viđene i zaboravljene, riječi
 punе poljubaca, riječi tako same, riječi
 u meni same, riječi od nekada, riječi
 beskrajno nove, riječi pospane i budne,
 riječi samo svoje, nikad se ne predaju.
 Palac vremena predamnom, nestvaran,
 nestvarno opasan, vrijeme staro i novo,
 ja mu migam, namigujem žalostan i ushićen.
 Propadamo tako, propadamo zajedno.
 A riječi nikad se ne predaju.*

Josip Škerlj, 2019.

Thumb of Time

(Remembering Skočiđevojka and Reževićí)

To Sаво Pavlović

*Thumb of time stopped today.
 Still day, naked and peaceful in front of me.
 You understand, I did not invent the glow
 of the unknown place, it would be too simple.
 I closed my eyes for just a moment, it came from the deep,
 I did not preserve places and figures. There, now
 in the place where my yesterday's world stood,
 stands the world of my memories.
 I light my cigarette. In yesterday's time I did not smoke.
 In this moment, I enjoy wrapping the tobacco,
 to wet the thin paper,
 I inhaled the smoke... Oh, the pleasure, Aladdin said.
 He changed. We changed.
 I have changed my description, voice, colors...
 Flowers are not the same, smells are not the same. Winds
 are colder, they drew new paths. And stone,
 stone carved out peculiar shapes. Tired
 trees never mentioned the oranges. Probably,
 even the trees changed. My God, I was stealing wide awake
 over the quick stream, in the sunset.
 My eyes have so many images... I was a soldier
 by night and day, on a deathwatch I counted
 crickets and stars. Soldier's eyes never slept
 without a command. Oh foolishness!
 Even the sea was not allowed to dream: with a whistle we would
 dive in, the sea and me, me and the sea.
 Today I hear: heart beats with a different memory.
 I hear words, I hear spoken words
 from the latest midnight to the lightest morning.
 They speak the words spoken, the same words,
 unsaid, loved, sad words, words
 of flowers, seen and forgotten, words
 full of kisses, words so alone, words
 alone in me, words from before words
 infinitely new, sleepy and wake words,
 words of their own, never surrender.
 Thumb of time is in front of me, unreal,
 unrealistically dangerous, time old and new,
 I wink to it, I wink sad and ecstatic.
 We are collapsing, collapsing together.
 And the words never surrender.*

Josip Škerlj, 2019

Aqua kao materia prima: Uvod u likovnu poetiku Sava Pavlovića

Uobičajeno je da se u likovnom stvaranju Sava Pavlovića, *grosso modo*, prepoznae slikar izrazitog primorskog temperamenta koji za predmet ima „svet mora/morske flore i faune”. Ne dovodeći u pitanje valjanost ovog opštег stava, ili tačnije rečeno, podrazumijevajući ga, ovdje namjeravam da predložim jedno drugačije tumačenje njegove likovne poetike, koje polazi od nekoliko relevantnih stavova kojima se prevashodno filozofija umjetnosti bavi. Prva dva stava tiču se antičkog razumijevanja pojma stvaranja (*poesis, tehne*) koje u sebi povezuje različite duhovne discipline. Prema prvom stavu, saznajna dimenzija može se nahoditi u slikarskom postupku, analogno poetskom, muzičkom ili filozofskom (karakteristično je da kod starih Grka imenica *to sophon* označava i znanje i mudrost i umjetničko djelo). Ova saznajna dimenzija Pavlovićevog slikarskog djela razotkriva se dvojako: u njenom značenju koje u prvom planu ima fenomen vode kao metafizičko suštastvo (voda arhesvih stvari: izvor života, sredstvo očišćenja i središte obnavljanja) i kao načinu/tehnici stvaranja, akvarelu. Prema drugom stavu, umjetničko stvaralaštvo sadrži jedno zajedničko, istovjetno jezgro: otuda su umjetnosti, po definiciji, povezive jednim opštim principom/načelom (*ut pictura poesis*). Ukoliko se ljepota, između ostalog, pojavljuje u obliku: predmetnosti/fenomenu, s pravom valja utvrditi da nam Pavlovićevi akvareli svagda pokazuju ono što je za predmet, bilo u njegovom spoljašnjem (*phainomenon*), bilo u njegovom unutrašnjem vidu (*nooumenon*) suštinsko. Ovo suštastvo predmetnosti, iskazivo autonomijom koja je biće za sebe, koja, saglasno Kandinskem, predstavlja jedinu pravu suštinu slike, jeste ljepota koja se ispoljuje u odnosima različite tonalne hromatike. Termin tonalno ovdje nije slučajno upotrijebljen: moglo bi se reći, na tragu Ničea, da bit stvari koja za misao ostaje nedokučiva, izgovorena simbolikom tona, na nas djeluje neuporedivo silnije i direktnije. Stoga se, ne samo u ovom smislu, struktura Pavlovićeve slike,

Aqua as Materia Prima: Introduction to Art Poetics of Savo Pavlović

It is common to identify, in the artistic creation of Savo Pavlović, *grosso modo*, a painter of a distinct coastal temperament whose subject is “the world of the sea/marine flora and fauna”. Without questioning the validity of this general attitude, I here intend to propose a different interpretation of his art poetics, which is based on several relevant views explored by philosophy of art. The first two views are related to the ancient understanding of the concept of creation (*poesis, tehne*), bringing together the various spiritual disciplines. According to the first view, cognitive dimension can be found in the painting procedure, analogous to poetic, musical or philosophical (characterized by the ancient Greek noun *to sophon*, meaning knowledge, wisdom and work of art). This cognitive dimension of Pavlović's artwork reveals itself in two ways: in its meaning, which at the forefront has the phenomenon of water as metaphysical Essence (water - *arche* of all things: the source of life, the means of purification and renewal) and as the method/technique of creation, aquarelle. According to the second view, artistic creation contains one common, identical nucleus: hence, the arts are, by definition, linked by one general principle (*ut pictura poesis*). If beauty, among other things, comes in the form of: object/phenomenon, it should be rightly stated that Pavlović's watercolors always show us what is essential to the object, whether in its external (*phainomenon*) or in its internal (*nooumenon*) form. This essence of externality, an independent being for itself, which, according to Kandinsky, is the only true essence of the painting, represents the beauty manifested in the relations of different tonal chromatics. The term tonal has not been accidentally used here: it could be said, according to Nietzsche, that the essence of the thing that remains unattainable for thoughts, expressed by the symbolism of tone, affects us in a manner that is incomparably more powerful and more direct. Therefore, not only in this sense, the structure of Pavlović's paintings is aligned

približava ovakvom razumijevanju stvari. Drugim riječima, Pavlovićevoj slici immanentan hromatski tonalitet upućuje na likovnu strukturu utemeljenu na, uslovno kazano, muzičkom odnosu. Konačno, ne na poslednjem mjestu, kakve je prirode relacija koju uspostavlja predmetnost, konkretizovan oblik i apstraktni hromatski odnos Pavlovićeve slike i kakve su njene estetičke konzekvence. Modernu estetičku kontroverzu: predmetnost-aprstrakcija, Pavlović problematizuje likovnim jezikom u kome nalazimo, u jednom vidu, naznake realističkog predstavljanja tzv. „morskih oblika”, a u drugom, dospijevanje do potpunog gubitka bilo kakve, makar i asocijativne veze sa mogućim polaznim „realnim” predloškim i uspostavljanje likovne dominantne boje i hromatskog ritma kao impresije ili ekspresije, u ovom slučaju svejedno. Pomenuti, izrazito lirska hromatski tonalitet upućuje odmah na slikarevu osjećajnost, onu „naročito finu i razdražljivu sposobnost osjećanja... prisnu osjećajnu povezanost s cjelokupnošću predmeta prirode“ (Fidler). Umjetničko stvaralaštvo, dakako, svagda polazi od osobene osjećajnosti, ali je za naš interes, naznačena na početku ovog ogleda, presudno pitanje kako ova osjećajnost transformiše sebe i dospijeva do umjetničke relevantnosti. I zaista, Sivo Pavlović nam svojim slikarskim djelom svjedoči o nužnosti prisustva stvaralačkog Erosa koji predstavlja nastojanje da se „svijet zahvati instiktivnim snagama prirode“. Ali više od toga: Pavlovićevo slikarstvo predstavlja i izvrstan dokaz Fidlerovog uvjerenja da bez ovoga prisustva neće biti mogućno ni njegovo potčinjavanje višoj duhovnoj/estetskoj svijesti iz koje umjetnička tvorevina jedino i proishodi.

Akademik dr Siniša Jelušić,
profesor književnosti

with these understandings. In other words, in Pavlović's paintings, the essence of chromatic tonality points to the artistic structure based, conditionally, on a musical relationship. Last but not least, what is the nature of the relation established by the externality, the concretized form and the abstract chromatic relation of Pavlović's paintings and what are its aesthetic consequences? Pavlović questions modern aesthetic controversy: object-abstraction, by visual language in which we find, in one form, the indications of realistic representation of so-called "sea creatures", and in another form, the complete loss of any, at least, associative connection with the possible beginning of the "realism", and the establishment of artistic dominant color and chromatic rhythm as impression or expression, in this case either way. The aforementioned lyrically chromatic tonality immediately refers to the painter's sensibility, and to that "especially fine sensitive ability to feel ... intimate emotional connection with the entire nature" (Fiedler). Of course, artistic creation always starts from a distinctive sensibility, but for us, the crucial question, indicated at the beginning of this narration, is how this sensuality transforms itself and reaches to the artistic relevance. Indeed, Sivo Pavlović, through his paintings, testifies to the necessity of the presence of creative Eros, which represents an effort to "capture the world by the instinctive forces of nature." But more than that: Pavlović's art is also an excellent proof of Fiedler's belief that without this presence, it would not be possible for him to surrender to the higher spiritual/aesthetic consciousness from which the artwork originates.

Academic Siniša Jelušić, PhD,
Professor of Literature

Ciklus nazvan *Akvamoreli*

Umetnička biografija Sava Pavlovića, kao rijetko koja, sadrži raskošne plodove neprekidnog razvojnog puta. Obiluje velikim brojem ostvarenih radova, mnogim nastupanjima na zajedničkim likovnim smotrama i samostalnim izložbama koje su mu, ne samo u našoj zemlji, donijele zapažene nagrade i priznanja.

Svrstan u red naših slikara koji su vrijednošću svojih akvarelskih slika doprinijeli da se ova tehnika na najbolji način reafirmiše u našem slikarstvu. Ovom prilikom autor nam predstavlja svoja ostvarenja nastala u zadnjih pet godina.

Pavlović crpi nepresušne inspiracije primorskog kraja, iz podmorja. Atmosfera tištine, tajanstvenost tipično mediteranskih zakutaka, dali su umjetniku snagu da izrazi jedan fenomen omamljujući po svojoj suštini svedenom pričom, poetski i doživljeno.

Osnovne teme njegovih radova su pejzaži na kojima je prikazana priroda morskih predjela i dubina. Slikar je od samog početka bavljenja akvarelom nastojao da zadrži bitne karakteristike akvarela: transparentnost i svijetlo. Ostajući blizak tradicionalnom poimanju slike, Pavlović se u najvećem broju svojih akvarela obraća predjelu kao dominantnom motivu za svoju likovnu transpoziciju. Međutim, njegov odnos prema motivu nije deskriptivan. On u sadržajima predjela pronalazi čiste likovne elemente: boju, ritam, oblik i liniju i tim elementima gradi svoju likovnu predstavu. Na njegovim slikama trepere različiti, bogati koloristički zvuci, doživljavaju se različite atmosfere, javljaju se različita raspoloženja. Sve to karakteriše ove akvarele izrazite tehnološke čistote pročišćenog likovnog izraza u kojem je lični odnos prema slikanoj materiji došao do punog izražaja.

Crtež kao konstrukcija postavljena u još vlažnoj boji determiniše bojene fleke u prepoznatljive stanovnike morskih dubina: školjke, puževe, ribe, rastinje i stijenje Jadrana. Plavi, žuti, zeleni, narandžasti i crvenkasti tonovi ležerno nanijeti daju utisak prozračnosti i lepršavosti stvarajući posebnu

Series Titled *Acqua Morelli*

Savo Pavlović's art biography contains diverse works created during his steady journey. He has produced an abundance of artworks and exhibited them at many group and solo exhibitions that had brought him notable awards and recognitions in the country and abroad.

He is ranked in line with painters who, due to the value of their watercolors, contribute to the reaffirmation of this technique the best way possible on our art scene. For this occasion, the artist presents us his achievements during the last five years.

Pavlović draws the endless inspirations from the coastal region and the underwater world. The atmosphere of silence, the secrecy of typically Mediterranean place, gave the artist the strength to express a phenomenon, stunning in its essence with reduced narrative, poetically and as experienced.

Main themes of his works are landscapes depicting the nature of marine landscapes and depths. From the very beginning of working with watercolor, the painter sought to retain the essential characteristics of watercolors: transparency and light. Staying close to the traditional conception of the painting, Pavlović, in most of his watercolors, refers to the landscape as the dominant motif for his artistic transposition. However, his relation to the motif is not descriptive. He finds pure visual elements in landscape: color, rhythm, shape and line and uses these elements to create art. His paintings contain diverse, rich coloristic tones, different atmospheres are experienced, different moods occur. All this characterizes the watercolors as distinct technological purity of ratified artistic expression in which the personal relation with the painted theme comes to the fore.

Drawing, as a structure set in a wet paint, depicts colored spots as recognizable inhabitants of the sea depths: shells, snails, fish, plants and rocks of the Adriatic Sea. Blue, yellow, green, orange and reddish tones are lightly applied giving the impression of lightness and airiness, creating a special atmosphere.

Iz ciklusa Akvamoreli
/ From Series Acqua Morelli
akvarel / aquarelle
76 x 58 cm, 2001.

atmosferu. Široki potezi boje u sebi sadrže linije koje autor ispisuje u još vlažnoj boji, potencirajući formu.

Na nekim radovima teško je uočiti motiv u tradicionalnom smislu, iako je njima naslućujuće veza sa svijetom vidljivih fenomena. Vizuelna terminologija slikarskog izraza građena je i definisana na relaciji konkretno-apstraktno, intuitivno-racionalno. Postoji samo nagovještaj da autor polazi bazično od realnog i predmetnog, da bi kroz stvaralački proces došao do materializovane asocijativno-apstraktne forme. Slikar izuzetno kultivisanog likovnog poteza, sjajan kolorista naglašenog zamaha, simboličkom vrijednošću boja gradi slikanu površinu.

Treba reći da je Pavlović odolio iskušenjima koje je donosilo novo vrijeme. Nije se upuštao u neizvjestan, njegovoj prirodi naprihvatljiv slijed stilskih pojava koje su nailazile i brzo nestajale. Ostao je vjeran rano, već na početnu usvojenim ubjedjenjima, privržen vlastitom stvaralačkom iskustvu koje se iskazalo u punoj mjeri. Takvo se opredjeljenje pokazalo pouzdanim tumačem osobene poetike koja je obogatila kulturu sredine kojoj pripada, a vrijednosnim domaćajem se utemeljila u nezaobilazne tokove crnogorske savremene likovne umjetnosti.

Petrica Duletić, istoričarka umjetnosti, 2005.

Author, on a wet paint, makes wide strokes of color that contain lines, emphasizing the form.

It is difficult to see the motif in the traditional sense in some of his works, although they have implied connection with the world of visible phenomena. The visual terminology of the artist's expression is constructed and defined in the relation between the specific - abstract, intuitive - rational. There is merely an indication that the author starts from the realistic objects in order to create materialized associative - abstract form through the creative process. A painter of a highly cultured artistic expression, brilliant colorist, creates painting with the symbolic value of colors.

It must be said that Pavlović resisted the new age temptations. He did not indulge in the uncertain, and for his nature, unacceptable stylistic phenomena that came and went. He remained true to his beliefs from the beginning and stayed committed to his own creative experience, shown at its fullest. Such beliefs proved to be a reliable interpreter of his personal poetics, enriching the cultural environment, and, due to its value, had established itself in the inevitable flows of Montenegrin contemporary fine arts.

Petrica Duletić, Art Historian, 2005

Savo Pavlović – Akvareli

U crnogorskoj umjetnosti danas, slikari se nekako lakše i odlučnije opredjeluju za određenu, često dosta neuobičajenu likovnu disciplinu kao svoj definitivni stvaralački izraz nego što je ranije, načelno, bilo uobičajeno. Isprobavši se ponekad u više disciplina oni se, onoj koja im se za njihov temperament, za sadržaje i zamisli koje ih more učini najprikladnijom, predaju sa strašću i nastoje da je učine maksimalno funkcionalnom, bogatom i osobitom. I kao što ne prihvataju prosuđivanje o tome da je nešto provincialno zato što nije u velikom centru, tako ne prihvataju ni gledanja da su neke likovne forme same po sebi manje značajne ili da sputavaju ispoljavanje originalnosti. Polazeći od takvih stanovišta, i Savo Pavlović koji živi i stvara u Petrovcu, a izlaže i u Parizu, izabrao je akvarel kao najpogodniji izraz za svoju imaginaciju i opservacije. Nije htjeo da prihvati uobičajeno shvatanje o akvarelu kao likovnom izrazu prevashodno pogodnom za skice, nježnom, prozračnom, preosjetljivom. Htio je da ga učini ozbilnjim, pretencioznim i adekvatnim za svoja ambiciozna htjenja i uspio u tome. Akvarele Savo Pavlović radi kao velika platna, kao obimne cikluse koji sa raznih aspekata tumače motiv koji ga opsijeda. Nekada je to kao „Morski milje“ ili, kao srodnici mu, ali u egzekuciji hrabriji korak dalje „Zvuci tištine“. Po pravilu to je svijet mora i obala viđen široko i produbljeno. Ne „sav u plavom“ kao kod mnogih, u onoj tamastoj ultramarinskoj gami sa karakterističnim treptavim biljem koja ne dozvoljava dvoumljenje o motivu, nego drukčiji, robusniji, životniji svijet morski i primorski – neki zapreteni sunčani žar izvučen na široku plohu, krupni asocijativni oblici na plavom i sivom fonu. Kao neki praiskonski biljezi koje je sačuvalo more i primorje, svjedoci nastanka života na planeti, koji nosi mnoge znake, uzbudljive i trajne. Puni unutarnje snage koja privlači i opija, damara i ječi iz hrabrih koloritnih skladova i neusiljeno komponovanih cjelina.

Akademik Olga Perović, istoričarka umjetnosti

Savo Pavlović – Aquarelles

In Montenegrin art today, as opposed to the past, painters somehow more easily and decisively opt for a particular, often quite unusual, artistic discipline as their creative expression. Sometimes exploring multiple disciplines, they, considering their temperament, content and ideas, surrender to the chosen discipline with passion and strive to make it functional, rich and special. And just as they do not accept the opinion that something is provincial just because it is not from the center, thus, do they not accept the view that some art forms are less significant or that they restrain the expression of originality. From this point of view, Savo Pavlović, who lives and creates in Petrovac, but exhibits in Paris, chose aquarelle as the most appropriate expression for his imaginations and observations. He did not want to accept the common understanding of aquarelle as an artistic expression primarily suitable for sketches, delicate, airy, too sensitive. He wanted to make aquarelle serious, pretentious and adequate for his ambitious desires and succeeded in doing so. Savo Pavlović works with aquarelle as it would on a large canvas, with extensive series that interpret the motif that obsesses him from various aspects. His recent series were titled “Sea Milieu”, and now, a bolder step further in his work performance, are the series titled “Sounds of Silence”. Typically, this is the world of seas and coasts seen extensively and in-depth. He doesn't depict it as “all in blue”, as many do, and with that dark ultramarine range of colors with characteristic plants that do not allow for ambiguity about the motif, but in a different, more robust, more vibrant marine and littoral world – hidden sunshine glow drawn on a wide surface, large associative forms on a blue and gray background. Like some primordial signs preserved by the sea and the coast, they witness the emergence of life on the planet, which bears many signs, exciting and lasting. Full of inner strength that attracts and intoxicates, and vibrates from bold colorful harmonies and unforced composed entities.

Academic Olga Perović, Art Historian

Iz ciklusa Vale
/ From Series Coves
akvarel / aquarelle
66 x 100 cm, 2016.

Likovni svijet Sava Pavlovića

Ako si upoznao plažu u Reževićima, onda ti na slikama Sava Pavlovića sve postaje prepoznatljivo i prisno. I linije na njegovim radovima, stilizovane do one uglančanosti koju ima svaki oblutak i boje, koje, reklo bi se, vrište, škripe, škrguću, dahću, stenu, ukoliko se može reći da stijena crveno vrišti dok joj se sunčevi usijani prsti zabadaju u grudi, ili ukoliko se može reći da svaki oblutak na drobnome pijesku bjeličasto odkukne kada se na njega sruči veliki voden malj talasa. Val i žalo u velikom kuktećem zagrljaju, ne maznom, već borilačkom zagrljaju za život, za smrt, za ritam, za postojanje, za zvuk koji nas osvješćuje da prisustvujemo od praiskona istoj pulsaciji postojanja i trajanja, živoj magmi življjenja. Zapjenjen val sručen na oblutke žala – nije li to udarac gonga velikog kosmičkog sata koji nas uvjera da je opruga života još uvijek navijena i da vrijeme teče svojim ritmom rađanja i umiranja bez obzira na sve ljudske sprave koje bi da ga izmjere i sve mehanizme koji bi da ga odbroje. Vrijeme teče sa još mnogo neobjelodanjениh tajni ovog našeg zemnog prostora, izbacujući nam po katkada neku ljušturu školjke ili raka pred naše noge na žalo, ne bi li nas potaklo i nagnalo da mu bar sluhom ako ne i rukama, kao što to čini Sava na svojim slikama – naslutimo dno.

Bosiljka Pušić, književnica

Artistic World of Sava Pavlović

If you have ever visited the beach in Reževići, than you are familiar and intimate with the scenes presented in Sava Pavlović's paintings. The lines are stylized and polished like round pebbles and colors are screaming, creaking, gnashing, gasping and moaning. All this, if it is possible to say that rocks scream in red while the sun's burning fingers stick into its chest, or that every pebble on fine sand beach echoes in white when a huge wave hammers over it. The wave and the shore struggle in a vast, roaring embrace, thus symbolizing life, death, rhythm, existence and producing the sound which reminds us that we witness the same pulse of being and continuation, forming vivid magma of life. Foaming wave plumping on the beach pebbles – isn't it a gong beat of a huge cosmic clock, assuring us that the spring of life is still winded and that time flows with its own rhythm of birth and death, regardless of all the devices that would like to measure it and all mechanism aimed to count it. Time flows with many earthly unknown secrets, at times throwing a sea shell or a crab in front of us, in order to inspire us to, as Sava does in his paintings, anticipate its depth by hearing and touching.

Bosiljka Pušić, Writer

Poziv na gledanje i uživanje

Tri tačke Savovog školovanja, Sarajevo – Beograd – Rijeka, a potom studijski boravci Rim – Atina – Pariz, kao da označavaju svojstvenu mu širinu u kojoj nema mjesta ni za kakve ostrašćenosti i podjele. Ako pojedinac već nema snage da ih ukine, onda im se može usprotstaviti odabirom načina života. Savo je to i učinio. Siguran u svoj izbor i u svoj put, vratio se u Reževiće, u staru roditeljsku kuću zimi, a na Presjeku ljeti. Tako ribolov traje čitavih 12 mjeseci – ili u moru ili u akvarelu. Pa ipak, i na njegovim slikama ostaju tragovi „angažovanosti“, refleks vremena u kojem su svakovrsna zla postajala moguća i svakodnevna pojava. Uostalom, zlo je jedna od univerzalnih ljudskih kategorija, ponovljivo u svim vremenima i na svim prostorima. Zato se, dok posmatramo Savove vrše u kojima zarobljena morska bića nemoćno pokušavaju da nađu izlaz, ili se u grču prepliću udovi različitih morskih vrsta – riba, hobotnica i rakova, u surovoj i posljednjoj borbi za život, teško otimamo utisku da Savo, na svoj karakterističan način, saopštava uvijek istu, pa i našu balkansku priču.

mr Božena Jelušić, profesorica književnosti

Invitation to Observe and Enjoy

Three points of Savo's schooling, Sarajevo – Belgrade – Rijeka, and later his visits to Rome, Athens and Paris for studying purposes, marks his particular wideness where there is no room for any rapture and divisions. If the individual does not possess the strength to abolish them, then he can stand up against them with the choice of a lifestyle. That is what Savo did. He is certain in his choice and his path, he returned to Reževići, in the old house of his parents and on Presjeka, during summer. In that manner, the fishing can last whole 12 months – either in the sea or in the aquarelle. Still, the traces of "involvement" remain on his painting, the reflex of the time in which all kind of evil is possible and became an everyday occurrence. After all, evil is one of the universal human categories that repeat in all of the periods of time and in all the spaces. That is why, when we observe Savo's fish traps in which the captured sea creatures are helplessly trying to find a way out, or when the limps of various sea species such as fish, octopuses, crabs spasmodically interlaces in the last struggle for life, we can hardly avoid the impression that Savo, in his own way, is telling the same, even ours, Balkan story.

Božena Jelušić, MA, Professor of Literature

Radost i melanholijs

U tom obilju bojenih vrijednosti postoji, daleko, nešto što je odraz životne radosti, ali i odraz nekakve čudesne utihnutosti i melanholijs.

Sava Stepanov, istoričar umjetnosti

Joy and Melancholy

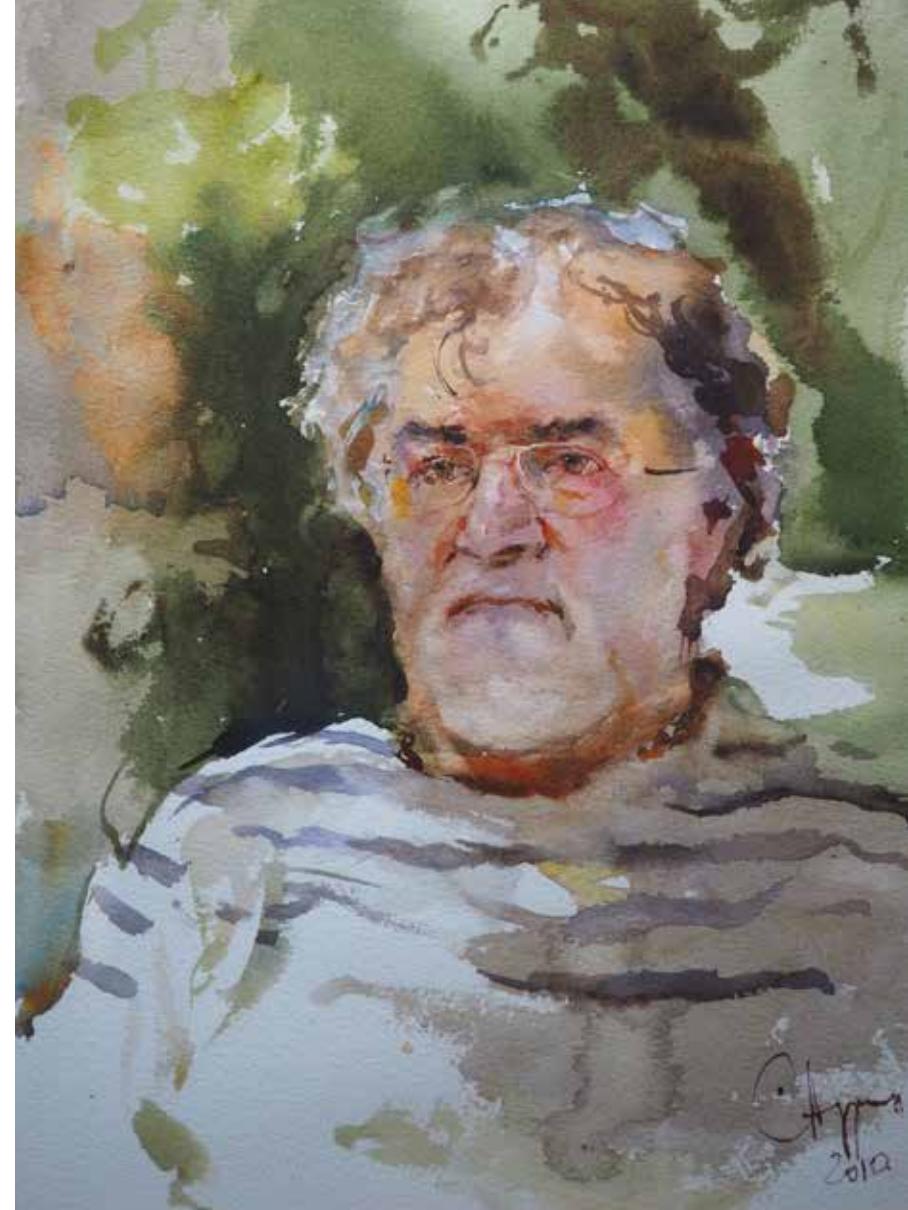
In that abundance of colored values there is something, in the distance, that reflects joy of life but, also, reflects a miraculous silence and melancholy.

Sava Stepanov, Art Historian

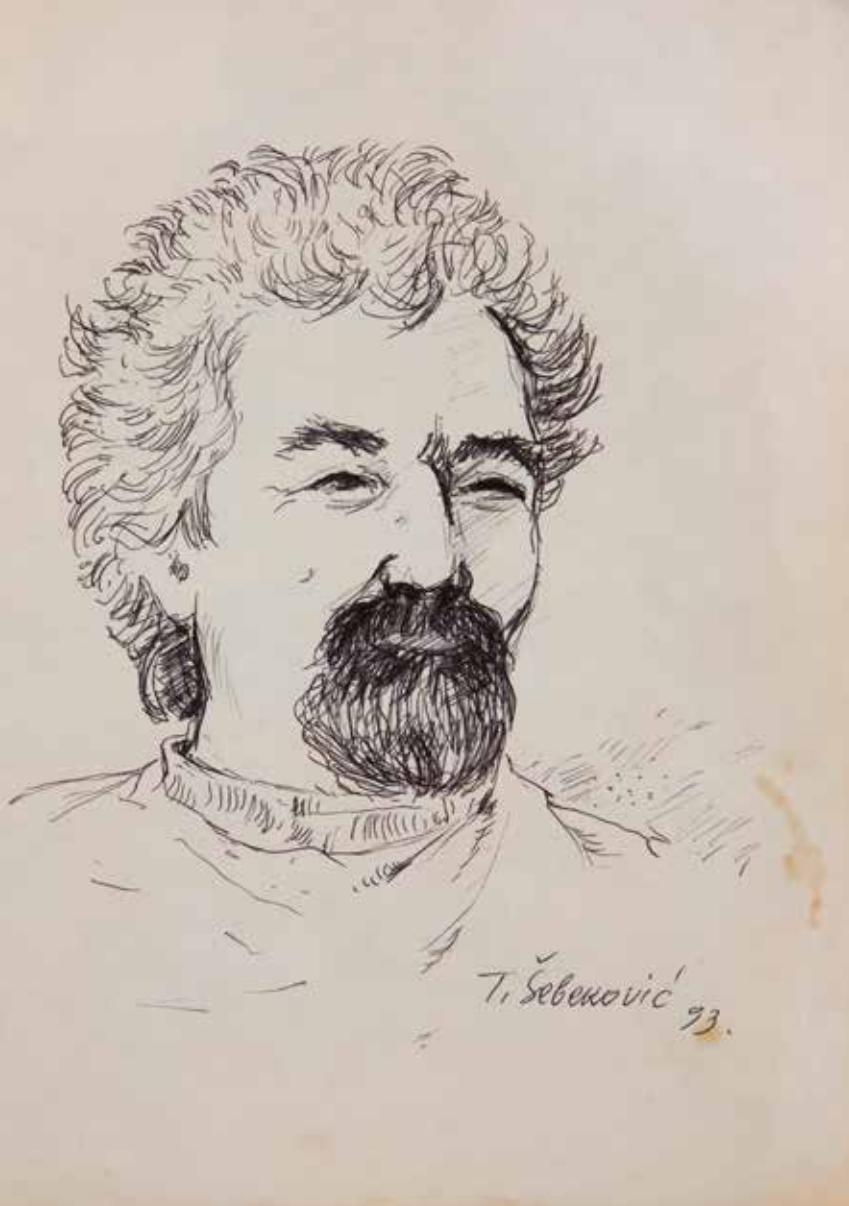
Boško Karanović

Portret Sava Pavlovića / Portrait of Savo Pavlović
ulje na platnu / oil on canvas, 40 x 35 cm, 1995.

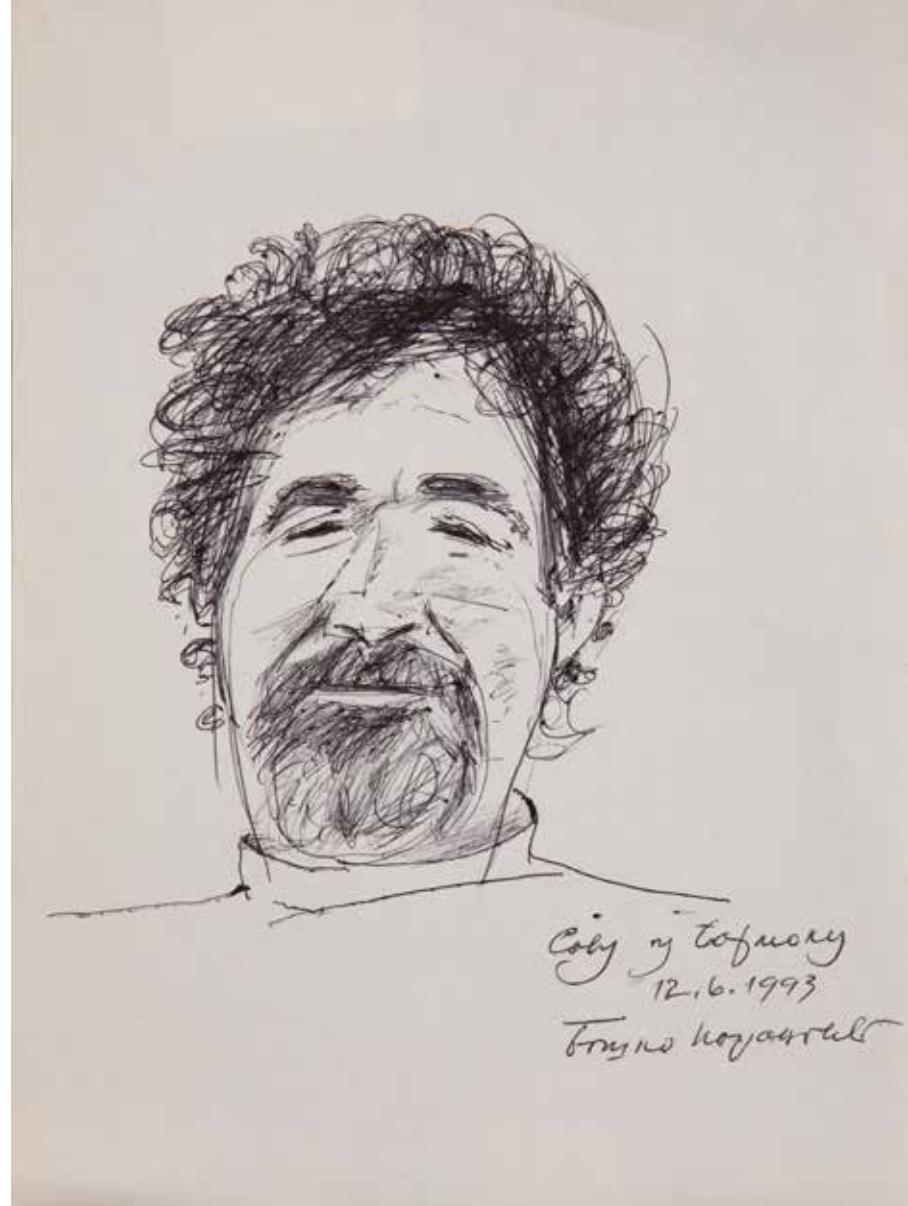

Sergej Alduškin / Sergey Aldushkin

Portret Sava Pavlovića / Portrait of Savo Pavlović
akvarel, 35 x 25 cm, 2010.

Tomislav Šebeković
Portret Sava Pavlovića / Portrait of Savo Pavlović
tuš / ink, 21 x 14, 5 cm, 1993.

Boško Karanović
Portret Sava Pavlovića / Portrait of Savo Pavlović
flomaster / felt pen, 21 x 14,5 cm, 1993.

Uzbudljiv likovni doživljaj

Neobično istančanim osjećajem Pavlović je u stanju da uobičajen motiv pretvori u uzbudljiv likovni doživljaj. Doživljaj koji budi u nama zaboravljena arhetipska značenja. Okružen Mediteranom, iskonski opsjednut njegovim suncem i plavetnilom vode, on upravo izabira vodenu tehniku da izrazi ono što sama voda kao suštinska tvorevina ili materia prima u kojoj je stvoren život, upravo jeste. Taj mistični prapocetak u kome je stvorena klica pokreta i relacije. Pavlović živi svoje slike, a svaka od njih odražava posebnost trenutka ispunjenog različitim emocijama nanovo inspirisanim životom. Jer, voda je ne samo izvor života, već i sredstvo očišćenja i središte obnavljanja. Uroniti u vodu, ne rastvorivši se u njoj, da bi iz nje ponovo izašao, znači vratiti se samom onom koji život daje.

mr Lucija Đurašković, istoričarka umjetnosti

Izvod iz kritike

Taj njegov emotivno-psihološki odgovor na upečatljiv izazov, nabijen je koliko čulnom, hedonističkom poetikom, toliko i specifičnom ekspresivnom dramatikom, koliko snagom neposrednog doživljaja, toliko i slobodom nesputane slikarske mašte. Spontani naboј iskrenog i autentičnog doživljaja i racionalna svest o zahtevu građenja slike kao zasebne likovne strukture, autonomnog transponovanog sveta, ovde su prirodno objedinjeni i sinhronizovani u samom procesu nastanka, rađanja slike. To objedinjeno sadejstvo spontaniteta i kontrole, slobode i avanture sa znanjem, daje i glavni kvalitet najuspelijim akvarelima ovog slikara.

mr Balša Rajčević, likovni kritičar

Thrilling Artistic Experience

With a peculiarly refined sensation, Pavlović is able to transform a common motive into exciting artistic experience – experience that awakens the forgotten archetype meanings. Surrounded by Mediterranean, primordially obsessed with its Sun and the azure water, he, in fact, chooses water technique to express exactly what water as essential creation or materia prima where life originated – really is; that mystique origin where the embryo of movement and relation is created. Pavlović lives what he paints and each of the paintings reflects the uniqueness of the moments filled with various emotions inspired, once again, with life itself. For water is not only the source of life, but the medium for the purge and center of regeneration. To dive into water and not dissolve in it, in order to emerge from it again, means to return to the very one that gives life.

Lucija Đurašković, MA, Art Historian

Excerpt from the Critique

His emotionally – psychological response to the impressionable challenge is charged with so much tactile, hedonistic poetics and with a specific expressive dramatics, strength of the direct impression and freedom of the liberated painter's imagination. Spontaneous charge of honest and authentic impression and a rational awareness about the demand for "building an image" as separate painting structure, autonomous transposed world, here they are naturally united, synchronized in the very process of creation, "the birth of the painting". That united cooperation of spontaneity and control, freedom and adventure with knowledge, is what gives the main quality to the most successful aquarelles of this painter.

Balša Rajčević, MA, Art Critic

Petrovac
akvarel / aquarelle
57,5 x 76 cm, 2001.

Raskošna modulacija boja

Pavlović stvara na najkvalitetnijem akvarelskom papiru koji je veoma čvrst, pun i hrpat. U toku rada, koristi akvarele pigmente u kockicama koje prethodno rastvara vodom u većim posudama. Tako pripremljeni supstrat, nanosi širokim četkama na suvi ili ovlaženi papir. Na tretiranoj podlozi, pojavljuju se veoma bogata koloritno – ekspandirajuća pretakanja. Nakon prosušivanja, Pavlović vodom spira višak naslojenog hromatskog supstrata, nakon čega nastavlja da slika i definiše oblike i forme. Istražen kreativno – likovni postupak i izuzetno raskošne oblikovane – hromatske modulacije, čini njegova slikarska ostvarenja veoma karakterističnim i prepoznatljivim.

Slobodan Slovinic, slikar

Općinjenost morem

Koliko god se učinilo da svijet ovih akvareala pripada sferama apstraktnog istraživanja, njegova likovna suština nosi u sebi asocijativno-narativne elemente. To potvrđuju morske stijene, rakovi, oblaci, zvijezde, čitav svijet pod bojenim slojevima izrazito svijetlog koloriteta. A kada se desi da njegov kist zade u dubine tamnih tonova, akvarel Sava Pavlovića nikada ne postaje dramatičan i težak.

Dragana Ivanović, istoričarka umjetnosti

Rich Variety of Colors

Pavlović paints on the highest quality aquarelle paper, which is very strong, thick and rough. During his creative process, he uses aquarelle pigments in cubes that he previously diluted in water in large bowls. Substrate prepared in such manner, he applies with wide brushes on dry or wet paper. Rich color-expanding interchanges appear and spread on the treated surface. After drying, Pavlović rinses any surplus of the layered chromatic substrate and continues to paint and define shapes and forms. His thoroughly explored creative – artistic method and richly shaped chromatic modulations makes his painting achievements very characteristic and recognizable.

Slobodan Slovinic, Painter

Fascination with the Sea

As much as it seems that the world of these watercolors belongs to the spheres of the abstract exploration, its artistic essence contains associative-narrative elements. This is confirmed by the sea rocks, crabs, clouds, starfish, the whole world under the colored layers of extremely bright tones. And when his brush goes into the depths of dark tones, Savo Pavlović's watercolor never becomes dramatic and difficult.

Dragana Ivanović, Art Historian

Ritam morskih talasa

Akvarel je tehnika koja ne trpi ponavljanja, prepravke i dorade, ona je sva u činu neposrednosti. A Savo Pavlović tako i slika: slobodno, direktno, u velikim zamasima i ritmovima, emotivno i krajnje otvoreno. Ovi veliki formati su zbog toga zvučni u koloritu, jedinstveni u kontrastima, harmonični u jedinstvu oblika i prostora. Samo format hartije ograničava format slike: inspiracija (u velikom zamahu) inače teče kao rijeka ili se javlja kao sila morskih talasa, što se uzdižu na horizontu, kao monumentalna metafora nekog drugog svijeta, tamnog i tajanstvenog.

Sreto Bošnjak, istoričar umjetnosti

Slikarski zvuci iz tišine

Ko se još danas bavi akvareлом? Ne samo u kontekstu crnogorskog slikarstva, nego i u kontekstu pariskog i evropskog, akvarel je ostao jedna rijetka i teška „stilska vježba”, tako da akvarelist, uporan i dosljedan u toj upornosti, kakav je Savo Pavlović, podsjeća na, ne baš mnogo srećnog izabranika među sanjarima. Akvarel za Pavlovića više nego slikarski izbor, on je zaista više od toga – sudskač! Kao da je za sobom spalio sve tragove, sva iskustva matičnog likovnog realizma, uspavao se na dnu mora, ili se pretvorio u prsten viševječavnih maslina, probudio se zatim i ponudio nam svoje boje, rizikujući da svoj, i naš život, svede na osnovno i slikane zvuke tišine. Jer za Sava Pavlovića akvarel je zaista zvuk, ali onaj iskušenički, onaj najslojevitiji, koji potone na dno bića i bude ili njegov ulov, ili šifra nad kojom i slikar, i posmatrač, i kritičar, bdiju, tražeći odgonetku.

Jezdimir Radenović, novinar

Rhythm of the Sea Waves

Aquarelle is a technique that does not allow repetitions, repairs and additional work; it is all in the act of directness. That is how Savo Pavlović paints: free, direct, in large strokes and rhythms, emotional and wide open. Therefore, these large formats are rich in colors, unique in contrasts, harmonious in the unity of shapes and spaces. The very format of the paper limits the format of the painting: inspiration (in large stroke) usually flows like a river or emerges as a force of the sea waves that raises on the horizon, like a monumental metaphor of some other world, dark and mysterious.

Sreto Bošnjak, Art Historian

Painter's Sounds from the Silence

Who practices aquarelle today? Not only in the context of the Montenegrin painting, but in the context of the Paris and European as well – aquarelle remained a rare and difficult “style practice”. Hence, aquarellist, persistent and consistent in that persistency such as Savo Pavlović resembles one, not so lucky, chosen among the dreamers. For Savo Pavlović, aquarelle is more than painter's choice; it is truly more than that – a destiny! As if he burned all the traces, all the experiences of the realism in painting, slept on the bottom of the sea or turned into the ring of ancient olive trees, than woke up and offered us his colors, while risking to reduce our and his own life to dream and painted sounds of the silence. For him, aquarelle truly is a sound, the tempting sound, layered, that sinks on the bottom of the being and be either its catch or the code over which the painter, observer and critic stands and search for the answer of the riddle.

Jezdimir Radenović, Journalist

Akvareli Sava Pavlovića

Pavlović se u prostorima Nerejevih kćeri osjeća kao kod kuće. Za njega to je jednovremeno imaginarni i proživljeni svijet strastvenog posmatrača i ribolovca. Pretočen u akvarele taj svijet sadrži stvarna i nadrealna bića, nešto „međ’ javom i međ’ snom”, od realističkog, preko asocijativnog do apstraktnog.

Pavlovićevi morski prizori su ponekad samo povod da se otkrije lično emotivno razumijevanje svijeta: njegove složenosti i konfliktnosti. Slikar svoje viđenje prenosi, ali ga ne nameće drugima. I još nešto, na ovim akvarelima nema ljudskih likova: samo neljudska živa i mrtva priroda, odnosno „praiskonski biljezi koje je sačuvalo more i primorje, svjedoci nastanka života na planeti”.

prof. dr Sreto Vujović, sociolog

Savo Pavlović's Aquarelles

In the spaces of Nereus daughters, Pavlović feels like home. For him it is, at the same time the world he imagined and the world he lived – one of the passionate observer and fisherman. Transposed into aquarelles, this world is made both of real and surreal beings, something between a real life and a dream, from real, over associative to the abstract.

Pavlović's marine sceneries are sometimes just a motive for revelation of personal emotional understanding of the world: its complexity and conflict. Painter transfers his visions but he does not impose it on others. Furthermore, there are no human figures on these aquarelles: only nonhuman and still life, i.e. "archaic marks preserved by the sea and the coast, eyewitnesses of the origin of life on the planet."

Prof. Sreto Vujović, PhD, Sociologist

Igra

Spontano, skoro nesvjesno, igrajući se, Savo Pavlović stvara djela neposredno, bez plana i shema, bez racionalne proračunatosti, djela visokih likovnih vrijednosti, djela koja već imaju značajno mjesto u savremenoj crnogorskoj umjetnosti.

mr Lucija Đurašković, istoričar umjetnosti

Play

Spontaneously, almost unconscious and by playing, Savo Pavlović creates his art work directly, without a plan and scheme, without rational calculations, works of high artistic values, works that already occupy a significant place in contemporary Montenegrin art.

Lucija Đurašković, MA, Art Historian

Josip Horvat
Portret Sava Pavlovića
/ Portrait of Savo Pavlović
tuš na papiru / ink on paper
25 x 15 cm, 1999.

Symphony Conductor

Savo Pavlović – man of Mediterranean, cook, magician, conductor of the symphony of taste – built out of the specter of supreme terrestrial waterfowl milieu, watercolorist... Superb, sophisticated and always a bit passionate taste for beautiful out of beautiful – he transferred on hundreds of pieces of cold paper mass. Recognizable as movement hunter, as photograph of the moment, he creates an aquarelle as a document of never fully discovered and comprehensive, but always challenging marine world. Sharp only in his dark Montenegrin glaze and his clarity that originates from Reževići, his movement as a sportsman and fisherman – every single time he gifts us with colorful plate without drying it out on sun, he pours red wine from Crmnica and makes every one of his aquarelles eatable and the dish he serves is only for looking. Or, as Savo used to say; "Well, people, this is for the Gods!"

Vesna Bjelica Ćurčić, Poet

Dirigent simfonije

Savo Pavlović – Mediteranac, kulinar, mađioničar, dirigent simfonije ukusa sazdane od spektra svevišnjeg ovozemaljskog vodoplodnog milja, akvarelista... Vrhunski, istančani, i uvek pomalo strastveni ukus za lepo iz lepog – preneo je na stotine komada hladne papirne mase.

Prepoznatljiv kao lovac pokreta, kao fotograf trenutka, stvara akvarel kao dokument nama nikada do kraja otkrivene i sagledive, a uvek izazovne morske baštine. Oštar samo u pogledu svom crnom, crnogorskem, i bistrini svojoj reževičkoj, i pokretu svom sportskom, ribolovačkom – svaki nam put podari po koju raznovrsnu platu, a da se na suncu ne sasuši, zalije crnim vinom crmničkim – njegov je svaki akvarel za jesti, a jelo koje vam spremi samo za gledati. Ili, kako Savo zna da kaže: „Pa ljudi, ovo je za bogove!“

Vesna Bjelica Ćurčić, pjesnikinja

Neprolazna ljepota vale

Veliko Plavo utopljeno u miris lavande kraj pjata od slane ribe i bićerina domaćeg vina dok se žega mjeri jačinom zrikavaca – to su boje akvarela Sava Pavlovića, koje upijaju mediteransku ljepotu vale Presjeka u Reževićima. Ovaj djelić sačuvanog Mediterana daruje posjetioce iz cijelog svijeta ljepotom življenja kojom odišu atelje „Tondo“ i porodična trpeza Pavlovića u spoju umjetnosti, mora i kamena.

Nad valom Presjeka uzdiže se selo Rijeka Reževića nastalo na „samaru“ ovog dijela paštrovskog priobalja. S jedne njegove strane uvalu „presijeca“ Rijeka koja se uliva u more, na čijoj su obali proteklih vjekova s jedne strane bili stari đardini i mlinovi, a s druge seoske baštine. Uz kamene kuće koje nosi hrbat vale dominira crkvica Sv. Save. Danas omiljeno turističko odredište ljubitelja ikonike ljepote Jadrana, vala pamti i neka druga vremena, kada ni svi njeni seljani nisu znali plivati!

„Polovinom prošlog vijeka, đeca rođena ovdje nisu mogla uživati u vali, a starijih kupača gotovo da nije ni bilo – trebalo je raditi u baštini, u maslinjaku, čuvati krave, koze, nije bilo vremena za uživanje. Imali smo u selu teta Maru koja bi po najvećoj vrućini, kada se nije moglo raditi, pokupila seosku đecu i odvela nas u valu na kupanje. Tako smo naučili da plivamo na tikvama“ – sjeća se Sava Pavlović.

„U kraj“ su se držale mreže iz sela, a samo je jedna barka, ona bratstva Pavlovića, bila vezana „u valu“. Koristila je cijelom selu za dopremanje sijena iz Buljaričkog polja, ali se njom održavala i morska veza sa gradom: petkom su na vesla seljani Žukovica, Brda, Novoselja išli da trguju petrolj, cukra i kafe u Budvu. Savovo djetinjstvo u vali je posebno koloritno u sjećanju na avgustovske dane kada bi se jednom sedmično zimska roba – kapoti, džemperi i čebad dopremali u valu na magarcima, kako bi se oprala u moru.

„Tu su naše sestre, majke, tetke prale robu i slagale je na seke. Bile su u zavrnutim crnim kombinezonima, ispod kojih su se bjelasale neosunčane noge, a mi đeca smo oblačili one kapote i pljas – u more! To su gotovo

Eternal Beauty of the Cove

Big Blue immersed in the smell of lavender, next to the plate with salty fish and a small glass of domestic wine while the heat can only be measured by the strength of the crickets – those are the colors of Sava Pavlović's aquarelles that absorb Mediterranean beauty of the Presjeka cove in Reževići. This little piece of preserved Mediterranean bestows the visitors from all around the world with the beauty of life that exudes from the atelier “Tondo” and table of Pavlović family in the juncture of art, sea and stone.

Above Presjeka cove raises the village Rijeka Reževića formed on the “packsaddle” of this part of the Paštrovići coast. From one side, the cove is “cut” by the river that flows into the sea on whose shore, for centuries, stood old gardens and mills on one side and village's parterres on the other. Along with the stone houses that carry the backbone of the cove, a little church of St Sava dominates the space. Today the cove is a favorite touristic place for the true devotees of the Adriatic beauty but it also remembers some other times, when much of its inhabitants didn't even know how to swim!

“In the second half of the last century, children born here couldn't really enjoy the cove and the older swimmers practically did not exist – they needed to work in the gardens, in the olive grove, keep the cows, goats – simply no time for pleasure. Here in the village, there was an aunt Mara who collected all of the children and during the periods of the great heat when no work could be done, she took us for a swim in the cove. That is how we learned to swim – by holding to a squash“, Sava Pavlović recollects.

Fish nets from the entire village were kept in the corner and only one boat that belonged to the Pavlović brotherhood was tied in the cove. She was used by the whole village to deliver the hay from the Buljarica field but also to maintain the sea connection with the city: on Friday the villagers from Žukovica, Brdo, Novoselje, in order to purchase petrol, sugar and coffee in Budva, were rowing to the town. Sava's childhood in the cove was especially

nadrealne slike koje me podsjećaju na ogromnu radost jer smo samo tog dana mogli ostati u vali do zalaska sunca. A onda bi se predveče mokra roba vraćala opet na magarcima u selo, đe se na izvorima režentavala slatkom vodom. I sad mi se ponekad učini da mi roba miriše tim slano-slatkim mirisom mora."

Danas familija Pavlović u vali provodi cijelo ljeto. Djeca Đuro i Marija goste turiste iz cijelog svijeta u restoranu „Balun”, supruga Branka ispunjava želje unucima, a kada nije uz familiju, Savo se posvećuje školi slikanja u svom ateljeu otvorenom u srcu vale, s pogledom na seke i pučinu.

„U vali su najljepši jutarnji sati i predvečerja. Ustajem rano, već oko pet sati. Sa terase ateljea uberem dvije-tri mlade smokve i popijem čašicu rakije. Onda otplivam dva đira. I krenem da slikam do marenđe. Već oko devet stižu polaznici internacionalne škole slikanja i sa njima uživam u stvaranju sve do ručka. Potom, naravno, održavam stari mediteranski običaj „ubit“ u oko“, i onda u predvečerje najviše volim da u tišini gledam jedan od najljepših zalazaka sunca na svijetu!“ – priča nam Savo o ljetnjem danu u vali.

No, gotovo svakog dana Savo uporedo sa kistom vitla i kutlačom.

Poznat među prijateljima kao gurman i čovjek istaćane estetike kada je o hrani riječ, naš domaćin je poznat i kao vršni kuvar. Vala je zato uvijek puna prijatelja za koje Savo i Branka spremaju trpeze bogate ukusima njihovog vrta i freške ribe. Pitamo što se spremi za najdraže prijatelje.

„Kad sam bio mlađi mnogo sam se opterećivao kako će dočekati i ugostiti drage goste, pa bih od silne želje pretrpao pjat svakojakim ukusima. Sada vidim da sam griješio. Pravog prijatelja treba dočekati s onim što u tom trenu imaš u kužini, ali nastojati da se to sa što više ljubavi pripremi i iznese na trpezu“ – odgovara naš domaćin.

„Nikad ne uspije ono oko čega se previše opteretiš. Kao kad imaš želju da nešto naslikaš poštoto-poto, od te slike nikad neće biti ništa! Sve treba doći spontano. Moja filozofija življenja je: treba živjeti mirno, tiho i prepustiti se. U životu je bitno biti što jednostavniji. Tome težim i dok slikam akvarel i dok kuvam.“

vivid when it comes to the days in August when, once a week, winter clothes such as coats, sweaters and blankets were delivered to the cove in ordered to be washed in the sea.

“Our sisters, mothers, aunts washed the clothes there and folded it on the nearby rocks. They were wearing black underskirts that showed a bit of white skin. We used to put on those coats and splash – right into the sea! Those images are almost surreal and always remind me on the enormous joy because it was only on that particular day that we could stay in the cove until the sunset. In the evening, wet clothes would be returned to the village on the donkeys where once again it was washed in the springs. Even today I sometimes feel as my clothes smell just as it once did – like the sweet and salty scent of the sea.”

Today, Pavlović family spends the entire summer in the cove. Children Đuro and Marija welcomes tourists from the entire world in the restaurant “Balun”, wife Branka grants the wishes of their grandchildren and, when he is not with his family, Savo dedicates his time to the school of painting in his atelier opened in the very heart of the cove, with the view on the rocks and the sea.

“Most beautiful moments in the cove are the mornings and the evenings. I get up early, around 5am. I pick two or three figs from the terrace of the atelier and I drink a glass of rakija. Then I swim two laps. I paint until breakfast. Around 9 o’clock the participants of the international school of painting start to arrive and I enjoy in the creative process with them until lunch time. After that, I tend to maintain the old Mediterranean tradition to get some “shut eye”. Later, in the evening I prefer watching one of the most beautiful sunsets in the world!“ That is how Savo describes one summer day in the cove.

Furthermore, almost every day, Savo uses the ladle as much as he uses the painting brush. Famous among his friends as a gourmand and a man with refined esthetics when it comes to food; our host is famous for being an excellent chef as well. That is why the cove is always packed with friends for whom Savo and Branka prepare tables full of the flavors from their garden and fresh fish. We asked what one prepares for dearest friends.

A naš domaćin to često radi istovremeno! Jer atelje i kužina su za Sava jednako važan prostor.

„Desi mi se da se zanesem, dok slikam, ponekad zaboravim na jelo dok mi ne zamiriše s vatre, onda bacim kist, pohitam pa dodam malo vina u teću... to je jedna borba za prevlast između kista i kutlače u kojoj neizmjerno uživam!“

Ovih ljetnjih mjeseci Savo najviše voli da sprema brodet od hobotnice i rižot od sipe. I to „na bijelo“ jer, tvrdi, pamidora može da prikrije zabušavanje kuvara, dok rižoto i toč na bijelo zadrže ukus svakog začina ponaosob koji se ne smije izgubiti u jelu. A na trpezi Pavlovića uvijek su samo iskoniski mirisi i ukusi Mediterana, ubrani iz porodičnog vrta u kojem se gaji začinsko bilje i domaće povrće.

No, nije uvijek bilo izobilja u vali. Preživljavalo se zahvaljujući maslini i maslinovom ulju, ali i vodenicama kojih je polovinom prošlog vijeka u ovom dijelu Paštrovića bilo pet-šest. Zato su temelj starih recepata bili povrće, samoniklo bilje, trave i lumpari. „Okrene se malo lumphara „na maslinovo ulje“, ili se od njih napravi supica, i eto ljetnje gozbe.

Zimi se uglavnom spremao raštanj, a svaka je kuća imala par svinja pa je bilo i suvoga mesa. Jela su se, što je karakteristično za ovo podneblje ali i veoma zdravo, spremala od stađuna, a ne kao danas, krastavac i pamidoru jedemo u februaru. Hrana se uzgaja u staklenim baštama i tokom cijele godine jedemo sve, ali bez izvornog ukusa. Treba jesti hranu od stađuna“ – preporučuje naš domaćin.

Osim što čuva autohtone običaje i mediteranske navike, familija Pavlović je svojim gostoprimstvom razlog povratka mnogih u valu Presjeka.

„Ovdje sam se rodio i pokupio sokove vale, rastao sam i srastao sa njom, i ne umijem niđe drugo da budem ja. Ali u ovoj vali ima mjesta za svakoga. Zato mladim ljudima preporučujem da vide svijet, da vide da ima i drugih vala. Ali, ako imaju svoju valu neka joj se vrate“ – kaže Savo Pavlović dok priprema platna za naredni ciklus akvarela posvećen kurentima koji valjaju more do njegove vale.

Jasna Vukićević, novinarka

“When I was younger I put too much thought into how am I going to welcome dear guests and I would place too many different flavors in one plate. Now I know it was wrong. One should welcome a true friend with whatever you have in your kitchen at that moment, but try to put as much love as possible in the preparation and serving”, our host replied.

“What burdens you too much never works out well. It’s like you have this desire to paint something at any cost – that painting will never work out. Everything should be spontaneous. My life philosophy is: live peacefully, quite and let go. It is important in life to be as simple as possible. I aim towards that while I cook and while I paint aquarelles and while I cook.”

That is something our host often does simultaneously! Atelier and kitchen represents two equally important spaces for Savo.

“Sometimes I get carried away and while I paint I forget about the dish until I sense it burning. Then I throw away my brush and rush to add a little bit of vine in the pot... it is a power struggle between a brush and a ladle in which I immensely enjoy!”

During this summer months Savo prefers to cook dish called “brodet” from the octopus and cuttlefish risotto. He makes it “white” because, as he claims, tomato can hide the chef’s eventual mistakes while white risotto and gravy maintains the flavor of every spice individually which cannot be lost in the dish. In the Pavlović’s family table iconic scents and flavors of Mediterranean are present, picked from family garden where herbs and vegetables are grown.

However, abundance wasn’t always present in the cove. What made the survival possible were the olive and the olive oil, but also the water mills of which five or six existed in this part of Paštrovići during the second half of last century. That is why the foundation of old recipes was made out of vegetables, wild herbs, various types of grass and shell fish. “You put some shell fish in the olive oil and fry it a bit or make soup out of them and you have a proper summer feast. During the winter the most frequent dish was “raštan” and every house held a few pigs so there was always dried meat.

Iz ciklusa Vale
/ From Series Coves
akvarel / aquarelle
70,5 x 50,5 cm, 2009.

Dishes were made, as it was characteristic for this region and, at the same time, very healthy, when it was their season. Unlike today, when we eat cucumber and tomato in February and the food is grown in greenhouses so we can eat everything during the entire year, but without the original taste. We should always eat the food that is in the season", our host recommends.

Besides preserving the autochthon traditions and habits of the Mediterranean, hospitality of Pavlović family is one of the reasons why many return to Presjeka cove.

"I was born here and I collected the juices of the cove, I have grown and coalesced with it and there is no other place where I could be myself. That is why I recommend to young people to go and see the world, to see that there are other coves out there. But, if they have a cove of their own – they should return" says Savo Pavlović while he prepares his canvases for the next cycle of aquarelles dedicated to the currents that rolls the sea to his cove.

Jasna Vukićević, Journalist

Likovna poetika Reževića

Savo Pavlović, slikar mediteranske poetike, majstor akvarela, hedonista, emotivni kreativac, vrsni kuvar, spontani ratar i ribar je, poštujući kulturno nasljeđe i genetski kod poštenog življenja, ostvario san da živi u prirodnom skladu, imajući čitav svijet na dlanu u svom rodnom selu Rijeka Reževići.

Na pitanje zašto nije ostao u Sarajevu, Beogradu i Rijeci, gdje se školovao ili u Rimu, Parizu, Atini i Moskvi, gdje je tokom studijskih boravaka usavršavao akvarelske i druge slikarke tehnike, već je svoj radni i životni prostor vezao za rodno selo, ushićeno je odgovorio da je u Reževićima potpuno ispunjen, da je to on, Savo Pavlović.

Rijeka Reževići je polazna tačka, oko nje se sve vrati i njoj se uvijek vraća. Tu je stvoren savršen fluid koji ga i danas drži i obogaćuje. Odrastao uz rijeku u maslinjacima i mandarinama, u preplitanju morskog plavetnila, zelenog rastinja i punih bašta, voda i boje su ostale njegove odrednice te se nije slučajno latio tzv. mokre tehnike – akvarela.

Živjeti u malom mjestu danas u eri interneta je prednost prateći trendove, pravce, nova saznanja, ali boraviti u Reževićima i stvarati osjećajući miris, jutro, more, maslinu, vinograd, kamenje... to je privilegija. Privilegija su i česta putovanja bračnog para Pavlović, puneći baterije stvaralačkim, estetskim i modernim ritmovima za što bogatiji život uz obalu mora.

Izbori

Njegov izbor i put, njegova odrednica i adresa su slikarstvo i Reževići. A moglo je biti i drugačije.

Da nije postao slikar, bio bi pomorac ili kuvar. Sa četrnaest i po godina se odvojio od porodice, upisujući Školu za primijenjenu umjetnost u Sarajevu, zatim nastavio Višu pedagošku školu -likovno vaspitanje u Beogradu i diplomirao na Fakultetu za likovni odgoj i likovne umjetnosti u Rijeci.

Artistic Poetics of Reževići

Savo Pavlović, painter of the Mediterranean poetics, maestro of the aquarelles, hedonist, emotional creative man, excellent chef, spontaneous plowman and fisherman achieved his dream of living in harmony with nature, all the while respecting the cultural heritage and genetic code of honest living while holding the entire world on the palm of his hand in him native village of Reževići.

When we asked him why he did not stay in Sarajevo, Belgrade and Rijeka where he attended schools or in Rome, Paris, Athens and Moscow where he perfected aquarelle and other painting techniques during his studies, but instead he choose to create his working and living space in his village, he answered with thrill that he is completely fulfilled in Reževići, that that is who he really is, Savo Pavlović.

Rijeka Reževića is the starting point, everything revolves around it and that is where he always returns. Perfect fluid that, till this day, holds and enriches him was created there. He grew up by the river, among olive oil trees and tangerines, in the interweaving of the marine blue, green plants and full gardens, water and colors remained his determinants and it is no accident that he started working with, so called, wet technique – aquarelle.

To live in a small village today, in the Internet era, is an advantage in the sense that one can follow trends, directions, new knowledge but also live in Reževići and create while feeling the scent, morning, sea, olive tree, vineyard, stones... it is a privilege. Privilege is also to be able to travel as common as Pavlović couple, while recharging on the creative, esthetic and modern rhythms – in order to create as rich as possible life on the seaside.

Choices

His path and choice, his destination and address are painting and Reževići. But, it could all be very different.

Vratio se u Rijeku Reževiću u staru roditeljsku kuću i Presjeke, uz obalu, koju su godinama svi članovi porodice Pavlović strpljivo kultivisali ne remeteći prirodni sklad i osobenost ovog kutka, u kojem nastaju najkoloritniji Savovi akvareli.

A nije bilo lako. Da bi se potpuno mogao predati slikanju, ogroman organizacioni teret i porodične obaveze po povratku u Reževiću preuzeila je supruga Branka rodom od Pušića iz Kumbora, podižući djecu Đura i Mariju, brinući o starijim članovima porodice, dočekujući prijatelje i paralelno se profesionalno ostvarujući kao direktorica najznačajnije kulturne ustanove u Petrovcu.

U ateljeu

Dok stvara, Sava Pavlović spontano, bez plana prvo povlači širokim četkama po suvom, hrapavom papiru, posušuje, spira višak i četkama različitih veličina iz posuda u kojima je u vodi rastvorio akvarelne pigmente, emotivno – kreativno oslikava bogati kolorit i prefinjenim, filigranskim potezima oblikuje forme do savršenstva.

Iz prirodnog ambijenta nastaju motivi stijena, maslinjaka, obale u kojoj isijavaju zemlja, more i nebo a posljednjih desetak godina prepliću hobotnice, rakovi, jastozi, raže, grdobe, palamide, ukljate, škrpine kroz cikluse: *Morski milje, Bentos i Savium maris*.

Moćnu prirodu, snagu, ljepotu i energiju Reževića, izuzetnom znalačkom i majstorskom kreativnošću Pavlović prenosi na sve kontinente. Isijavajući istinskim prirodnim doživljajem uhvaćenim u hodu, njegovi akvareli se nalaze u zbirkama muzeja, galerija i kolezionara, obezbjeđujući mu značajno mjesto u savremenoj crnogorskoj umjetnosti.

Pored slikarstva bavio se i pedagoškim radom, prenoseći znanja učenicima OŠ „Mirko Srzentić“ u Petrovcu i Srednje škole „Danilo Kiš“ u Budvi.

If he didn't become a painter, he would be a cook or a seaman. When he was 14 he left his family home and enrolled to School for Applied Arts in Sarajevo, continued at School for pedagogy and art teaching in Belgrade and graduated on the Faculty of Art – Painters' Department in Rijeka.

He returned to Rijeka Reževića in his old family house and to Presjeka, by the shore, that all of the members of Pavlović family patiently cultivated for years, never disturbing nature's harmony and singularity of this corner, where Sava's most colorful aquarelles originated.

It was not easy. In order for him to be completely dedicated to painting, huge organizational burden and family responsibilities that came with return to Reževići, were taken over by his wife Branka, born in Pušić family from Kumbor. She was raising their children Đuro and Marija, took care for elder family members, hosted family friends and pursued her professional carrier as a director of the most significant cultural institution in Petrovac.

In the Atelier

While he creates, Sava Pavlović spontaneously, without plan first moves his wide brushes on the dry, rough paper, dries, washes out the extras and with brushes of different sizes, from the containers where he dissolved aquarelle pigments in the water, he emotionally and creatively paints the rich range of colors and with a sophisticated, filigree moves he shapes the forms to perfection.

Motives of the rocks, olive trees, coast where earth, sea and sky shines out – emerges from the natural ambient and, in the last 10 years, octopuses, crabs, lobsters, devilfish, angler fish, sarda fish, saddled sea bream, red scorpion fish through series: *Marine Milieu, Benthos, Savium maris*.

Powerful nature, strength, beauty and energy of Reževići, with exceptional expertise and

Privrženosti svom radu, selu i prijateljima postao je svjestan tek u penzionerskim danima, kada kao odrednicu za sreću izdvaja svako jutro koje mu izmami osmjeh zbog činjenice da mu je porodica zdrava, na okupu i obogaćena unucima.

mr Branka Čvorović, iz intervjuja
za časopis KOMUN@, 2011. godine

masterful creativity - Pavlović transfers to all the continents. His aquarelles shines with true natural experience captured on the go and they are part of the collections of museums, galleries and art collectors, which ensures him a significant place in contemporary Montenegrin art.

Besides painting, he was involved in pedagogical work by transferring his knowledge to the students of Elementary school "Mirko Srzentić" in Petrovac and High school "Danilo Kis" in Budva.

The amount of attachment to his work, village and friends is something he became aware only when he retired and when he started to distinguishes the determinant for happiness as every morning that makes him smile because his family is healthy, gathered and enriched with grandchildren.

Branka Čvorović, MA, from the interview
for magazine KOMUN@, 2011

● СВЕТИ СТЕФАН

СЛИКЕ САВА ПАВЛОВИЋА

НАЈНОВИЈИ радови младог петровачког сликара Саве Павловића, представљени ових дана на изложби у галерији на Светом Стефану, отварају пут ка сложенијим размијењавању његовог ликовног фокусирања. Пролазећи кроз неколико фаза, које се у суштини посе начин основног особеног стилског опредељења, Павловић сада нестори на чврсти стечена искретна и истовремено, с друге стране, представи нове идеје као освежавајући корак напријед на освајању неоткривених разноврсних и безбрежних тајни умјетности.

Углавном монограмни слици и цртежи, који карактерише волерско богатство и томским прелазима из прке до бијеле боје, садрже често распалинуту композицију у којој преознатљиви, стилизовани облици преко асоцијативности, постепено прелазе у чисту експрессију. Готови архитектонски пројекти посједују се у Павловићу као основа за цртеж, основа које је, идено, и иницијатор и линијска допуна синхронизују ликовност цртежа. Павловићев експресијски израз, готово по правилу, изазива управо овакву, већ унапријед означену, подлогу по којој он карактеристичним начином изражава своје разноврсне уметничке алијансе, телески најчешће ослонење на флуру и флуру морског свијета. У дубљем садржајном смислу, ових уметника, можда несвесно, уноси у свој цртеж и занимљиво концептуално значење. Инспирација је честим мотивима траје и на сликама у којима се Павловић истиче као изразити колориста, жестоких сукоба боја и јарких контрастова. Сукоб интензивних колористичких нijама, најчешће, љубичасте, жуте и зелене, потенцирају је нелико извијеном, стилизованом линијом која, уокнујући боју, битно одређује композицију слике. И управо у борби за превласт тонског интензитета контрастних боја, Саво Павловић пронадају могућност стварања хармоничног зарка који привлачи и заласнује око посматрача.

Луција ЈЕЛУШИЋ

ИЗ ГАЛЕРИЈЕ „САНТА МАРИЈА“ У БУДВИ

ПОДВОДНИ СВИЈЕТ САВА ПАВЛОВИЋА

○ ИЗЛОЖБА СЛИКА ОВОГ МЛАДОГ ЛИКОВНОГ УМЈЕΤНИКА, ОНИМА НАШЕГ УРРЕДНИКА САВА ГРЕГОВИЋА

У галерији „Санта Марија“ у Будви у времену од 20. до 28. јула отворена је изложба слика и цртежа Саве Павловића. Иначе ово је друга самостална изложба овог младог и талентованог студента ликовне умјетности, који је рођен у Ријеци Режевића код Петроваца. Поред ових изложбених Павловић је до сада имао и шест групних наступа. Овог пута је изложбој укупно 29. слика и цртежа. Слике су углавном темпере, изузев три уља и једног пастела.

Павловић је видно напредовао у односу на своју прву самосталну изложбу. И не само то. Он више није сликар пејзажа, родног крипа, мора над којим се надноси стогодишња маслинка... Сада је његов свијет испод површине мора. Управо, живот и рад на дну мора, рађање и смрт, борба за опстанак. Пројацирајући лична расположења и склопа, унутрашње кошмаре и немир, Павловић гради слику која често дјелује сензијацијално. Видимо рака и хоботицу, вјечите непријатеље у загрљају, у интимној пози. Умјетник као да нам жели ставити до њаша да и непријатељи, често и они огорчени у неком моменту у животу имају интиман сусрет. Ракови су основна преокупација умјетника. Видимо их у разним позама, у разним ситуацијама. Слике „Синдикат“, на којој видимо усамљеног рака у бјекству, и „Збогом море“ на којој

је представљена риба и школка у чељустима хоботице, говоре нам о том недовољно испитаном свијету морске флоре, и флуене, гледане оком умјетника чији су сусрети са тим свијетом недвосмислено постојали.

Стичемо утисак, да нам је умјетник хтио ка-
зати, да читав тај живот,
са свим обратима, љепотама
и недаћама, лубанима
и мржњама, рађањима
и смртима, постоји и на дну
мора. Све то што симболи-
зује живот на земљи
видимо на Павловићевим

платинама, али испод по-
вршине мора. У морским
дубинама има смрти, али
нема сахрана. Има рађа-
ња, али нема помпе. Во-
ле се и непријатељи,

Посебан дио изложбе представља циклус од десет цртежа, под називом „Морско миље“. Ни овде умјетник није побегао од основне теме: опет видимо морски свијет, али са-
да не у акцији, не у живи-
воту. Сада су то остатци
ракова, риба, школчи, који чине сплет, бијели
сплет, назван миље.

Тамина позадина са сви-
јетним контрастима — та-
ке су Павловићеве слике.
Најчешће су то плава
и црвена боја, па је кон-
траст постигнут, а бијели
искривени тонови стварају
ефекат акције, напона. На многим сликама преовладавају љубичасте
нijансе. Та боја је честа
када се приказују мир-
ија стања, одмори и тре-
нуци пасивности.

Чини се да би умјет-
ник требао да остане на
овим темама. Пут до про-
налажења себе је велик,
вијугав и тежак, а Пав-
ловић је веома близу да
га пронађе. Треба и да га
устали. Но то свакако не-
ћу бити лако.

Саво Греговић

* Savo Gregović: Podvodni svijet Sava Pavlovića, Primorske novine, 1969.

РЕДИТЕЉСКА ПОЕТИКА

СЛИКЕ САВА ПАВЛОВИЋА

ПУБЛИКА СЕ ДОБРО ЗАБАВЉАЛА...

АКВАРИЈУМ В. НИКОТИЋА

СЛОВАЦ

ПОДВОДНИ СВИЈЕТ САВА ПАВЛОВИЋА

Наши наде против Италије

Сеад Алихошић најбољи

Будванска надмашинска себе

* Lucija Jelušić: Slike Sava Pavlovića, Primorske novine, 1987.

* Ranko Pavićević: More i akvareli, Primorske novine, 1996.

СРЕДА

У

10. СТРАНА

ПРИМОРСКЕ НОВИНЕ

НАШ ГОСТ

САВО ПАВЛОВИЋ, СЛИКАР

МОРЕ И АКВАРЕЛИ

годину дана. У Галерији Удружења ликовних уметника Србије, све је то јако лијепо изгледало. Моји акварели, што би рекли сликари, су јако лијепо „легли”, а и критичка је била добра.

● Београдској публици, представили сте се акварелима који спадају рекао бих, у једну од најтежих техника у сликарству. Откуда Ваша везаност баш за акварел с којим се, иначе, најчешће представљате?

— Још као студент бавио сам се акварелом, али не интензивно. Сликајући у једном периоду уљем којим сам се такође дуго бавио, почeo сам одједном да сликам акварел. Вјероватно стога што сам се дуго бавио подводним риболовом, па сам лети правио скице и забиљешке о животу под морем. Покушај да то насликам уљем, није био адекватан, па сам тако почeo радити акварел.

● Да ли акварел као техника трипно понављања, превправке и дораде или све настаје спонтано и непосредно?

— То је дивно питање. Акварел је јако тешка дисциплина. Он се ради из једног даха и оно што је први, то је и последњи потез. Једноставно, цртајући градиш слику. Никаквих исправки нема, јер се и најмана осети и тај акварел није успио.

● Господине Павловићу, да ли сте задовољни боравком у Паризу и Београду?

— Поштено да кажем, јако сам задовољан. Други пут сам боравио у Паризу након три године са групом црногорских сликара и за мене је то био посебан доживљај. Лијепо по су нас примили, амбијент је био сјајан и треба упутити све епохвале Парижанима.

Моја самостална изложба у Београду представљала подухват на којему сам радио

● Ваше слике су инспирисане природом, морем и животом у мору, небом и сунцем. Одлично преображавите свијет око себе у свијет слике. Да ли је то тешко?

— Није тешко. Јер, живио сам у том подводном свијету тишине, запажао сам пуно и употребио се да он тако дивно флукиционише, да свако зна свој посао и своје место. Тако је инспирација за акварел и ту ширину дошла самим посматрањем.

● Ваш ликовни језик је, судећи по оцјенама стручне критике зрео, пун боја и сјектости. Колорити на нашим сликама омогућавају да се препустимо природи. Да ли сте управо то хтели?

— Кад сликам, често се деси да одем од планираног мотива далеко. Одојвом се од слике и видим да сам направио сасвим другу ствар. Боје ме јако интересују, поготову тај однос оранџ, жута, плава, које иначе граде ту моју целину и костур тог акварела.

● Да ли је код Вас као уметника сликање бježanje или понирање у живот?

— Када почнем да сликам, ја се увлачи као пуж у једну школску. Колико лети вслијем из затвореног простора, толико кад доје јесен па до пролећа не излазим из атељеа. То је уједно бježanje од стварности.

● Док сликате, ко све дружи се вами и да ли Вас на такав чин гоне неке унутарне силе?

— Свакако те унутарне силе, ти ћаволи који ми се прете по глави, то игране, размишљање, та динамика. Сликајући аквареле, а понекад насликам и по четири дневно, ја се презојим и испразним. А кад завршим посао, некако ми лакше. Тако из дана у дан.

● Ви сте сликар и педагог. Да ли се та два занимања допуњују или сметају једно другоме?

— Ја се већ двадесет година бавим педагошким радом иmislim da то чини добар спој са сликарством. Радећи са дејцем, никад им нисам замјерио ако нешто нијесу увадили како треба. Битно је да се дејца самостално изражавају, а циљ ми је да их ликовно описменим. После тих часова, дођем у атеље потпуно расположен за рад и то ми је јако утодно.

● Удишући петровачку тишину, вјероватно размишљате о нашим даљим плановима. Има ли их, када су изложбе у погану?

— Има. Приликом боравка у Паризу, разговарао сам са директором Југословенског културног центра и договорили се, да јануара идуће године организујемо изложбу мојих акварела.

Разговарао:
Ranko PAVIĆEVIĆ

приредит књижевник час у
дан објављивања 100. године
од рођења Десанке
Максимовић. Главно књижевно
вече биће одржано
прекојутра у 18 сати на

у Никшићу и драмски студио "Драган Б. Петровић" и
Максима Вујачића, паредно
вече ће бити концерт мла-
дих талената из свог града.
Г. Кнежевић

осамдесетих година. Снимак Ане Франк направљен је 1941. прирејао њене скрупноте, урадио је један аматер који је заправо снимио вјеничке Линии сусједа.

документарних
филмова снимљених у САД и Њемачкој шездесетих година. Недавно је искоришћен и за документарац "Ане Франк Ремемберед" који је освојио оскара 1996.

АКВАРЕЛИ САВА ПАВЛОВИЋА У ПЕТРОВЦУ ЗНАЦИ ЖИВОТА И МОРА

Море које у својој плавој таласастој убрби скриза а понеком и разоткрије тајни живота - ракова, школьки, звијезда, корала, инспиративни је центар низа црногорских сликара, између осталих и Сава Павловића. Он је упорнича тачка и његових новиз-

да. Акварелски смијет слике црногорских уметника гради на различите начине, али су сви удаљени од миметичког концепта. По формално - језичким карактеристикама могу се различити даја типа нових дела, мада је боја примарно пластичко средство.

У неким рукописима је експресионистичког шума и форма је нешто чарашћа а мотиви су углавном ситуирани у централном дијелу. Празнина, боје које сликар вијешто користи емитују понедјеље и метафизиччу атмосферу.

Флуидност, односно свјетлост је такође елемент којим гради утисак измишљана, привида, и релагон што се исчитава у серији нових акварела. На њима органске форме - знаци живота и мора растављају се до саме границе апстрактног, а рукоописном припадају пољу лирске абстракције.

У уметности двадесетих у којој се може констатовати симултантност различитих поетика и дискурса, као и различите технике које уметници употребљавају, нови акварели Павловића утемељени на искуствима лирске апстракције, експресионизма, а понедје и фантастичног сликарства представљају својет митимни прача "малих тема" које још јашен органичности и вјештине сликарске егзекуције.

Н. Никчић

* Nataša Nikčević: Znaci života i mora, Pobjeda, 1998.

30. СЕПТЕМБРА 1898.

КРОЗ ГАЛЕРИЈЕ АКВАРЕЛИ САВА ПАВЛОВИЋА

Средином септембра у галерији "Марко Грегојев" у Петровацу отворена изложба сликара познатог петровачког сликара Саве Павловића. На изложен представљен чврст папирус радова из последњих година, прецизније 1991. и 1995., а обједињених заједничком именом "Бениос".

Рођен 1947. године у Бару, Саво Павловић је завршио школу за примењену уметност у Сарајеву. Висшу педагошку школу (ликовно васпитаве) у Београду и Факултет за ликовну одржавању и ликовне уметности (одјел сликарски) у Ријеци. Члан је удружења ликовних уметника Прије Горе. Имао је вели број самосталних и групних изложби у земљи и иностранству, а студијски је боравио у Риму, Атини и Паризу. Прошле године добитник је Награде за акварел на Бијеналу акварела у Зрењанину.

Печат који пројежма највећи број Павловићевих ликовних дела одређен је спонтаношћу, лакомом извођењем и оригиналношћу. Управо зато сликар се и опредељује за акварел, као технику која не му у том правцу пружаји највише могућности, али, такође, и као технику која, спојом техничко-извођачког специфичношћу, има моћ да открије величану сликарску талент. И, можда не случајно, величану се упознао за акварел. Павловић је током свог ликовног еволуирајућег изградио оригинални стил, који се испољава као заједнице у скоре симболизама његовог сликарског развоја. Члан се да Павловић је окојију своје изузетне чаролице стварајући ликовну поетику маја истинујућу игру сјујаца и неизвидљивости у суету бода, сунтилним рукоописом која је још једна инспирација основа фигурализма и колористичка експресија, додавши до ликовне апстракције која које томони у изузетном постапу аналитичким видиманом у музичи, иза најанстратигије од свих уметности.

Пожељено Саву Павловићу да снори сликарским остварењима макар ногле и душу ликовне јавности Москве, где ће, ускоро, бити у прилици да на репрезентативан начин изложи своје дела.

Лујија БУРАШКОВИЋ

* Lucija Đurašković:
Čovjek je potpuno čovjek
tamo gdje se igra,
Pobjeda, 2005.

Луција
Ђурашковић

Изворни dar snalaženja u akvarelu, lиковnoj tehnici koja posjeduje sultansku drah i svježinu neposrednosti, prenuđenstvo je malo brojnih slikara. Tačko je malo umjetnika koji se izsključivo opredjeleju za slikanje u akvarelu. Jedan od njih je petrovачki slikar Sava Pavlović koji je u

ЦРНОГОРСКА САВРЕМЕНА УМЈЕТНОСТ: САВО ПАВЛОВИЋ

Мистични прапочетак

Необично istančanim osjećaju osvjeđenjem Pavlović je u stanju da ubičači motiv pretvoriti u uzbudljiv lиковni doživljaj. Dоживљaj koji budi u nama zaboravljena arhitektinska značenja. Okružen Mediteranom, nekoniski opsjednut njegovim suncem i plavetnim vodama, on upravo izabira vodenku tehniku da izraži ono što sama voda, vodeni element, u vremenu i prostoru stvara. U kojoj je stvorjen život, upravo jeste. Taj mistični prapochetak u komе

je stvorena klišta pokreta i relacija. Pavlović živi svoje slike, a slike su njih odrazi posebnog trenutka posvećenog različitim emocijama na novo inspisiranim životom.

Jer, voda je ne samo izvor života, već i средство очišćenja i središte obnavljanja. Uroniti u vodu, ne rastvoriti se u njoj, da bi joj ne ponosili, znači vratiti se u nekoniskoj čistoti, samom onom koji život daje.

VI

КУЛТУРА

субота, 23. јун 2005. ПОУДА

КУЛТ

ЦРНОГОРСКА САВРЕМЕНА УМЈЕТНОСТ: САВО ПАВЛОВИЋ

Мистични прапочетак

Неobично istančanim osjećaju osvjeđenjem Pavlović je u stanju da ubičači motiv pretvoriti u uzbudljiv lиковni doživljaj. Dоживљaj koji budi u nama zaboravljena arhitektinska značenja. Okružen Mediteranom, nekoniski opsjednut njegovim suncem i plavetnim vodama, on upravo izabira vodenku tehniku da izraži ono što sama voda, vodeni element, u vremenu i prostoru stvara. U kojoj je stvorjen život, upravo jeste. Taj mistični prapochetak u kom

je stvorena klišta pokreta i relacija. Pavlović živi svoje slike, a slike su njih odrazi posebnog trenutka posvećenog različitim emocijama na novo inspisiranim životom.

Умјетник живи своје слике, а свака od njih odražava posebnu emociju i različitost emocijama nanošenim životom.

Човјек је потпуно човјек тамо где се игра

Луција
Ђурашковић

Изворni dar snalaženja u akvarelu, lиковnoj tehnici koja posjeduje sultansku drah i svježinu neposrednosti, prenuđenstvo je malo brojnih slikara. Tačko je malo umjetnika koji se izsključivo opredjele za slikanje u akvarelu. Jedan od njih je petrovачki slikar Sava Pavlović koji je u svome radu optužio tehniku koja po svojim karakteristickama i sуштинom najvećim odlikama vodene slikarstvene tehniki.

Сликар Sava Pavlović u akvarelu.

Изворni dar snalaženja u akvarelu, lиковnoj tehnici koja posjeduje sultansku drah i svježinu neposrednosti, prenuđenstvo je malo brojnih slikara. Tačko je malo umjetnika koji se izsključivo opredjele za slikanje u akvarelu. Jedan od njih je petrovачki slikar Sava Pavlović koji je u svome radu optužio tehniku koja po svojim karakteristickama i sushтинom najvećim odlikama vodene slikarstvene tehniki.

Изворni dar snalaženja u akvarelu, lиковnoj tehnici koja posjeduje sultansku drah i svježinu neposrednosti, prenuđenstvo je malo brojnih slikara. Tačko je malo umjetnika koji se izsključivo opredjele za slikanje u akvarelu. Jedan od njih je petrovачki slikar Sava Pavlović koji je u svome radu optužio tehniku koja po svojim karakteristickama i sushтинom najvećim odlikama vodene slikarstvene tehniki.

Изворni dar snalaženja u akvarelu, lиковnoj tehnici koja posjeduje sultansku drah i svježinu neposrednosti, prenuđenstvo je malo brojnih slikara. Tačko je malo umjetnika koji se izsključivo opredjele za slikanje u akvarelu. Jedan od njih je petrovачki slikar Sava Pavlović koji je u svome radu optužio tehniku koja po svojim karakteristickama i sushтинom najvećim odlikama vodene slikarstvene tehniki.

Изворni dar snalaženja u akvarelu, lиковnoj tehnici koja posjeduje sultansku drah i svježinu neposrednosti, prenuđenstvo je malo brojnih slikara. Tačko je malo umjetnika koji se izsključivo opredjele za slikanje u akvarelu. Jedan od njih je petrovачki slikar Sava Pavlović koji je u svome radu optužio tehniku koja po svojim karakteristickama i sushтинom najvećim odlikama vodene slikarstvene tehniki.

Изворni dar snalaženja u akvarelu, lиковnoj tehnici koja posjeduje sultansku drah i svježinu neposrednosti, prenuđenstvo je malo brojnih slikara. Tačko je malo umjetnika koji se izsključivo opredjele za slikanje u akvarelu. Jedan od njih je petrovачki slikar Sava Pavlović koji je u svome radu optužio tehniku koja po svojim karakteristickama i sushтинom najvećim odlikama vodene slikarstvene tehniki.

Изворni dar snalaženja u akvarelu, lиковnoj tehnici koja posjeduje sultansku drah i svježinu neposrednosti, prenuđenstvo je malo brojnih slikara. Tačko je malo umjetnika koji se izsključivo opredjele za slikanje u akvarelu. Jedan od njih je petrovачki slikar Sava Pavlović koji je u svome radu optužio tehniku koja po svojim karakteristickama i sushтинom najvećim odlikama vodene slikarstvene tehniki.

Изворni dar snalaženja u akvarelu, lиковnoj tehnici koja posjeduje sultansku drah i svježinu neposrednosti, prenuđenstvo je malo brojnih slikara. Tačko je malo umjetnika koji se izsključivo opredjele za slikanje u akvarelu. Jedan od njih je petrovачki slikar Sava Pavlović koji je u svome radu optužio tehniku koja po svojim karakteristickama i sushтинom najvećim odlikama vodene slikarstvene tehniki.

Изворni dar snalaženja u akvarelu, lиковnoj tehnici koja posjeduje sultansku drah i svježinu neposrednosti, prenuđenstvo je malo brojnih slikara. Tačko je malo umjetnika koji se izsključivo opredjele za slikanje u akvarelu. Jedan od njih je petrovачki slikar Sava Pavlović koji je u svome radu optužio tehniku koja po svojim karakteristickama i sushтинom najvećim odlikama vodene slikarstvene tehniki.

Изворni dar snalaženja u akvarelu, lиковnoj tehnici koja posjeduje sultansku drah i svježinu neposrednosti, prenuđenstvo je malo brojnih slikara. Tačko je malo umjetnika koji se izsključivo opredjele za slikanje u akvarelu. Jedan od njih je petrovачki slikar Sava Pavlović koji je u svome radu optužio tehniku koja po svojim karakteristickama i sushтинom najvećim odlikama vodene slikarstvene tehniki.

Сликар Sava Pavlović u akvarelu.

Сликар Sava Pavlović u akvarelu.

Сликар Sava Pavlović u akvarelu.

* Marijan Sivrić: Slikarska kolonija u Međugorju okupila 30 renomiranih umjetnika, Večernji list, 2014.

* Slobodan Slovinic: Slike iz modrog i gluhog podmorja, Vijesti, 2012.

LIKOVNA KRITIKA: Izložba akvarela Sava Pavlovića u Umjetničkom paviljonu

Slike iz modrog i gluhog podmorja

Udruženje likovnih umjetnika Crne Gore, junac ove godine, organizovalo je u podgoričkom Umjetničkom paviljonu, samostalnu izložbu akvarela priznatog crnogorskog umjetnika Sava Pavlovića (Bar, 1947). Pavlović je završio (1969) Školu za primjenjene umjetnosti u Sarajevu, zatim (1975) Višu pedagošku školu, likovno vaspitanju u Beogradu, a diplomiрао je (1985) na Fakultetu za likovni odgoj i likovne umjetnosti u Rijeci. Do sada je predočio više od dvadeset samostalnih, a izlagao je na preko stotinu grupnih i kolektivnih izložbi u zemlji i inozemstvu. Član je ULUCG-a od (1987), studijski je boravio u Rimu, Atini i Parizu, radi kao likovni pedagog u Srednjoj školi u Budvi, a stalno živi i stvara u Petrovcu i Reževićima. Aktuelnu izložbu u Podgorici, prati vrlo sadržajan koloni katalog sa uvodnim tekstom književnike Bosiljke Putić, uz DVD prilog na kom su prikazane reprodukcije svih akvareala iz novog opusa, te kratko dokumentarni film o životu i stvaralaštvo autora.

U atraktivnom izložbenom prostoru udruženja, prezentirano je četrdeset akvareala galerijskog formata iz najnovijeg ciklusa "Vale", a koji su nastajali u poslednjih nekoliko godina. Pavlović je stasao uz more, a more je postalo neraskidivi dio njegovog habitatusa i ukupnih umatranih mentalitetnih dijama. On se

permanentno budi uz iškonske pulsacije, osjeke, plime, kurentne, marete, bonace, živi sa hukom valova i maestralna s odlazom na pocinak kada užareno sunce potone na dalekom morskom horizontu, zapušu rashladjući vjetroti, javje se zrnkavci, a bijestav mjesecev srp zaplovi nedohvativim nebeskim prostranstvima. U takvom čarobnictvu mediteranskog ozračju decenijama životno funkcioniše i nadahnuto stvara poseveni umjetnik Sava Pavlović. U prethodnim, brojnim likovnim pretkanjima, Pavlović je par-

digmatski bio vezan za čudesan podvodni svijet, za modre dubine, morsko dno i svjetle mukle tisine. U tom vruo osebujnom zooforno-biološkom dijapazonu, inspirativni su mu bili posebno zglavkari kraba i jastog, mekuci hobotnica i istpa, te alige, sase i muravina. Vjetrim komponovanjem bio-strukturalnih elemenata, Pavlović je tvorio veoma specifične likovne cijeline, koje su se odlikovale razudrenom i kompatibilnom hromatikom močnim dramatskim naborom i krozitom vizuelnom harmoničnošću.

Međutim, Pavlović je iznenadno izriono iz dubina, iz modrog i gluhog podmorja na bijestavu svjetlost dana i našao se u zarezu u sasvim novom eksterjerno-ambijentalnom okruženju. U izrazito razudrenom pribajaju, registrova je brojne morske valje, ponje, grotne, seke, užarena pješčana zala, i to postaje njegov inovatoran paradigmatski potencijal. Krešući se u kreativno-likovnom postupku od objektivističkih situacija, preko asocijativno-simboličkih do nadnaravno-izmaštenih. Pavlović konstituše izuzetno nadahnutu prizornost, kojom posebno dominiraju: pulsirajuća, momčko-plavljena masa u donjoj zoni, nebesko-bludo plavljenu u gornjem pasazu, te bočno inkorporirani izrazito topli nabrani grebeni. U toj globalno shematisiranoj postavi, registruju se zelene krošnje bujne vegetacije, te čudesni ptici i riblji egzemplari. Kolontna skala je vrio izdiferencirana, žestoka, reska i uprečljiva, a odnosi tamno-svetlog su drastično kontrapunktirani. Pavlović je uspostavio izuzetnu ravnotežu između ameboidno-pla-

jučih i geometrizirane-krunih površina, a pravi i konkavno-konveksni lineariteti ih koherenčno objedinjuju u jedinstveno-poetizirane cijeline. Veoma bitna hromatska komponenta, nesumljivo je bijestava bijela, neoslikana površina papira, koja diferentno zrači iz fona. I, ono što je nesumljivo izuzetno značajno i vilo karakteristično za Pavlovićevo stvaralaštvo, jeste njegova višedecenjska specifična primjena, uslovno akvarelske tehnike u realizaciji vlastitih likovnih ideja. U umjetnosti je poznato da klasični akvarel zahtjeva vrio malo bojenog pigmenta i veoma obilnu upotrebu tetnosti. Međutim, Pavlović upravo koristi veoma veliku koloniju unaprijed nastvorenog hromatskog likida, nanoši ga direktno na papir, vrši monotipsko otiskivanje, izaziva medusobno pretekšanje i prožimanje kolontnih nijansi, i konačno na specifičan način vrši djelimično spiranje pojedinih hromatskih slojeva. Pavlović je održao vrio studiozno i samosvojno razradio tehničko-tehnološki proces slikanja akvarelskim supstratom, upravo zbog toga sve njegove akvarelske eksplikative karakteriste izuzetan pikturnalitet, crvstina i određenost, a posebno radovi iz najnovijeg ciklusa neodoljivo asociraju na izuzetno nadahnute i čiste grafističirane otiske.

Slobodan Bobo SLOVINIĆ

Pavlovićev rad

Pavlovićev akvarel

KULT

Akvarel iz ciklusa "Pljos na pjenu od mora".

LIKOVNA UMJETNOST: SAVO PAVLOVIĆ Meko, fluidno i transparentno

Ciklus najnovijih radova (akvareli malog formata) Sava Pavlovića nosi naziv "Pljos na pjenu od mora"

* Slobodan Slovinić: Meko, fluidno i transparentno, Vijesti, 2015.

SLOBODAN SLOVINIĆ

U organizaciji JU Muzeji i galerije Budve, avgusta ove godine, u Spomen domu "Stefana M. Ljubiša", priredena je izložba najnovijih radova istaknutog crnogorskog slikara **Sava Pavlovića** (Bar, 1947).

Pavlović je završio Školu primijenjenih umjetnosti u Sarajevu, Višu pedagošku školu - likovno vaspitanje u Beogradu i Fakultet za likovni odgoj i likovne umjetnosti u Rijeci. Studijski je boravio u Rimu, Parizu i Atini. Do sada je imao preko dvadeset samostal-

U Starom gradu, Pavlović se ljubiteljima umjetnosti predstavio sa tridesetak akvarelskih radova malog formata

nih, a učestvovao je na brojnim kolektivnim izložbama u zemlji i svijetu.

Član je ULUCG-a, stalno živi i stvara u Petrovcu i Reževićima. Aktuelnu izložbu prati kolorni katalog sa uvodnim zapisom pjesnikinje **Vesne Bjelice Curčić**.

U kamernom izložbenom prostoru u Starom gradu, Pavlović se ljubiteljima umjetnosti predstavio sa tridesetak najnovijih akvarelskih radova malog formata, pod nazivom "Plj-

Povratak izvornoj tehnići

Pavlovićevo dosadašnji radovi ostvareni u toj prastaroj, ali veoma popularnoj i omiljenoj tehnici, uglavnom su bili izuzetno velikog formata. Zapravo, on je na određeni način, u tim svojim prethodnim gigantiziranim eksplikativima transformisao, nadgradio, ili pak pretoci bio klasični akvarel, u neku vrstu gvašnog supstrata. Suspremnu je tečnost, pojačao značajno pigmentaciju i hromatski intezitet podigao gotovo do krešenda. Njegovi radovi u tom i takvom opsegu, dosezali su do asociativnog i poluapstraktног nivoa. Nasuprot tome, u recentnim minijaturama,

Pavlović se poput nekog razuzdanog dječaka, vraća svom prapočetku, baznom paradigmatskom polazištu, odnosno svojoj izvornoj mediteransko-ambijentalnoj komponenti. Na sceni su eksplicitniji i bjelodaniji mnogi elementi, a u tehničko-tehnološkom smislu, Pavlović se u najnovijim mini-prizorima, vraća izvornoj akvarelskoj tehnici, smanjio je obim pigmentacije, povećao količinu rastvarača i, utihnuo je osobito hromatski intenzitet. To su zasigurno neki povratni putevi ka samom sebi, prema vlastitoj duhovnoj nutritri.

os na pjenu od mora". Pavlović pripada onim umjetnicima koji kontinuirano u dužem periodu i sa osobitim zanosom njeguju akvarelski način likovnog izražavanja.

Prilikom aktuelne kreativno-likovne egzekucije, Pavlović sa osobitim poetsko-romantiziranim nabojem i posebnim senzibilitetom, slika svoje omiljene podsticajne atribute, more, ponte, vale, seke, grote, školjice, bujno rastinje, šipke, smokve, brodove, barke, kućišta, crkvice.

Prikazujući naglašeno fluidne ambijentalne alemente, morski supstrat, valove, struje pjenu, te nebeska prostranstva, oblake, sumaglicu i sunčeve zrake, Pavlović se koristi obiljem vodenog rastvarača, tako da su oslikane površine veoma prozirne, transparentne i meke.

No, tokom islikavanja čvrstih i petrificiranih sedimentnih naslaga, on pojačava hromatiku, posebno u prednjem planu, čime značajno potencira dubinske vizure. Takođe, bliži elementi, po pravilu su slikani toplim tonalitetom, a oni udaljeniji hladnim i svjetlijim nijansama. Van svake sumnje, Pavlović je istinski maestro akvarela, on ga osjeća cjelokupnim svojim bićem, i bez obzira da li svoja akvarelska ostvarenja substituiše u čvršćem, intenzivnjem i žešćem opsegu, ili pak u mekom, fluidnom i transparentnom, on je u potpunosti svoj na svome, i zbog toga mu treba uputiti iskrene cestitke.

Pobjeda • Subota, 6. jul 2013.

Uz izložbu akvarela Sava Pavlovića u Bečićima

Slike koje bude sva čula

Bac Sava Pavlović

Piše
Lucija Đurašković

Izložbom poznatog crnogorskih i petrovačkog akvareliste Sava Pavlovića, nastavlja se bogat program izložbi Galerije „Queen of Montenegro“ u Bečićima, organizovanih neobičnim pregaštvom, upornošću i skrenom ljubavlju i entuzijazmom prema umjetnosti novinara i publiciste, Ranka Pavićevića.

Umjetnikov put

Savo Pavlović je rođen 1947. godine u Baru, a porijeklom, životom i radom vezan za Režević, staro primorsko mjesto u središnjem dijelu Paštrovića.

Završio je školu za primjenjene umjetnosti u Sarajevu. Visu pedagošku školu za likovno vaspitanje u Beogradu i Fakultet za likovni odgoj i likovne umjetnosti /odsjeck slijekarstvo/ u Rijeci. Član je ULUGC.

Studijski je boravio u Rimu (1976), Atini (1985) i Parizu (Cite International des Arts, 1991). Imao je veliki broj grupnih prezentacija i samostalnih izlaganja.

Draž akvarela

Nedavno otvorena izložba predstavlja dio slika koje pripadaju Pavlovićevim najnovijem ciklusu pod nazivom „Vale“, uradenom u akvarelu, pokazavši nam svojim likovnim majstorstvom svu moć i dražove tehnike, koju konstantno usavršava i koju njeguje još od početka bavljenja slikarstvom. Savo uspijeva da zaustavi trenutak, da predstavi kovitac, mirno isčekivanje, ili mističnu atmosferu jadranskih nevera.

površine beskrajni odsjaji susreta sa nebom.

Zaustavljeni trenutak

Akvareli Sava Pavlovića ukazuju na zaustavljeni trenutak osobnog vizuelnog doživljaja koji umjetnik virtuelnim likovnim umijećem naih transponuje na papir, umijećem u kome se prepišu ekspresivna snaga poteca na jednoj strani, so jarkim i suprotno profinjenim hrvatskim kolorističkim tonalitetom na drugoj. Kompoziciono jedinstvo likovnih elemenata, istaknuto je perspektivnim skraćenjima koja odvode oko do centralne tačke imaginarnog prostora slike, dokle tačke u kojoj se sazima kompletan estetski doživljaj.

Pavlovićeva vizuelizacija uvala ili vala predstavlja odraz metafizičkih pitanja koja setuju tajni postanku, tajni prostora i vremena, kosmičkih tajni smisla postojanja sagledanih kroz prizmu svedenog, a opet raskošnog kolorita u kojoj se prelama svjetlost. Ta ista svjetlost je upravo ta koja, dolazeći iz daljina, kroz likovnu metamorfozu preobražava i tonski prozima, kroz različita dobe dana, i oblik, i vrijeme, i prostor.

Kroz doživljaj te svjetlosti, Pavlovićeva slika budi sva čovjekova čula i dok nas ljepota pejzaža ushiće, mi osjecamo miris mora, te širinu njegovog prostranstva koje je, skriveno od vjetra, paradoksalno, u vali pronašlo svoj smiraj. U svojim akvarelima, Savo uspijeva da zaustavi trenutak, da predstavi kovitac, mirno isčekivanje, ili mističnu atmosferu jadranskih nevera.

„Zapisi o trajanju“ umjetnika Sava Pavlovića - Viještice

<https://www.vijestice.hr/kulturne/zapisi-o-trajanju-savak...>

RETROSPETKTIVNA IZLOŽBA

„Zapisi o trajanju“ umjetnika Sava Pavlovića

Retrospektivnom izložbom slika u Budvi obilježeno je 50 godina umjetnikovog stvaralaštva.

608 pregleda 0 komentari(0)

(https://www.addicton.com/share/)

Se otvaranje izložbe (Foto: JU Muzej i galerije Budva)

Jelena Kantić (https://www.vijestice.hr/autor/jelena-kantic/)

24. August 2019, 09:48

Retrospektivna izložba slika „Zapisi o trajanju“ umjetnika Sava Pavlovića, kojom je obilježeno 50 godina njegovog stvaralaštva, otvorena je prekošno u Budvi. Organizatori su istakli da je zbog bogatog likovnog opusa umjetnika, izložba postavljena u svim izložbenim prostorima JU Muzej i galerije Budve - Spomen domu „Crvena komuna“, Spomen domu „Reževići“, Modernoj galeriji „Jovo Ivanović“ i Spomen domu „Stefan Mitrov Jubiša“.

Izložbu je u Modernoj galeriji „Jovo Ivanović“, zvanično otvorio mr Marin Ivanović, istoričar umjetnosti iz Dubrovnika, a prisutne je pozdravila i

2 of 4

* Jelena Kantić: „Zapisi o trajanju“ umjetnika Sava Pavlovića, Viještice, 2019.

Draž akvarela

Nedavno otvorena izložba predstavlja dio slika koje pripadaju Pavlovićevim najnovijem ciklusu pod nazivom „Vale“, uradenom u akvarelu, pokazavši nam svojim likovnim majstorstvom svu moć i dražove tehnike, koju konstantno usavršava i koju njeguje još od početka bavljenja slikarstvom. Kao što znamo, akvarel je jedna od najtežih, ali, istovremeno, i jedna od najfinijih likovnih tehniki koja može da prenese najranjanja umjetnika u čuvstva, jer kao što se kaže „akvarel je u slikarstvu, ono što je poezija u književnosti“. Riječ akvarel potiče od latinske riječi aqua, što znači voda, a upravo vodi, moru, njegovoj treperavoj i promjenjivoj granici sa kopnom i neboniskrivenim uvalama ili vali života i sna, posvećena je i ovaj izložba. Vodi ili moru okupanom mediteranskim suncem sa svim tajanstvenim arhetipskim značenjima, koja, kao materia prima, kao energetski vrtlog iz kojeg prošodi život, kao fenomeni koji i stvara i razara, ali, takođe, i prista i spriječe nedoumice onoga što je bilo, naslućujući novo, čije su dubine nesagledive tajne, a

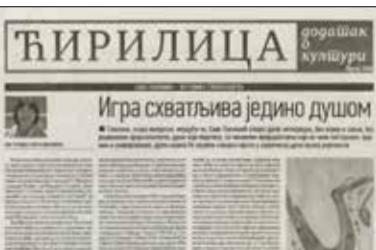
Pavlovićeva slika budi sva čovjekova čula i dok nas ljepota pejzaža ushiće, mi osjecamo miris mora, te širinu njegovog prostranstva koje je, skriveno od vjetra, paradoksalno, u vali pronašlo svoj smiraj. U svojim akvarelima, Savo uspijeva da zaustavi trenutak, da predstavi kovitac, mirno isčekivanje, ili mističnu atmosferu jadranskih nevera.

Igre boje i forme

Spontano, skoro nesvesno, igrajući se, Savo Pavlović stvara djela neposredno, bez plana i shema, bez racionalne proračunatosti, djela koja podstiču, sa likovnim vrijednostima koje ih čine postojanim, trajnim i univerzalnim, djelokojima čezaurezi značeno mjesto u savremenoj crnogorskoj umjetnosti. Kako kaže Siler: „Čovjek je potpuno čovjek tamog gdje se igra“. Savo Pavlović u potpunosti slijedi ovu istinu.

Jer, upravo kroz igru i utigrli, igri boje i forme, igri različitim zvukova valera, radase bezbroj formalnih i značajnih varijacija koje umjetnost čine beskraino umjetničkom, neiscrpnom, shvatljivom jedino dušom, dakle Božanskom.

* Lucija Đurašković: Slike koje bude sva čula, Pobjeda, 2013.

* Lucija Đurašković: Igra shvatljiva jedino dušom, Ćirilica, 2019.

САВО ПАВЛОВИЋ – 50 ГОДИНА СТВАРАЛАШТВА

МР ЛУЦИЈА ЂУРАШКОВИЋ

Игра схватљива једино душом

■ Спонтано, скоро несвесно, играјући се, Саво Павловић ствара дјела непосредно, без плана и схема, без рационалне прорачунатости, дјела која подстичу, са ликовним вриједностима које их чине постојаним, трајним и универзалним, дјела којима ће заузети значано мјесто у савременој црногорској умјетности

Ретроспективна изложба којој је посагти црногорски умјетник акварелиста Саво Павловић обиљежио 50 година свог плодног стваралачког рада представљена је у готово сим галеријском просторима ЈУ „Музеји и галерије Будве“, од Модерне галерије „Јово Ивановић“ у Будви, преко Спомен дома „Револуције“ до галерије „Марко К. Гргочић“ СД Црвена комуна у Петровцу, а обухвата пре ко 100 радова у окнури којих је и хронолошки и кроз циклус изложен пресек кетовог ријетко плодног умјетничког опуса.

Бавећи се углавном акварелом, Павловић исказује изјесну храброст и стрпљене, јер је то и техника која подразумјева право мајсторско умјеће, сигуруну руку и ризик тренутка који не допушта могућност грешке и повонивог враћања. Зато је, као што јакамо, акварел једна од најтежих, али, истовремено, и једна од најфинијих ликовних техника која може да пренесе најтешаји умјетникови чувства, јер акварел је у сликарству, оно што је поезија у композицији. Ријеч акварел потиче од латинске ријечи aqua, што значи вода, а управо води, мору, његовој трепералији и промјењавајућим границама са копном и небом скривеним у ували, жалу или вали живота и сна, посвећена је и ова изложба која одражава комплетан умјетников опус. Води или мору окупаним медитерanskим сунцем са свим својим тајanstvenim arhetskим значењима, која, као материја прима, као енергетски вртлог из којег происходить живот, као феномен који и ствара и разара, али, такође, и очишићује, прашта и спира све недомуше онога што је било, наслућујући ново, чији су дубине несагледиве тајне, а површине бескрајни одсјаји сусрета са небом. Константно инспирисано

медитерanskим поднебјем, морском пучином, увалама и дубинама, те тајновитим подводним светлом у коме, паралелно са нашим, у тишини, бивају разнолика бића, сликарство Саве Павловића упразо кроз акварел досеже мајстарску виртуозност умјетничког исказа.

Саво Павловић је рођен 1947. године у Бару, док је поријеклом, животом и радом везан за Режеке, старо приморско место у Пашtrovismu. Завршио је школу за примјењене умјетности у Сарајеву, Вишу педагошку школу-ликовно васпитање у Београду и Факултет за ликовни одвој и ликовне умјетности-одсек сликарство у Ријеци. Члан је УЛУЦГ-а, Студијски је боравио у Риму (1976), Атини (1985) и Паризу (Црте Интернационал дес артс, 1991). Његово педесетогодишње стваралаштво практиче веома број самосталих и групних изложби у репрезентативном галеријама у Црној Гори, бившој Југославији и иностранству. Добитник је Награде на Бијеналију акварела у Зрењанину 1977. године.

Сагледано тематски, код Саве Павловића можемо раздизавати три групе акварела. Прву, карактеристичну за ранију фазу његовог сликарства, чине пејзажи и предјели Пашtrovismia из којих потиче, бескрај морских пучина и предјели у којима каменисто стијење симјењују питоми жалови оивичени медитерanskим растињем. Другу групу чине акварели инспирисани тајновитим подморским светлом, реалим и надреалим билима створених у тишини тамне и мистичне морске дубине. Ова друга група акварела постаће и остаће трајна инспирација за каснија Павловићева ликовна остварења. Дакле, тематски подтекст Павловићевих слика нај-

чешћи је, и скоро исклучиво, садржај који чине бића из свијета морске флоре и фауне на коме базира, скоро по правилу, динамичну, а често и драматичну композицију (циклиси „Бентос“, „Савијум марис“). Силноска симјелим и јонтизмом тоновима колорита, који се, само овлаш дефинисан пртежком, разлика по широким површинама бијеле плоче, битна је карактеристика Павловићевог ликовног израза. Јаке тонове плавог, љубичастог и зеленог смукнују мрка и бијела по којој се исти растапају и мијешају. Богатство колористичких релација које се неусиљено и сударају и пружамају, односи здружених звучних складова које карактерише пихова валерска раскош, као и непредвидиши, разливи токови, дају ликовном делу Саве Павловића и изјену концептуалну ноту. А могућности комбинација су безбројне, те отварају машти бесгранично много неспутних варијанти развијања. Ваља истaćи да Павловић у окнури своје визуелне чаролије ствара особену ликовну поетику која истичући игру слуčaja и непредвидиши у сусрету боја, суптилним очукописима у коме је полазница инспиративна основа фигурила и колористичка експресија, долази до лирске апстракције код које визуелни тонови постају аналогији аудитивном у музici, као најапстрактнијој од свих умјетности.

Трећу групу чине акварели из тематског циклуса под називом „Вале“ припадају дијелу најновијег сликарског опуса стварања у последње двије године. Показујући нам варедно ликовно мајсторство надахнуто медитерanskим окружењем из којег у особеној хедонистичкој експресији изражаје претпун смједлија, интензивних колористичких склопова уз пртеж који сутериси пре лезе од фигурације ка апстракцији и обратно, је управо она што чини неспорну оригиналност Павловићевог, можемо рећи, лирског експресионизма. Акварели Саве Павловића указују на заустављен тренутак особеног визуелног доживљаја који умјетник виртуозним ликовним умјећем намаха транспонује на папир, умијећем у коме се прелију експресијна снага потеза на једној страни, са јарким и суптилно профињеним лирским колористичким тоналитетом на другој. Композицијоно јединство ликовних елемената, истакнуто је перспективним скраћенима која одводе око до централне тачке имагинарног простора слике, дакле тачке у којој се сажима комплитан естетски доживљај.

Павловићева визуелизација приморских увала или „вала“ представља одраз метафизичких питања која се тичу тајни постанка, тајни простора и времена, космичких тајни смисла постојања сагледаних кроз призму сведеног, а опет, раскошног колорита у којој се прелама светлост. Та иста светлост је управо она, која, долазећи из даљине кроз различита доба дана, кроз ликовну

Рад Саве Павловића

метаморфозу преображава и тонски пројекта, и облик, и вријеме, и простор. Кроз доживљаја тесвјетности која, знаковито, не оставља сијенку, Павловићева слика буди сва човјекова чула привлачели нас у осаму медитерanskим увала, где, на посебан начин, бивамо сучочени са својом бити, сопством... И упоредо, док нас љепота пејзажа окупана тајновитошћу неба усхијује, ми осјећамо мириј мора, те ширину његовог пространства које је, скривено од вјетра, парадоксално, у заклоњеној „вали“, као и ми, пронашло свој смирај. У својим акварелима, Павловић усјијева да заустави тренутак, да представи ковитлац, мирно ишчекивање, или мистичну атмосферу јадранских невера, које су, долазећи с мора, наговјештene магичном флуидношћу неба.

Спонтано, скоро несвесно, играјући се, Саво Павловић ствара дјела непосредно, без плана и схема, без рационалне прорачунатости, дјела која подстичу, са ликовним вриједностима које их чине постојаним, трајним и универзалним, дјела којима ће заузети значано мјесто у савременој црногорској умјетности. Како каже Шилер: „Човјек је потпуности слиједи ову истину. Јер, управо кроз игру и у игри, игри боје и форме, игри различитих звукова валера, рађа се безбрјоф формалних и значењских варијација које умјетност чине бескрајно умјетничком, неисцрпном, скватљивом једини душом, дакле Божанском.“

Рад Саве Павловића

Biografija / Biography Bibliografija / Bibliography

„Imam sreću da živim u selu Rijeka Reževići, koje je internacionalno i kosmopolitsko, tako da je zadovoljstvo poučavati mlade ljude i djecu u jednoj od najljepših umjetnosti. Kažu da u tome uspjevam jer su djeca meditativna i neopterećena veličinama pa slikaju po osjećaju, a moje korekcije im pomažu da savladaju razne tehnike.“

“I am very lucky to live in the village of Rijeka Reževići, which has an international and cosmopolitan spirit. Hence, it is a real pleasure to teach young people and children in one of the most beautiful constituencies of the arts. People say that I succeed in my task because children are meditative and unburdened by the success, so they paint by sense and my instructions help them master various techniques.”

Savo Pavlović

Savo Pavlović u svom ateljeu
(Galerija Atelje Tondo)
Rijeka Reževića
/ Savo Pavlović at his atelier
(Gallery Atelier Tondo)
Rijeka Reževića, Montenegro

Savo Pavlović – Biografija

Savo Pavlović rođen je 1947. godine u Baru. Završio je Školu za primijenjene umjetnosti u Sarajevu, Višu pedagošku školu – likovno vaspitanje u Beogradu i Fakultet za likovni odgoj i likovne umjetnosti u Rijeci. Pored stalnog angažmana u ateljeima u svojim kućama u Petrovcu i Reževićima, bavio se i pedagoškim radom. Dobitnik je III nagrade na Jugoslovenskom bijenalnu akvarelu u Zrenjaninu 1997. godine, kao i priznanja za likovnog pedagoga.

Član je Udruženja likovnih umjetnika Crne Gore. Učesnik je velikog broja kolektivnih izložbi. Do sada je imao preko dvadeset samostalnih izložbi. Studijski je boravio u Rimu (1976), Atini (1985) i Parizu (1991).

Kontakt adresa:
Galerija „Atelje Tondo“
Rijeka Reževići
85310, Crna Gora
tel: +382 (69) 061 663

Samostalne izložbe

<p>1968. Petrovac, Stara osnovna škola „Mirko Srzentić“</p> <p>1969. Budva, Galerija „Santa Maria in Punta“</p> <p>1987. Sveti Stefan, Art galerija
Kotor, Kulturni centar
Kastav, Galerija „Vincent“</p> <p>1988. Beograd, RTV Beograd
Centar za istraživanje programa i auditorijuma</p> <p>1992. Pančevo, Mala galerija Centra za kulturu
Novi Sad, Galerija „Most“
Vrbas, Galerija doma kulture</p> <p>1993. Senta, KOC, Izložbena sala „Eugen“</p> <p>1995. Beograd, Galerija ULUS-a</p> <p>1996. Pariz, Kulturni centar Jugoslavije
Podgorica, Galerija „Most“
Priština, Galerija kulturnog centra</p> <p>1997. Kragujevac, Mala galerija Narodnog muzeja
Sveti Stefan, Art galerija</p> <p>1998. Petrovac, Galerija „Marko K. Gregović“
Moskva, Galerija „Expo-88“</p> <p>1999. Novi Sad, Galerija kulturnog centra</p> <p>2002. Budva, Moderna galerija</p> <p>2005. Podgorica, Umjetnički paviljon ULUCG</p> <p>2006. Igalo, Institut „Simo Milošević“
Tivat, Galerija ljetnjikovca Buća</p> | <p>2012. Podgorica, Umjetnički paviljon ULUCG
Beograd, Biblioteka grada Beograda</p> <p>2015. Spomen dom „Stefan M. Ljubiša“, Budva</p> <p>2016. Beograd, Akademija „28“</p> <p>2017. Mostar, Galerija kraljice Katarine Kosače</p> <p>2019. Retrospektivna izložba povodom 50 godina stvaralaštva,
Moderna galerija „Jovo Ivanović“, Budva,
Spomen dom „Reževići“, Reževići,
Spomen dom „Crvena komuna“, Petrovac</p> |
|---|--|

Grupne izložbe

<p>1977. Cetinje, Mladi crnogorski slikari</p> <p>1978. Nikšić, Likovni pedagozi Crne Gore</p> <p>1979. Podgorica, Dom omladine „Budo Tomović“</p> <p>1987. Karlovac, Bijenale akvarela</p> <p>1995. Pariz, Kulturni centar Jugoslavije
Zemun, Prvo bijenale akvarela</p> <p>1996. Zrenjanin, Bijenale akvarela</p> <p>1997. Zrenjanin, Bijenale akvarela</p> <p>2005. Sveti Stefan, Art galerija
Budva, Moderna galerija
Podgorica, Centar savremene umjetnosti Crne Gore</p>	1999. Bijenale akvarela 2019. Budva, Galerija „Santa Maria in Punta“

1. Savo Pavlović i Milo Pavlović, Rijeka Reževića, 1968. / Savo Pavlović and Milo Pavlović, Rijeka Reževići, Montenegro, 1968

2. Otač Mitar i majka Katica, Rijeka Reževića, 1969. / Father Mitar and mother Katica, Rijeka Reževići, Montenegro, 1969

3. Otač Mitar, majka Katica, Savo Pavlović, tetka Stane i brat Nikola, Rijeka Reževića, 1968. / Father Mitar, mother Katica, Savo Pavlović, aunt Stane and brother Nikola, Rijeka Reževići, Montenegro, 1968

4. Sin Đuro i kći Marija, Rijeka Reževići, 1980. / Son Đuro and daughter Marija, Rijeka Reževići, Montenegro, 1980

5. Savo Pavlović sa suprugom Brankom, Budva, 2002. / Savo Pavlović with his wife Branka, Budva, Montenegro, 2002

6. Sin Đuro, supruga Branka, Savo i kći Marija, Moderna galerija „Jovo Ivanović“, Budva, 2019. / Son Đuro, wife Branka, Savo and daughter Marija, Modern gallery "Jovo Ivanović", Budva, Montenegro 2019

7. Zet Ninoslav Šili, unuk Martin, kći Marija, supruga Branka, Savo Pavlović, sin Đuro, snaha Jasna i unuk Mitar Pavlović, Beograd, 2013. / Son-in-law Ninoslav Šili, grandson Martin, daughter Marija, wife Branka, Savo Pavlović, son Đuro, daughter-in-law Jasna and grandson Mitar Pavlović, Belgrade, Serbia, 2013

1. Savo Pavlović i Aleksandar Đurić, samostalna izložba u Pančevu, Mala galerija Centra za kulturu, 1992. / Savo Pavlović and Aleksandar Đurić, solo exhibition in Pančevo (Serbia), Gallery of Cultural Center, Pančevo, Serbia, 1992

2. Galerija ULUS-a, samostalna izložba, Beograd, 1995. / Gallery of Association of Fine Artists of Serbia, solo exhibition, Belgrade, Serbia, 1995

3. Savo Pavlović, Sreto Bošnjak i Zoran Vuković, otvaranje samostalne izložbe, galerija ULUS-a, Beograd, 1995. / Savo Pavlović, Sreto Bošnjak and Zoran Vuković, Gallery of Association of Fine Artists of Serbia, Belgrade, Serbia, 1995

4. Slobodan Knežević – Abi i Savo Pavlović, Drobni pjesak, 1998. / Slobodan Knežević – Abi and Savo Pavlović, Drobni pjesak, Montenegro, 1998

5. Francuski akademici, samostalna izložba u Kulturnom centru, Pariz, 1996. / French Academics, solo exhibition at the Cultural Center, Paris, France, 1996

6. Zorica Sanković, Lucija Đurašković, Savo Pavlović, Dragana Ivanović i Rajka Kujundžijević, Budva, 2012. / Zorica Sanković, Lucija Đurašković, Savo Pavlović, Dragana Ivanović and Rajka Kujundžijević, Budva, Montenegro, 2012

7. Savo Pavlović i Božena Jelušić, Budva, 2008. / Savo Pavlović and Božena Jelušić, Budva, Montenegro, 2008

8. Nikola Gvozdenović i Savo Pavlović, otvaranje izložbe Sava Pavlovića, galerija „Marko K. Gregović“, Petrovac, 1998. / Nikola Gvozdenović and Savo Pavlović, opening of the exhibition of Savo Pavlović at "Marko K. Gregović" Gallery, Petrovac, Montenegro, 1998

Savo Pavlović – Biography

Savo Pavlović was born in 1947 in Bar. He graduated at the school for Applied Arts in Sarajevo, Teachers' College –Fine Arts Department in Belgrade and the Faculty of Art –Painters' Department in Rijeka. While he continuously paints in his ateliers in Petrovac and Reževići, he was also engaged as a teacher. He was awarded 3th place in the Yugoslavian Biennale of the Aquarelle in Zrenjanin in 1997, as well as recognition for his work as a pedagogue.

He is a member of the Association of Painters of Montenegro. Pavlović has taken part in numerous group exhibitions, and has had over twenty solo exhibitions. After graduation, he spent time working and studing in Rome (1976), Athens (1985) and Paris (1991).

Solo exhibitions

- 1968. Petrovac, Old Primary School "Mirko Srzentić"
- 1969. Budva, Santa Maria in Punta Gallery
- 1987. Sveti Stefan, Art Gallery
Kotor, Cultural Center
Kastav, Vincent Gallery
- 1988. Belgrade, Radio Television Belgrade
Research Center for Program and Audience
- 1992. Pančevo, Galleryof Cultural Center
Novi Sad, Most Gallery
Vrbas, Gallery of Cultural Home
- 1993. Senta, Cultural Educational Center,
exhibition room Eugen
- 1995. Belgrade, Gallery of Association
of Fine Artists of Serbia
- 1996. Paris, Yugoslavian Cultural Center
Podgorica, Most Gallery
Priština, Gallery of Cultural Center
- 1997. Kragujevac, Gallery of National Museum
Sveti Stefan, Art Gallery
- 1998. Petrovac, Marko K. Gregović Gallery
Moskva, Expo-88 Gallery
- 1999. Novi Sad, Gallery of Cultural Center
- 2002. Budva, Modern Gallery
- 2005. Podgorica, Art Pavilion of Association
of Fine Artists of Montenegro
- 2006. Igalo, Simo Milošević Institute
Tivat, Buća Summer House Gallery

Contact address:
Gallery "Atelier Tondo"
Rijeka Reževići
85310, Montenegro
Cell.: +382 (69) 061 663

- 2012. Podgorica, Art Pavilion of Association of
Fine Artists of Montenegro
Belgrade, Belgrade City Library
- 2015. Memorial Home "Stefan M. Ljubiša", Budva
- 2016. Belgrade, Akademija 28
- 2017. Mostar, Queen Katarina Kosača Art Gallery
- 2019. Retrospective exhibition – 50 years of work,
Modern gallery "Jovo Ivanović", Budva,
Memorial home "Reževići", Reževići,
Memorial home "Crvena komuna", Petrovac

Group exhibitions

- 1977. Cetinje, Young Montenegrin artists
- 1978. Nikšić, Art Teachers of Montenegro
- 1979. Podgorica, BudoTomović Youth Home
- 1987. Karlovac, Watercolor Biennale
- 1995. Paris, Yugoslavian Cultural Center
Zemun, I Watercolor Biennale
- 1996. Zrenjanin, Watercolor Biennale
- 1997. Zrenjanin, Watercolor Biennale
- 2005. Sveti Stefan, Art Gallery
Budva, Modern Gallery
Podgorica, Center for Contemporary Art
of Montenegro
- 2019. Budva, Santa Maria in Punta Gallery

1

2

3

4

5

6

1. Rodna kuća, Rijeka Reževići, 1998. / Family home in Rijeka Reževići, Montenegro, 1998

2. Atelje, Rijeka Reževići / Atelier, Rijeka Reževići, Montenegro

3. Savo Pavlović i Milo Pavlović, rodna kuća, 1998. / Savo Pavlović and Milo Pavlović, family home, Rijeka Reževića, Montenegro, 1998

4. Savo Pavlović u ateljeu (Galerija Atelier Tondo), Rijeka Reževića, 2019. / Savo Pavlović in the atelier (Gallery Atelier Tondo), Rijeka Reževića, Montenegro, 2019

5. Srđan Vukčević, Savo Pavlović, Branka Bogavac, Đerd Noc Martini, Bato Brajović i Miloš Kovačević, grupna izložba crnogorskih slikara, Pariz, 1995. / Srđan Vukčević, Savo Pavlović, Branka Bogavac, Đerd Noc Martini, Bato Brajović and Miloš Kovačević, group exhibition of Montenegrin painters, Paris, France, 1995

6. Branka Čvorović, Božena Jelušić i Savo Pavlović, u posjeti Rotari klubu Beograd, 2018. / Branka Čvorović, Božena Jelušić and Savo Pavlović, visit to Belgrade Rotary Club, Serbia, 2018

1. Sa svečanosti Rotari kluba Budve, 2005.
/ From the event of Budva Rotary Club,
Montenegro, 2005

2. Radislav – Raša Trkulja i Sava Pavlović, Rijeka
Reževići, 2011. / Radislav Raša Trkulja and Sava
Pavlović, Rijeka Reževići, Montenegro, 2011

3. Rotari klub, Bari, Italija, 2005. / Rotary Club, Bari,
Italia, 2005

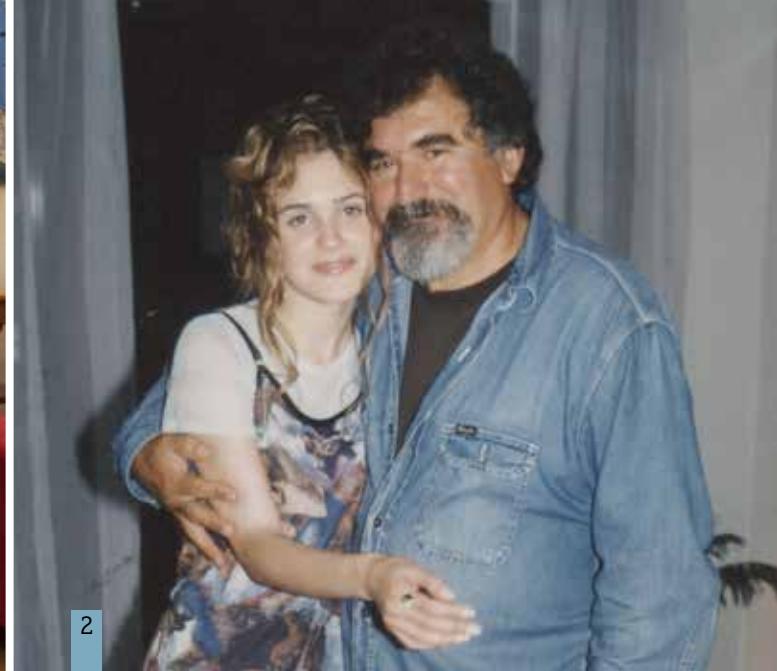
4. Sava Pavlović i Zago Mitrović, Ston, Hrvatska,
2010. / Sava Pavlović and Zago Mitrović, Ston,
Croatia, 2010

5. Rotari klub Budva, donacija osnovnoj školi,
Budva, 2009. / Rotary Club of Budva, donation for
the primary school, Budva, Montenegro, 2011

6. Slikarska kolonija, Radmilovac, Srbija, 2006.
/ Art colony, Radmilovac, Serbia, 2006

1

2

3

4

5

1. Sin Đuro, snaha Jasna, unuci Mijat i Mitar Pavlović, Beograd 2019. / Son Đuro, daughter-in-law Jasna, grandchildren Mijat and Mitar Pavlović, Belgrade, Serbia, 2019

2. Bratanica Ana i Savo Pavlović, Petrovac, 1997. / Niece Ana and Savo Pavlović, Petrovac, Montenegro, 1997

3. Savo Pavlović, Rijeka Reževići, 2019. / Savo Pavlović, Rijeka Reževići, Montenegro, 2019

4. Zet Ninoslav, kći Marija, unuci Martin i Kana Šili, Kranjska Gora, 2019. / Son-in-law Ninoslav, daughter Marija, grandchildren Martin and Kana Šili, Kranjska Gora, Slovenia, 2019

5. Branka Pavlović, unuka Kana, unuk Martin, Savo Pavlović, unuk Mijat, unuk Mitar, rodna kuća, Rijeka Reževića, 2019. / Branka Pavlović, granddaughter Kana, grandsons Martin, Mijat and Mitar, family home, Rijeka Reževića, Montenegro, 2019

1
2

4

5

6

3

1. U restoranu Balun, Rijeka Reževića, 2019.
/ In the restaruant Balun at Rijeka Reževića,
Montenegro, 2019

2. Pogled sa terase Galerije Atelje Tondo, Rijeka
Reževića, 2019. / The view from the Gallery Atelier
Tondo Rijeka Reževića, Montenegro, 2019

3. Sa snimanja kulinarske emisije „Gastronomad”,
Nenad Gladić i Savo Pavlović, spremanje brodet
na paštrovski način od hobotnice, Rijeka Reževići,
2018. / From the filming of the culinary show
“Gastronomad”, Nenad Gladić and Savo Pavlović,
preparing octopus brudet from Paštrovići region,
Rijeka Reževići, Montenegro 2018

4. Lov / Catch

5. Lov / Catch

6. Lov / Catch

IZBOR IZ BIBLIOGRAFIJE / SELECTION FROM THE BIBLIOGRAPHY

Prikazi, članci, publikacije / Reviews, Articles, Publications

1. **Cvijović Dragan (1997):** Slike Sava Pavlovića, *Pobjeda*, br. 11362, str. 11
2. **Cvijović Dragan (1998):** Skup o Paštrovićima, *Pobjeda*, br. 11762, str. 11
3. **Čvorović Branka (2011):** Likovna poetika Reževića, *Časopis za kulturu Komun@*, Podgorica
4. **Đurašković Lucija (1998):** Akvareli Sava Pavlovića, *Primorske novine*, br.430, str. 13, Budva
5. **Đurašković Lucija (2019):** Igra shvatljiva jedino dušom, *Dan* (dodatak o kulturi Ćirilica), broj 108
6. **Gregović Savo (1972):** Podvodni svijet Sava Pavlovića: Iz galerije „Santa Marija“ u Budvi, *Primorske novine*, br 2, str. 7, Budva
7. **Ivanović Dragana (1997):** Općinjenost morem: Savo Pavlović je otvorio izložbu akvarela u Galeriji na Svetom Stefanu, *Pobjeda*, br. 11369, str. 10.
8. **Jelušić Božena (1990):** Uz izložbu četvorice: otimaju se vremenu, *Primorske novine*, br. 370, str. 9, Budva
9. **Jelušić Lucija (1987):** Slike Sava Pavlovića, *Primorske novine*, br.326, str.7, Budva
10. **Jelušić Siniša (2000):** Voda kao materia prima: izložba Sava Pavlovića u galeriji Kulturnog centra Novi Sad, *Pobjeda*, br. 12256, str. 26.
11. **Kralj Budislav i Vukčević Novak (1997):** U: Ko je ko u kulturi Crne Gore, *Zonopublic*, str. 193-194, Podgorica
12. **Nikčević Nataša (1998):** Znaci života i mora: akvareli Sava Pavlovića u Petrovcu, *Pobjeda*, br. 11767, str. 15.
13. **Novaković Dragoslav (1985):** Izložba četvorice, *Pobjeda*, br. 6987, str. 9
14. **Novaković Dragoslav (1986):** Izložba desetorice: u hotelu „Avala“, *Primorske novine*, br. 289, str. 6, Budva
15. **Novaković Dragoslav (1986):** Izložba desetorice, *Primorske novine*, br. 294, str. 7, Budva
16. **Pavićević Ranko (1995):** More i akvareli: naš gost Savo Pavlović, slikar, *Primorske novine*, br. 388, str. 10, Budva
17. **Popović Bojana (1998):** Petrovačko plavetnilo, *Primorske novine*, br. 430, str.12, Budva
18. **Popović Bojana (1997):** Treća nagrada Savu Pavloviću, *Primorske novine*, br. 420, str.10, Budva
19. **Popović Branka (1996):** Savo Pavlović u Parizu, *Primorske novine*, br.400, str. 9, Budva
20. **Popović Branka (1998):** Bentos u Pančevu, *Primorske novine*, br. 423, str.10, Budva
21. **Popović Branka (1998):** Likovna kolonija „Reževići '98“, *Primorske novine*, br. 430, str. 12, Budva

Predgovori kataloga / Forewords in Catalogues

1. **Duletić Petrica (2005):** Savo Pavlović – Akvamoreli, *Umjetnički paviljon ULUCG*, Podgorica
2. **Duletić Petrica (2007):** Savo Pavlović – Akvamoreli, *JU Umjetnička galerija „Vitomir Srbiljanović“*, Pljevlja
3. **Đurašković Lucija (2002):** Savo Pavlović – Savium maris, *Moderna galerija*, Budva
4. **Đurašković Lucija (2017):** Savo Pavlović – Vale, *Galerija Kraljice Katarine Kosača*, Mostar
5. **Ivanović Marin (2019):** Savo Pavlović - 50 godina stvaralaštva, *Spomen dom „Crvena komuna“, Spomen dom „Reževići“, Moderna galerija „Jovo Ivanović“, Spomen dom „Stefan Mitrov Ljubiša“*, Petrovac, Reževići, Budva
6. **Jelušić Siniša (1999):** Savo Pavlović – Akvareli, *Kulturni centar*, Novi Sad
7. **Pušić Bosiljka i Jelušić Božena (2012):** Savo Pavlović – Akvareli, *Umjetnički paviljon ULUCG*, Podgorica
8. **Petrović Olga (1997):** Savo Pavlović- Akvareli, *Mali salon muzeja*, Kragujevac
9. **Zeković Ljiljana, Perović Olga i Duletić Petrica (2006):** Savo Pavlović – Akvamoreli, *Galerija Ljetnjikovca Buća, Centar za kulturu*, Tivat

Savo Pavlović – 50 godina stvaralaštva
Savo Pavlović – 50 Years of Creative Work

Prvo izdanje / First Edition
Budva / Montenegro 2019.

Izdavač / Publisher
Javna ustanova Muzeji i galerije Budve
Public Institution Museums and Galleries of Budva

Za izdavača / For the Publisher
mr Lucija Đurašković

Fotografije / Photos
Porodična arhiva / Family archive
Nenad Mandić
Ninoslav Šili
Miroslav Grubić

Štampa / Print
Opus3, Podgorica

Tiraž / Circulation
1000

CIP zapis dostupan u elektronskom katalogu
Nacionalne biblioteke Crne Gore, Cetinje
ISBN 978-86-433-0090-9
COBISS.CG-ID 39348496

Monografija je objavljena uz podršku / Supported by
Ministarstva kulture Crne Gore / Ministry of Culture of Montenegro
Opštine Budva / Municipality of Budva
Turističke organizacije opštine Budva / Tourism Organization of the Municipality of Budva
Rotari kluba Budva / Rotary Club of Budva
Javnog preduzeća za upravljanje morskim dobrom Crne Gore / Public Enterprise for Coastal Zone Management of Montenegro
Jadranskog sajma / Adriatic Fair, Budva
Hotelske grupe Budvanska Rivijera / Hotel group Budvanska Rivijera
Restorana „Jadran kod Krsta”, Budva / Restaurant Jadran kod Krsta, Budva
Štamparije Opus3 / Printing House Opus3

OPUS▲3